

Δέσποινα Κοτρόγια

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών:

«Σύγχρονες Δημοσιογραφικές Σπουδές»

Θεματική Ενότητα 62: Διπλωματική Εργασία

Η απεικόνιση του μετανάστη στον ελληνικό τύπο

Η περίπτωση του Έβρου (01 Μαρτίου 2020-15 Μαρτίου 2020)

Επιβλέπων καθηγητής: Χρήστος Φραγκονικολόπουλος

Αριθμός Μητρώου: 505804

Ιούνιος 2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	σελ. 3
Εισαγωγή.....	σελ.5
Abstract.....	σελ.7

A. Θεωρητικές προσεγγίσεις

Κεφάλαιο 1^ο «Ημείς» και «Υμείς»

1.1. Το προφίλ του μετανάστη στη κοινή σκέψη.....	σελ.9
1.2. Το χρονικό της μεταναστευτικής ροής στην Ελλάδα.....	σελ.12
1.3. Οι λόγοι μεταστροφής του τύπου απέναντι στις μειονότητες.....	σελ.18
1.4. Η περίοδος της αλλαγής 2000-2010.....	σελ.20
1.5. Τύπος και η φωνή των μεταναστών σήμερα.....	σελ.23
1.6. Ανακεφαλαίωση: Η ισχύ των ΜΜΕ στην καθιέρωση αρνητικών στερεοτύπων, παράγοντες και μακροπρόθεσμες συνέπειες.....	σελ.30

Κεφάλαιο 2^ο Η θέση και η σημασία της γελοιογραφίας στον ημερήσιο τύπο

2.1. Η δύναμη της εικόνας	σελ.33
2.2. Τα σατιρικά σκίτσα ως μία νέα μορφή δημοσιογραφίας.....	σελ.35
2.3. Ιστορική αναδρομή της γελοιογραφίας στον τύπο και πολιτική εκμετάλλευση	σελ.38
2.4. Σύνοψη κεφαλαίου	σελ.46

B. Εμπειρική Έρευνα

1.1. Σκοπός της έρευνας και ερωτήματα.....	σελ.51
1.2. Προανάλυση, κατάταξη και δείγμα.....	σελ.51
1.3. Μεθοδολογία	σελ.54
1.4. Ανάλυση	σελ.56
1.5. Ερευνητικά πορίσματα	σελ.78

Συμπέρασμα και τελικές παρατηρήσεις	σελ. 82
---	---------

Βιβλιογραφία.....	σελ.84
-------------------	--------

Ευχαριστίες

Πρώτον από όλους, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο επόπτη της εργασίας μου, Χρήστο Φραγκονικολόπουλο, χωρίς την αμέριστη συμπαράσταση και βοήθεια του οποίου η ολοκλήρωση της συγκεκριμένης μελέτης θα ήταν αδύνατη. Μαζί καθορίσαμε και διαμορφώσαμε το θέμα που θα ανταποκρίνονταν καλύτερα στα δικά μου ερευνητικά ενδιαφέροντα. Οι πολύτιμες συμβουλές και οι ουσιαστικές παρατηρήσεις-κατευθύνσεις του, ως επιστήμων και προπάντων ως άνθρωπος συνέβαλλαν στη τελική διαμόρφωση του έργου μου. Οι γνώσεις, το ήθος και επαγγελματισμός του οδήγησαν σε μια άψογη συνεργασία με θετικό, θεωρώ, αποτέλεσμα.

Επιπλέον, επιθυμώ να ευχαριστήσω το Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο και τους εξαιρετικούς επιστήμονες που το στελεχώνουν για την ευκαιρία που μου έδωσαν, μέσω της ηλεκτρονικής μάθησης, να αναπτύξω τις σπουδές μου, παρά τη δυσμενή οικονομική κατάσταση της εποχής, η οποία καθιστά δύσκολη τη δια ζώσης εκπαίδευση, είτε λόγω των επαγγελματικών μας υποχρεώσεων, είτε λόγω της αδυναμίας να μετεγκατασταθούμε σε μία άλλη περιοχή που στεγάζει τις επιστήμες των μέσων.

Κλείνοντας θα ήθελα να συγχαρώ και να ευχαριστήσω θερμά τους γονείς μου (Βασίλειο και Πηνελόπη), καθώς επίσης και τον αρραβωνιαστικό μου Σάββα, για την αμέριστη υπομονή που επέδειξαν, την ηθική, συναισθηματική κυρίως και υλική υποστήριξη τους, μέχρι την ολοκλήρωση αυτής της κοπιώδους, αλλά πολλή όμορφης, μεταπτυχιακής διαδρομής.

Στους γονείς μου

και στον Σάββα

Εισαγωγή

Στην εποχή μας, μολονότι έχουν σημειωθεί μεγάλα βήματα προόδου και έχουν διεξαχθεί αγώνες για την κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την κατάσβεση του ρατσισμού και την ισότητα, τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, παρ' όλα αυτά το χάσμα μεταξύ των εννοιών «εμείς» και οι «άλλοι» δεν έχει καταφέρει να γεφυρωθεί. Ο διαχωρισμός ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης κάθε άλλο παρά αμβλύνεται, αντίθετα μεταλλάσσεται σε διάφορες μορφές, παίρνοντας κοινωνικές προεκτάσεις. Σε ένα άρθρο του ο εισηγητής της φράσεως «δικαίωμα της κατανόησης» Husband πραγματεύεται τον ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης που ζουν, εργάζονται ή ερευνούν πολυπολιτισμικές κοινωνίες, προτείνοντας την αντανάκλαση της ποικιλομορφίας στη δημόσια σφαίρα (Husband, 1999).

Ένα από τα φλέγοντα ζητήματα λοιπόν που απασχόλησε έντονα τόσο τον δημοσιογραφικό χώρο, όσο και την ακαδημαϊκή κοινότητα τα τελευταία χρόνια ήταν ο τρόπος κάλυψης των μεταναστών από τα εγχώρια μέσα μαζικής ενημέρωσης και ο βαθμός επηρεασμού τους στην κοινή γνώμη (Φραγκονικολόπουλος, 2008). Μάλιστα, ο Lester Thurow δικαιολόγησε αυτήν την επιστημονική και όχι μόνο έλξη προς τη μελέτη αυτού του φαινομένου χαρακτηρίζοντας το ως «μία εκ των θεμελιωδών τεκτονικών πλακών» που δύναται να μεταβάλλουν τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται ο κόσμος, αφού οι υψηλοί δείκτες ανεργίας σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες έχουν οδηγήσει στην αύξηση των μεταναστευτικών ροών και μετακινήσεων προς τις αναπτυσσόμενες χώρες (L.Thurow, 1996), αφήνοντας το δικό τους στίγμα σε ποικίλες πτυχές της ζωής μας ή συμβάλλοντας πολλές φορές στην ανάδειξη του ακροδεξιού λόγου (Benson, 2013).

Είναι ευρέως γνωστό άλλωστε ότι ο δημοσιογραφικός λόγος διαμορφώνει το κοινωνικό γίγνεσθαι και ακολούθως τη ταυτότητα μας (Lindeklide, 2009). Ωστόσο, στο σύνολο των πολιτών και ορισμένων δημοσιογράφων καλλιεργείται αμιγώς η ψευδής εντύπωση ότι τα μέσα λειτουργούν, ως ένας πολυσύνθετος καθρέφτης που αντικατοπτρίζει τη πραγματικότητα (Γ.Πλειός, 2010). Άλλοι πάλι θεωρούν ότι ο δημοσιογράφος είναι ένας θεατής και συντάκτης των περιστάσεων (watchdog), που στόχο έχει τη προώθηση των εθνικών συμφερόντων, μέσα από τον έγκυρο σχολιασμό του (Γ.Πλειός, 2010). Ως εκ τούτου σημαντικό ρόλο σε αυτή τη περίπτωση δεν διαδραματίζουν τα ΜΜΕ, αλλά οι διάφορες ενώσεις πολιτών και ο συνωστισμός πολυμερών παραγόντων.

Αναμφίβολα, το πολιτισμικό υπόβαθρο κάθε κοινωνίας έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει και να καθορίσει τόσο τη σκέψη των ατόμων που τη περιβάλλουν, όσο και τους ηθικούς κανόνες που τη συνοδεύουν (Brahm Levey, 2009). Συνεπώς και η δημοσιογραφία που αναπτύσσεται εντός συγκεκριμένου χωρικού πλαισίου, ως κύριος εκπρόσωπος της κοινής γνώμης, ποικίλει ανάλογα με το έθνος-κράτος που ανήκει ή τις χρονικές συνθήκες που αντιμετωπίζει (Χρονάκη, 2018). Γι' αυτό άλλωστε αποτελεί μέχρι σήμερα αναπόσπαστο κεφάλαιο της διδακτέας ύλης σε πολλά ακαδημαϊκά ιδρύματα που μελετούν τα μέσα ενημέρωσης. Επιπλέον, η οικονομική δυσπραγία που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη πολιτεία, σε συνδυασμό με την άνθιση του διαδικτύου, έχει ωθήσει πολλούς επαγγελματίες του χώρου, να αλλάξουν το δεοντολογικό τους προσανατολισμό και να υιοθετήσουν μία πιο εθνικιστική προσέγγιση των καθέκαστων, δηλώνοντας την υπεροχή τους έναντι των άλλων κοινωνιών (Γ.Πλειός, 2010) (Χ.Φραγκονικολόπουλος, 2013).

Συνεπώς, συχνά οι δημοσιογράφοι εγκλωβίζονται και ακουσίως ή εκουσίως παρακάμπτουν τη σημασία της μορφής, του συνοδευόμενου υλικού (λ.χ. εικόνες), του γλωσσικού κώδικα και του τρόπου παρουσίασης των ειδήσεων. Έτσι, η σκοπιά μέσα από την οποία τα ΜΜΕ επιλέγουν να παρουσιάσουν και να πραγματευτούν ένα συμβάν, πολλές φορές καθορίζεται από τη κοινώς αποδεκτή γνώμη της πλειοψηφίας των πολιτών, κινούμενα εντός εμπορικών πλαισίων (Γ.Πλειός, 2010).

Στη παρούσα διπλωματική θα επιχειρηθεί να αναλυθεί ο τρόπος με τον οποίο τα ΜΜΕ συμβάλλουν στη διατήρηση των αρνητικών στερεοτύπων, όσον αφορά τους μετανάστες. Πιο συγκεκριμένα, το ερευνητικό μου ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη μεταναστευτική κρίση που βιώνει η Ελλάδα τους τελευταίους μήνες στη περιοχή του Έβρου και πως εκείνη απεικονίζεται στις γελοιογραφίες του τύπου.

Σε πρώτο στάδιο θα κάνω μία βιβλιογραφική και ιστορική ανασκόπηση στην διαδικασία εμφύτευσης των στερεοτύπων στη συνείδηση του κόσμου, αναλύοντας τόσο τις αιτίες, όσο και τον ρόλο των ΜΜΕ σε αυτό. Στη συνέχεια, σε δεύτερο επίπεδο θα τεκμηριωθεί η σημαντικότητα των γελοιογραφιών στον χώρο της πληροφόρησης και η επίδραση τους στο άτομο. Έπειτα, θα πραγματοποιηθεί η παρουσίαση του εμπειρικού υλικού, συζητώντας εκτενέστερα για τον τρόπο πραγμάτωσης των μεταναστών του Έβρου, μέσα από τις σαρκαστικές εικονογραφήσεις. Κλείνοντας, θα γίνει μία συνοπτική ανακεφαλαίωση των επιμέρους τμημάτων, προτείνοντας ορθολογικές προσελκύνσεις αυτών από τη δημοσιογραφική ματιά.

Λέξεις Κλειδιά: τύπος, μετανάστες, στερεότυπα, γελοιογραφίες

Abstract

In these days, despite the fact that great strides have been made in equality, in safeguarding of human rights and in the extinction of racism (not only in national but in international level as well), the human race hasn't been able to bridge the gap between the terms "we" and "others". Especially in crisis periods this distinction doesn't take the edge off. On the contrary, it changes in various forms leading to socio-economic exhumation. Husband, rapporteur of the phrase "right of understanding", deals with the role of mass media that live, work or research multicultural societies, suggesting the reflection of diversity in the universe.

Recently, journalists and academic authorities have been greatly invalid in one of the most burning issues: the way of coverage of migrants by the local mass media and how much they have influenced the public opinion. Also, Lester Thurow justified this scientific research of this phenomenon and marked it as "one of the most fundamental and basic tectonic plates" that can change the way our world is formed since the high unemployment rates in combination with other factors, have resulted in the increase of migratory flows and population movements towards the developing countries, leaving their own print in various sides of our life or conducting to the promotion of extremely right wing speech.

It is widely known that journalism forms our social standing and subsequently our identity. However, the whole of the citizens and some of the journalists purely cultivate the false impression that the mass media operate as a complex mirror reflecting the reality. On the other hand, some others believe that a journalist is a viewer and an editor of facts (watchdog), who aims at the promotion of national interests through his valid annotation. In this case the various unions of citizens and many other factors play a significant part not the mass media.

There is no doubt that the cultural background of every society can influence and identify people's thoughts and moral rules as well. Therefore journalism, which is developed in a specific spatial framework, as a public opinion representative varies according to time conditions it deals with. For that reason after all it is still considered

to be an inseparable part of syllabus in many academic institutions which are interested in mass media. Moreover economic hardship that characterizes the modern state, in combination with the internet flourish, has driven many professionals of this field to change their ethical orientation and adopt a more nationalistic approach of all this stuff stating their superiority as compared with other societies.

Accordingly, the journalists often are trapped they want it or not. They bypass the meaning of the pictures of the language codes and the way the news is presented. So, the mass media choose to present and deal with an event according to the accepted opinion of the majority of the citizens, acting within commercial framework. In this diplomatic work I am going to analyze the way mass media contribute to negative stereotypes concerning the migrants. To be more precise, my research interest is focused on migrants crisis that Greece has been going through recently in Evros and how it is depicted in cartoons and funny papers.

All the initial stage a bibliographic and historical review concerning the implantation of stereotypes in class consciousness is going. At the second stage the importance of cartoons in the field of information and the influence on a person is going to be proved. Then, all this material is going to be presented discussing more extensively the implementation of migrants in Evros through the sarcastic illustration.

In closing a brief summary of subsections is going to be held suggesting rational approaches from the journalist's point of view.

Keywords: newspapers, immigrants, stereotypes, cartoons

ΠΡΩΤΟΣ ΜΕΡΟΣ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Κεφάλαιο 1°

«Ημείς» και οι «Υμείς»

1.1 το προφίλ του μετανάστη στη κοινή σκέψη

Στο άκουσμα της λέξεως «μετανάστης» ή «πρόσφυγας», κατασκευάζεται αυτόματα στη λαϊκότροπη αντίληψη, ένας συγκεκριμένος τύπος ατόμου, ο οποίος είναι άμεσα συνυφασμένος με την εγκληματικότητα, τη καταστροφή του περιβάλλοντος, τον πόνο, την οδύνη, τη ταλαιπωρία και τη μιαιρότητα, όπως απέδειξε και η μελέτη του Γιάννη Καταρέλου, αναπληρωτή καθηγητή του Πάντειου Πανεπιστημίου (Καταρέλος, 2007). Ο Walter Lippman, ένας από τους πρώτους μελετητές που προσπάθησαν να προσδιορίσουν την έννοια του στερεοτύπου, έκανε λόγο για «εικόνα μέσα στο μυαλό μας». Όπως αναλύει πρόκειται για εικόνες που ανακαλούνται σχεδόν «αυθόρμητα» στο μυαλό των ανθρώπων (Lippman, 1922), με σκοπό να αποκτήσουν μία νοητή αίσθηση για ένα γεγονός που δεν βιώνουν άμεσα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να διαμορφώνονται στάσεις και συμπεριφορές απέναντι σε μία ομάδα μέσω της γενίκευσης κάποιου χαρακτηριστικού της, αφού όπως εξηγεί τα συλλογικά σημεία είναι ένας πιο σύντομος και αποτελεσματικός τρόπος για να περιγραφούν κάποιοι άνθρωποι, απ' ότι τα ατομικά στοιχεία (Lippman, 1922).

Μία παλιά ελληνική παροιμία αναφέρει ότι *«Δεν υπάρχει καπνός, χωρίς φωτιά»* και εν μέρει έχει δίκιο. Τα στερεότυπα μπορεί να μην είναι αβάσιμα ή αυθαίρετα, καθώς έχουν τις ρίζες τους στη πραγματικότητα, ωστόσο αντικατοπτρίζουν μία περιορισμένη πτυχή και συχνά αρνητική ή αλλοιωμένη (Lester, 1996). Επί πραγματί, οι οικονομικοί μετανάστες, επιβαρύνονται με επιπλέον αξιολογικούς, προκατειλημμένους (εθνικά, φυλετικά, κοινωνικά) προσδιορισμούς (λ.χ. «ήρθαν ξυπόλητοι, οι αμόρφωτοι, κλέφτες»). Επάνω σε αυτό ο Zolberg εξηγεί ότι η πολιτική αστάθεια και οι βιαιοπραγίες ενός κράτους ενάντια σε μία μερίδα του πληθυσμού, με βάση τα θρησκευτικά, πολιτικά ή φυλετικά τους χαρακτηρίστηκα, είναι αυτή που εν τέλει τη προσδιορίζει και τη στιγματίζει στη κοινή σκέψη του κράτους υποδοχής της (Zolberg, 1989)

Η άποψη αυτή συγκλίνει με την Αριστοτελική θεωρία σύμφωνα με την οποία *«ὥς εἴ τιν' ἀτίμητον μετανάστην....προσῆκιν δὲ οἶονται πολυωρεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἡττόνων κατὰ γένος, κατὰ δύναμιν, κατ' ἀρετὴν»*, που αποδίδει τη βαθιά πίστη και

πεποίθηση του ανθρώπου να υπηρετείται από εκείνους που θεωρούνται κατώτεροι του στη καταγωγή ή τη δύναμη-εξουσία που ασκούν. Τέτοιοι άνθρωποι στην Αρχαία Ελλάδα θεωρούνταν οι μετανάστες (Δ.Λυπούρλης, 2006). Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η αναπαράσταση του μαύρου υπηρέτη τόσο στον αμερικάνικο τύπο, όσο και οικουμενικά (Goldenberg, 2017). Επί τούτου, αν ανατρέξουμε στο παρελθόν θα διαπιστώσουμε ότι την ίδια προκατάληψη υφίσταντο οι Έλληνες από τον αμερικανικό τύπο τη δεκαετία του 1920 όταν μετανάστευσαν στην Αμερική, αφού συστηματικά οι εφημερίδες διοχέτευαν καθημερινά χαλκευμένα, χλευαστικά και ρατσιστικά κείμενα κατά των «απόκληρων» Ελλήνων, οι οποίοι κατηγορούνταν συχνά για βιασμούς, διαρρήξεις, παιδεραστία και μολύνσεις «filthy Greeks» (Georgakas, 1992), αν και σήμερα πολλοί ισχυριζόμαστε στη πλειοψηφία μας το αντίθετο (π.χ. κυριαρχία του στερεοτύπου «οι Έλληνες δουλευταράδες που πήγαν στην Αμερική και επειδή ήταν έξυπνοι γύρισαν με χρήματα. Ήταν νόμιμοι και δεν προκάλεσαν ποτέ προβλήματα»). Την ίδια τακτική όπως υποστήριζαν πολλοί ακαδημαϊκοί ακολούθησε τη δεκαετία του 1990 η Ελλάδα και ο τύπος με τους αλβανούς, απορροφώντας τους σε εργασίες χαμηλότερου κοινωνικού, οικονομικού ή ασφαλιστικού κύρους για τους τότε Έλληνες, ανεξάρτητα από το μορφωτικό τους επίπεδο (λ.χ. οικοδόμος, αγρότης, υπηρέτρια, πόρνη κτλ) (Βεντούρα, 2006).

Έτσι, εκείνοι οι οποίοι εκδιώχθηκαν από τις πατρογονικές εστίες τους ή εξαναγκάστηκαν σε εκούσια υπαναχώρηση και αιτούνταν άσυλο στις γείτονες χώρες, με τη προσδοκία ενός καλύτερου μέλλοντος, εκλαμβάνονταν ως μία απειλή που θα διατάραζε την ευημερία και τη σταθερότητα του δυτικού κοσμοπολιτισμού, αλλά παράλληλα έδινε ένα αίσθημα υπεροχής και ανωτερότητας στη χώρα υποδοχής τους (Barley, 1966), στην οποία βασίλευαν παραδοσιακά οι αρχές της δικαιοσύνης και της ανεκτικότητας, οι οποίες θα δοκιμάζονταν από την αθρόα εισροή μεταναστών (McMahon, 2011). Ιδιαίτερα στην Ελλάδα το στερεότυπο των μεταναστών, ως μία εγκληματική εξω-ομάδα επικρατεί σε μεγάλο βαθμό στη φαντασία του ντόπιο πληθυσμού (Καρύδης, 1996), τόσο που εκτιμάτε σήμερα ως αναπόσπαστο μέρος της πολιτισμικής τους αναπαράστασης. Πως προκύπτει όμως εκείνο το διάστημα η υπεροχή των Ελλήνων απέναντι στις χώρες της Ανατολής; Πότε εκκινήθηκε και γιατί κατέληξε σε «ξενοφοβικό παραλήρημα»; Πότε αλλάζει και πότε επανέρχεται στο προσκήνιο;

1.2. Το χρονικό της μεταναστευτικής ροή στην Ελλάδα

Αίτια ξενοφοβίας και η στάση του τύπου τα πρώτα χρόνια

Πολλοί ερευνητές, υποστήριξαν ότι η εγκαινίαση των «εθνικών θεμάτων», οφείλονταν κατά κύριο λόγο στην είσοδο της Ελλάδος στην Ευρωπαϊκή Ένωση (1981) (S.Ecomides, 2005) (Ozguness, 2010). Πράγματι, το ισχυρό πλήγμα που είχε υποστεί ο ελληνικός ενημερωτικός χώρος και η Ελλάδα γενικότερα, με την άνοδο της χούντας των συνταγματαρχών το 1967 (π.χ. λογοκρισία, διώξεις και εξορίες διακεκριμένων δημοσιογράφων), εξέθρεψε στον Ελληνικό λαό την ανάγκη να ενταχθεί σε ένα προστατευτικό, δημοκρατικό, πλέγμα ομοϊδεατών, ώστε να μην επαναληφθούν τα λάθη και οι παραβιάσεις του παρελθόντος.

Το αίσθημα της δυτικοποίησης δεν ήταν η πρώτη φορά που εκδηλώνονταν. Ήδη πριν από τη δήλωση του Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1977 *«Εμείς ανήκουμε στη Δύση»*, σπάργανα του ενυπήρχαν στο διάστημα του εμφυλίου (1947) και του Ψυχρού Πολέμου. Τότε η Ελλάδα ένιωσε την ανάγκη να διαχωρίσει τη θέση της από το ανατολικό μπλοκ. Για την Ελλάδα που οι σχέσεις με το εξωτερικό ήταν ελλειμματικές, δίνοντας αφορμή να αντιμετωπίζεται συχνά ως δευτερεύον πεδίο οικονομικής ανάπτυξης, η κίνηση αυτή έδειχνε να είχε θετικά οφέλη, έχοντας προσδοκίες εκσυγχρονισμού, κατά μίμηση δυτικών προτύπων. Η Ελλάδα εξελίχθηκε γρήγορα σε αντάξιο μέλος της Ευρωπαϊκής σφαίρας (λ.χ. μεταναστεύσεις, τουριστική άνοδος, φιλοξενία, αλλά και καχυποψία απέναντι στους ξένους «πελάτες»), εμπνέοντας εμπιστοσύνη στις αγορές (S.Ecomides, 2005). Αυτό προσέδωσε στην Ελλάδα το αίσθημα της υπεροχής και της επέτρεψε να χρησιμοποιήσει υποτιμητικούς χαρακτηρισμούς προς τις γειτονικές χώρες, κάτι το οποίο αντικατοπτρίζονταν και στον τύπο.

Η Ελλάδα τότε άνθιζε οικονομικά και προτάθηκε ως χώρα υποδοχής των μεταναστών της Αλβανίας, μίας χώρας χωρίς έως τότε μεταναστευτικό παρελθόν, η οποία βίωνε τότε ραγδαίες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές αναταραχές (Λόης Λαμπριανίδης, 2005). Η χώρα μας, ως κατεξοχήν γεωγραφική περιοχή που εξήγαγε μετανάστες, «άνοιξε» τα σύνορα της, δίνοντας χέρι βοήθειας (π.χ. ένδυση, σίτιση, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη) στους πρώτους κατατρεγμένους μετανάστες και κυρίως στους Βορειοηπειρώτες (Λόης Λαμπριανίδης, 2005), πλάθοντας την εντύπωση ότι οι μετανάστες που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα χρήζουν

σεβασμού και συμπάθειας, μία αντίληψη που επικρατεί ψευδώς έως σήμερα στην πλειονότητα της ενδοχώρας (Π.Καλφάλη, 2018). Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η μετανάστευση δεν αποτελούσε καίριο πρόβλημα, ούτε θεσμικά, ούτε κοινωνικά, ούτε δημογραφικά, αφού μέχρι το 1985 η πλειοψηφία των αλλοδαπών που έρχονταν σε επαφή οι Έλληνες ήταν κυρίως εύποροι Ευρωπαίοι τουρίστες (Μουσουρού, 1991) συνεπώς και η στάση του τύπου κυμαίνονταν σε σχετικά ήπια επίπεδα (Λόης Λαμπριανίδης, 2005) (Καρύδης, 1996). Άλλωστε, το αρχικό όραμα της παγκοσμιοποίησης προϋπέθετε μία νέα σύλληψη της ταυτότητας, τόσο της δικής μας, όσο και των μεταναστών, η οποία έπρεπε να συνάδει με το πνεύμα της (Καταρέλος, 2007). Επί πραγματί, με την ένταξη της Ελλάδος στην Ευρώπη, ο γηγενής πληθυσμός θεώρησε ότι άνηκε πια στην κάστα των Ευρωπαίων, κατά την οποία η παραγωγή πολιτισμού ήταν καθαρά λευκή «υπόθεση» και άρα οι ξένοι άνηκαν σε αυτή, υπό τη προϋπόθεση να εξευγενιστούν και να συμβάλλουν στην εξάλειψη της ανεργίας.

Έτσι, το πρώτο κύμα μεταναστών άρχισε να καταφθάνει στην Ελλάδα στα μέσα της δεκαετίας του 1980, από διάφορες βαλκανικές χώρες που βρίσκονταν τότε σε κατάσταση αναταραχής, λόγω των εμφυλίων συγκρούσεων, εκείνους ακολούθησαν και πολλοί τότε πολίτες της Αφρικής και της Ασίας (Μαρούκης, 2010). Εξάλλου, η ανάπτυξη των μεταφορών και των επικοινωνιών της εποχής, σε συνδυασμό με την κοινωνικοοικονομική στροφή της Ελλάδος (π.χ. ένταξη της στην ΕΟΚ, βελτιωμένο εκπαιδευτικό και βιοτικό σύστημα που παρέχει ευκαιρίες στους νέους, ραγδαία αστικοποίηση και δημιουργία δημογραφικού και εργατικού κενού στην επαρχία, σε τεχνικές ή γεωργικές ασχολίες) και τη γεωγραφική της θέση (π.χ. χερσαία και θαλάσσια σύνορα που φυλάσσονταν δύσκολα, αφού αποτελεί το σταυροδρόμι δύο Ηπείρων), ευνοούσε αυτές τις μετακινήσεις και καθιέρωνε τη χώρα, ως τον πιο – εύκολα- προσβάσιμο προορισμό (Κασίμης, 2014), με ισχυρές δυνατότητες απορρόφησης τους σε ποικίλες εργασίες, ακόμη και εάν αυτοί δε διέθεταν τα απαιτούμενα νόμιμα έγγραφα (Μαρούκης, 2010).

Γρήγορα όμως δεν θα αργήσει να πάρει πάλι την κατιούσα, τη δεκαετία του 1990 (π.χ. πληθωρισμός, αύξηση της ανεργίας, δημοσιονομικά ελλείμματα, περίπου μισό εκατομμύριο μετανάστες φθάνουν στην Ελλάδα) (Καρύδης, 1996). Δημογραφικά η χώρα ανανεώθηκε το διάστημα 1991-2001, χάρις τους μετανάστες (97%) και τη φυσική αύξηση, η οποία άγγιζε μόλις το 3%, ενώ όπως αναφέρουν οι Κασίμης και Ζωγραφάκης η μείωση του πληθυσμού της επόμενης δεκαετίας (2001-

2011) που θα ακολουθούσε θα ήταν πολύ μεγαλύτερη χωρίς την παρουσία των μεταναστών (Κασίμης, 2014). Με αυτόν τον τρόπο αντιλαμβανόμαστε πως συνέβη η μεταστροφή της στάσεως των Ελλήνων απέναντι στις χώρες της Ανατολής (από «ανεκτικότεροι» όλων των Ευρωπαίων το 1989, κατέληξαν ξενοφοβικοί μόλις τρία χρόνια αργότερα, μετά την υπογραφή της συνθήκης Σένγκε το 1992 (eur-lex, 2009)), έπειτα από τη πτώση του «υπαρκτού σοσιαλισμού», καθώς ο όγκος της έλευσης των οικονομικών μεταναστών (κυρίως από την Αλβανία), σε σχέση με το μέγεθος της χώρας και την αδυναμία-απειρία του κράτους να διαχειριστεί τη κατάσταση (π.χ. ανεπαρκές υποδομές παλιννόστησης) προκάλεσε κύμα ανασφάλειας.

Η ανάγκη εξεύρεσης μίας μακροπρόθεσμης μεταναστευτικής πολιτικής που θα προστάτευε τα δικαιώματα των μεταναστών, θα ρύθμιζε τα θέματα που ανέκυπταν (π.χ. μαζί με τους νόμιμους, εισέρχονταν και παράνομοι ή όπως τους χαρακτήριζε ο τύπος «λαθραίοι» -πρωτοεμφανιζόμενος όρος-) και θα φρόντιζε για τη δημόσια ασφάλεια ήταν ορατή. Ωστόσο, η τότε κυβέρνηση δεν κατόρθωσε να σταθεί στο «ύψος» των περιστάσεων και έδωσε βήμα στον δημοσιογραφικό χώρο να «αλαλιάσει», αφού όπως υπογράμμισε και ο Robinson σε περίπτωση μη διαμορφούμενου, κατάλληλου, περιβάλλοντος συναινέσεως ή ενός μη άρτιου πολιτικού άξονα, σκεπτόμενοι την εθνική επιβάρυνση, η δύναμη των Μέσων αυξάνεται (Γ.Πλειός, 2010).

Σταδιακά τα μέσα και οι κρατικές αρχές άρχισαν να ανταγωνίζονται μεταξύ τους για το ποιος υπερέχει ως προς τη σκληρότητα απέναντι στους παράτυπους μετανάστες και ποιος εν τέλει θα βοηθήσει στη πάταξη αυτών, επαναφέροντας και πάλι τον «νόμο και τη τάξη». Γι' αυτόν τον λόγο συχνά πολλοί ανειδίκευτοι δημοσιογράφοι χρησιμοποιούσαν ατεκμηρίωτες γενικεύσεις προκειμένου να ενισχύσουν τον λόγο τους, όπως η εξίσωση του Αλβανού μετανάστη με κακοποιό στοιχείο, αντί της απλής μετάδοσης της πληροφορίας ότι ο δράστης ήταν αλβανικής καταγωγής (Benson, 2013). Το 1997 η κατάσταση εκτραχύνεται και η «αλβανοφοβία» φθάνει στο ζενίθ της, όταν τέθηκε το ζήτημα της νομιμοποίησης των παράνομων μεταναστών που ζούσαν ήδη στη χώρα (Ρουμπίνη Γρώπα, 2009). Το 70% περίπου των πολιτών αμφισβητεί τη διερεύνηση των δικαιωμάτων των ξένων ή τη σύναψη μικτών γάμων και τους χρεώνει ευθύνες για τα αυξημένα ποσοστά ανεργίας, λόγω των συγκυριών (Ozguness, 2010).

Επομένως, μπορούμε να κατανοήσουμε ότι η οικονομική ύφεση, σε συνδυασμό με τη διερεύνηση των δικαιωμάτων των ξένων και ιδίως με τη σύναψη μικτών γάμων,

ενέτεινε το έντονο συναίσθημα φόβου και ανασφάλειας των Ελλήνων, οι οποίοι ανησυχούσαν από τη μία πλευρά για την αλλοίωση της ταυτότητας τους και από την άλλη ότι κινδύνευαν να χάσουν τα «προνόμια» τους και συνεπώς την θέση ισχύς τους. Έτσι, τα κοινωνικά προβλήματα μετατέθηκαν στις μειονότητες και όχι στις ουσιώδεις ρίζες του ζητήματος, εξαχρειώνοντας τα δημοκρατικά φρονήματα. Φυσικά, η τάση αυτή μεθοδεύτηκε εν όψει της παγκοσμιοποίησης (ομοιομορφία π.χ. επικράτηση αγγλικής γλώσσας, μόδα, διεθνής οικονομία) (Lindekilde, 2009), που παρήγαγε τριβές, εξαιτίας της γενικότερης αβεβαιότητας (Lentin, 2012). Φυσικά, κατά τον Βαμβακά, για να ερμηνευτεί η εχθρική στάση των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς, πρέπει να ληφθεί υπόψη η φιλονικία που είχαν μεταξύ τους εκείνη την εποχή για τα εδαφικά και μεταναστευτικά θέματα (Βαμβακάς, 1997), καθώς επίσης και η εμπλοκή των ξένων δυνάμεων κατά το διάστημα του εμφυλίου πολέμου και της απριλιανής δικτατορίας, η οποία προήγαγε μία ρητορική περί «διεθνούς συνομωσίας» σε βάρος της Ελλάδος (Πετράκου, 2001).

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν, την απογοήτευση των Ελλήνων απέναντι στην Ευρωπαϊκή ένωση, η οποία προκάλεσε την εθνικιστική τους στροφή (S.Ecomides, 2005), με τη φιλοδοξία ότι θα καθιερώσουν και πάλι τη θέση τους στον δυτικό κόσμο, μέσω της ενίσχυσης του εθνικού εγώ (Christos Frangonikolopoulos, n.d.). Συνεπώς, η εχθρότητα των γηγενών προς τους «απρόσιτους άλλους» εσωκλείει κοινωνικόοικονομικοπολιτικά, αλλά και συναισθηματικά κριτήρια. Σύμφωνα με τον Etienne Balibar «Ο ρατσισμός ορθώνεται γύρω από το στίγμα της ετερότητας... προκειμένου να προφυλαχτεί η ταυτότητα του εμείς από κάθε πρόσμειξη» (Παπαδημητρίου, 2000). Εξάλλου, όπως προσθέτει η Τριανταφυλλίδου οι «ξένοι» βρίσκονται στη θέση του «αποδιοπομπαίου τράγου», όταν μία χώρα περνάει δύσκολες κοινωνικοοικονομικές μεταβολές (Τριανταφυλλίδου, 2005), αποδίδοντας έτσι στη χώρα που τους υποδέχεται το ρόλο του «θύματος».

Επιπλέον, η θρησκοληψία που χαρακτηρίζει μία πολιτεία, όπως διατείνονται αρκετοί επιστήμονες, αποτελεί καταλυτικό παράγοντα προσδιορισμού της ταυτότητας μας. Αν αναρωτηθούμε πως προσδιορίζουμε συνήθως τον «άλλον», θα διαπιστώσουμε ότι δεν απέχει σημαντικά από το «εμείς», ως οντότητα. Ειδικότερα, έχουμε τη τάση να εντοπίζουμε τα ανόμοια χαρακτηριστικά του «άλλου» (π.χ. θρησκεία, γλώσσα, κουλτούρα, όταν είναι άμεσα συνδεδεμένη με μία εθνότητα, κυρίως των ανατολικών χωρών, έναντι Σερβίας και Ρωσίας που φαίνεται να υπερτερούν στο κοινό αίσθημα, λόγω της δυτικής συγγένειας), σε σύγκριση με εμάς.

Επί πραγματί, στο στόχαστρο βρέθηκαν κυρίως οι βασικοί αντίπαλοι της Ορθοδοξία που δεν είναι άλλοι από τους μουσουλμάνους (Ozguness, 2010) (Γκρής, 2012, pp. 31-36).

Βέβαια, σε αυτό υποβοηθήθηκαν από τα ΜΜΕ όπου η προβολή του «άλλου», σε σχέση με το «εγώ» (λ.χ. συναισθηματικά, φορτισμένες λέξεις, μέγεθος άρθρων και τίτλων, επαναλήψεις, προσωποποιήσεις), γινόταν τότε περισσότερο αισθητή, απηχώντας τις ιδέες των συντακτών και συμβάλλοντας στην άνοδο του ακραίου λόγου. Ο Van Dijk μίλησε για έναν νέο ρατσισμό «new(s) racism», ο οποίος θεμελίωσε την αρνητική εικόνα του «άλλου» στην ειδησεογραφία, αφού τα ΜΜΕ αποτελούσαν τη κύρια πηγή γνώσης, τόσο των ελίτ, όσο και του απλού πολίτη (Dijk, 2000). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο νέο-ρατσισμός δεν σχετίζονταν τόσο με την επισήμανση τόσο των βιολογικών διαφορών, αλλά επικαλούνταν τις πολιτισμικές αποστάσεις και ζητήματα κυρίως ταυτότητας (McMahon, 2011) (Παπαδόπουλος, 2004), δεδομένου ότι ο παραδοσιακός ρατσισμός διώκεται ποινικά και εντοπίζεται ευκολότερα ήδη από το γύρισμα του 20^{ου} με 21^{ου} αιώνα, ενώ ο σύγχρονος παρουσιάζεται κεκαλυμμένα πίσω από αρνητικά φορτισμένες λέξεις όπως «λαθρομετανάστης» ή «επιδοτούμενες μητέρες», όπως τόνισε ο Van Dijk (Dijk, 2000).

Σύμφωνα με την έρευνα της Τριανταφυλλίδου μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 κυριάρχησε διάσταση απόψεων στον ημερήσιο τύπο, όσον αφορά το μεταναστευτικό, ανάλογα με τη πολιτική τους τοποθέτηση (π.χ. οι αριστερές εφημερίδες προέβαλλαν μία πιο φιλική εικόνα του μετανάστη, σε αντίθεση με τις φιλελεύθερες-συντηρητικές) (Ρ. Γρώπα, 2009). Παρόλα αυτά, στο σύνολο τους τα δημοσιογραφικά ρεπορτάζ ήταν εκτεταμένα όταν διαπράττονταν εγκλήματα από αλλοδαπούς (π.χ. κλοπές, βιασμούς, απαγωγές, δολοφονίες, ακόμη και όταν δεν ήταν σίγουροι οι δημοσιογράφοι χρησιμοποιούσαν το σλόγκαν «ο δράστης πιθανότατα αλλοδαπός») και φειδωλά όταν αναφέρονταν στον τρόπο διαβίωσης τους ή αντιμετώπισης τους από τους εργοδότες (Καρύδης, 1996), οδηγώντας τους μετανάστες στη περιθωριοποίηση ή χειρότερα σε κάποιες περιπτώσεις όπως επισημαίνει ο Καρύδης στην «εσωτερίκευση» του στίγματος που τους ωθούσε να δρουν με γνώμονα την επιβεβαίωση του στερεοτύπου (Καρύδης, 1996).

Ο τύπος εξέθρεψε δηλαδή, τη διάσπαση των ανθρώπων μεταξύ τους, συσχετίζοντας τους μετανάστες με το οργανωμένο έγκλημα, χρησιμοποιώντας βαρύγδουπες λέξεις στους τίτλους (π.χ. σπείρα, συμμορία) και επαναλαμβάνοντας τες

διαρκώς (Καρύδης, 1996), αν και όπως απέδειξαν οι στατιστικές μελέτες της εποχής οι εγκληματικές ενέργειες των μεταναστών, σχετίζονταν περισσότερο με τη πλαστογραφία (κατά 70%), την επαιτεία (65%) και τη κλοπή (33%) (Martin, 2004). Από κοινωνιολογικής απόψεως θα κατανοούσε κανείς ότι οι μετανάστες κατέφευγαν σε εγκλήματα που αφορούσαν τα πιστοποιητικά ταυτοποίησης και την οικονομική τους επιβίωση, όχι ειδικά εγκλήματα. Ωστόσο, κατά τη Μοσχοπούλου ο τύπος παραμόρφωσε το προφίλ των μεταναστών, μέσω της λανθάνουσας προβολής των ειδήσεων που αποσκοπούσαν στην εγκληματοποίηση περισσότερο μίας φυλής, παρά της ίδια της πράξης (Μοσχοπούλου, 2005). Μάλιστα, όπως εξιστορεί ο Παύλου τον Μάρτιο του 1998 σε ένα χωριό της Πιερίας απαγορεύτηκε η κυκλοφορία των Αλβανών μετά τη δύση του ηλίου, κάτι το οποίο όπως εξομολογήθηκαν δημόσια ένα χρόνο αργότερα οι κάτοικοι της περιοχής προκλήθηκε εξαιτίας του επηρεασμού τους από τα ΜΜΕ που τους έκανε να λειτουργήσουν προληπτικά, αν και δεν είχε καταγραφεί στο νομό τους κάποια εγκληματική ενέργεια (Παύλου, 2001).

Γι' αυτόν τον λόγο ο Βαμβακάς διαπιστώνει ότι τη περίοδο 1991-1995 «Οι Αλβανοί υπήρχαν μόνο μέσα από τον στιγματισμό τους», ιδίως στον λαϊκίζοντα τύπο, αφού ο σοβαροφανής απέφευγε επισταμένως να ενσωματώσει στα κείμενα του πανομοιότυπους μελοδραματισμούς, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν εξέτρεφε έμμεσα στις επικεφαλίδες του το όλο σχήμα (Βαμβακάς, 1997). Η δε Κωνσταντινίδου στην έρευνα της για την εγκληματική δραστηριότητα των Αλβανών το διάστημα μεταξύ του Φεβρουαρίου και του Μαΐου του 1998, προχωρώντας σε μία διάκριση «συντηρητικών» και «προοδευτικών» καταλήγει ότι έντυπες εκδόσεις συλλήβδην κατέγραφαν σχεδόν με παρόμοιο τρόπο την εγκληματικότητα που σχετίζονταν με τους μετανάστες, με τη διαφορά ότι οι «συντηρητικές» απόψεις απαιτούσαν από την κυβερνούσα αρχή άμεσα μέτρα καταστολής, ενώ οι προοδευτικές αν και προμήνυαν έναν αντιρατσιστικό λόγο, κόντρα στις ξενοφοβικές τάσεις της εποχής, ωστόσο δεν ανέτρεπαν την κυρίαρχη εικόνα της «κοινωνικής απειλής», αλλά προσέθεταν και ένα ακόμη στερεότυπο εκείνου του «φτωχού λαθρομετανάστη» (Κωνσταντινίδου, 2001).

Από την άλλη η Μοσχοπούλου κάνοντας μία ποιοτική και ποσοτική αποδελτίωση των δημοσιευμάτων που κυκλοφόρησαν ολόκληρη τη δεκαετία του 1990, αποδεικνύει ότι τα περισσότερα εγκλήματα που αφορούσαν τους πρόσφυγες σχετίζονταν με τη παράνομη είσοδο τους στη χώρα, ενώ πρωταγωνιστούν ως δράστες στις σελίδες των εφημερίδων, φτάνοντας σχεδόν το 50%, ποσό πολλαπλάσιο από εκείνο που κατέγραφαν στη πραγματικότητα οι αστυνομικές αρχές (6,1%)

(Π.Καλφέλη, 2018). Τέλος, η Λαλιώτη μελετώντας τις φωτογραφίες των προσφύγων που κοινοποιήθηκαν στη εφημερίδα *Θεσσαλία* το 2003, αναφέρει ότι ακολουθούν το πρότυπο του τυπικού μετανάστη (π.χ. νέος άνδρας, μέρος μίας πολυάριθμης ανδρικής ομάδας, καθισμένος σε δημόσιο χώρο με βλέμμα σκυθρωπό και περίλυπο), οι οποίες αναπαράγονταν διαρκώς, ως φωτογραφίες αρχείου, ανεξάρτητα από το κεντρικό θέμα της είδησης, προκειμένου να γίνει φανερή η κατωτερότητα του (Lalioiti, 2005).

Άραγε τι ήταν αυτό που συνέδρασε στην ηθική σήψη των δημοσιογραφικών δεοντολογικών αρχών και τη διάβρωση της κοσμοθεωρίας τους από «ειρηνιστές» σε «εμπρηστές» φυλετικών συγκρούσεων, δηλητηριάζοντας τον κοινωνικό ιστό;

1.3. Οι λόγοι μεταστροφής του τύπου απέναντι στις μειονότητες

Ήδη από το 1980, λίγα χρόνια μετά τη μεταπολίτευση, εισερχόμαστε σε μία νέα εποχή, όπου τα ενημερωτικά μέσα πληθαίνουν (λ.χ. ραδιόφωνο, τηλεόραση, τύπος κτλ νόμιμα ή άνομα), ενώ γεννιούνται διαρκώς τακτικές προσέλκυσης του κοινού (Πλειός, 2013). Η τροπή αυτή, έφερε σε αμηχανία σπουδαίους βετεράνους του δημοσιογραφικού κόσμου, καθώς καθυστέρησαν να πραγματοποιήσουν ταχέως επενδύσεις στο νέο πρότζεκτ, διευκολύνοντας ανερχόμενους επιχειρηματίες (π.χ. βιομήχανους, εφοπλιστές, κατασκευαστές) που ενδιαφέρονταν να απλώσουν τις επαγγελματικές τους δραστηριότητες στον χώρο της ενημέρωσης που για πολλούς έως τότε συγκαταλέγονταν ως 4^η εξουσία (Μ.Ψυλλά, 2011). Διανύαμε τη «Χρυσή εποχή των media», κατά την οποία τα μέσα ενημέρωσης, αποτελούσαν κυρίαρχη δύναμη πρεστίτζ και επιρροής (Πλειός, 2013).

Τα οφέλη που πρόσφερε η κυβέρνηση, με ευνοϊκές νομοθετικές ρυθμίσεις και η πλέον διευρυμένη αγορά (Πλειός, 2013), σε συνδυασμό με την αδυναμία του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης να ασκήσει έλεγχο, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο πλήρη ελευθερία στα κανάλια να διαμορφώσουν το πρόγραμμά τους και να είναι δεοντολογικά πιο «ευέλικτα» (π.χ. παραβίαση της ιδιωτικότητας), ως προς τους κανόνες δημοσιογραφίας, με σκοπό το αυξανόμενο κέρδος (Μ.Ψυλλά, 2011), διευκόλυναν τα νέα τότε μέσα να κερδίσουν «έδαφος». Σταδιακά η εικόνα κυριάρχησε, αν και ποιοτικά υποβαθμισμένη, σε σχέση με τον χώρο των εκδόσεων που «κουβαλούσε» στις πλάτες του εμπειρία και ιστορία πολλών χρόνων. Έτσι, ισχυρές εφημερίδες οδηγήθηκαν βραχυπρόθεσμα σε πλειστηριασμό (Μ.Ψυλλά,

2011), καθώς παρά την πολιτική τους επιρροή η οικονομική τους επιφάνεια παρέμενε ισχνή.

Επομένως, οι πρώην ημερήσιες εφημερίδες εθνικής εμβέλειας, έγιναν μέρος μίας οικονομικής δυναστείας (Λεονάρδος, 2013), η οποία ήταν επικεντρωμένη περισσότερο στο «επιχειρείν» και λιγότερο στην ενημέρωση, προκειμένου να επιβιώσει (Χαιρετάκη, 2013). Συνεπώς, αν και ανασύρθηκαν στην επιφάνεια «απωθημένα» παλαιότερων χρόνων και επιτακτικά προκρίθηκαν ενέργειες ευρύτερων-πολυφωνικών ειδήσεων, ώστε να αποτραπούν τα σφάλματα του παρελθόντος θεωρώ ότι στη πράξη η στάση των media δεν ήταν η αναμενόμενη. Η πολυφωνία που υπόσχονταν η νέα εποχή ανατράπηκε αφού τα κύρια «νήματα» κινούνταν από έναν πληγωμένο πληθυσμό που πλέον είχε τη δυνατότητα της επιλογής, είτε με βάση τις ιδεολογικές του πεποιθήσεις, είτε κυρίως με την ανάγνωση κειμένων που ικανοποιούσαν τις ήδη υπάρχουσες στερεοτυπικές του αντιλήψεις, όπως αναλύθηκαν στη προηγούμενη ενότητα. Όπως αναφέρει ο Gilboa «τα Μέσα αποτελούν έναν αυτόνομο παίκτη με μικρότερη ή μεγαλύτερη δυνατότητα άσκησης επιρροής, όμως στο πλαίσιο συνύπαρξης πολλών άλλων παραγόντων. Η όποια καθοριστική επιρροή των Μέσων είναι έμμεση, στο επίπεδο των οικονομικών, ιδεολογικών και πολιτιστικών συνθηκών» (Gilboa, 2007),

Επομένως, μιλάμε για τα σπάργανα της εμπορευματοποιημένης πληροφορίας και τη δημιουργία επιχειρηματικών ομίλων, όπου το οικονομικό συμφέρον βρέθηκε στο κέντρο των επιχειρήσεων, ωθώντας πολλούς δημοσιογράφους να «συμβιβαστούν» (Ν.Σμυρναίος, 2013) (Πλειός, 2013), να ανταποκριθούν στο κοινό αίσθημα, υπό τον φόβο μη χάσουν τους αναγνώστες και ακολουθώντας τη δουλειά τους, δεδομένης της οικονομικής δυσπραγίας που αντιμετώπιζαν (Φραγκονικολόπουλος, 2012). Εν ολίγοις πρόκειται για μία στοχευόμενη στρατηγική επικοινωνία που δημιουργήθηκε με βάση τους τεχνικούς κώδικες (εικόνες και δραματοποιημένη γλώσσα), ώστε να ευαισθητοποιήσει τους πολίτες επάνω σε ένα ζήτημα και να τους οδηγήσει προοδευτικά στην προτίμηση της δικής τους εφημερίδας (Πολίτης, 2001). Εξάλλου, το έγκλημα, όπως διατείνεται ο Μπένετ είναι ειδικά κατασκευασμένο για τη μέθοδος της «υπερδραματοποίησης» (Μπένετ, 1999) και δει όταν συνδεθεί με έναν άνθρωπο που δεν ανήκει στον δικό μας γεωγραφικό κύκλο, αποκτά άλλη βαρύτητα και επιτυγχάνεται αποτελεσματικότερα η πώληση του προϊόντος.

Άρα δύο είναι οι κύριες παράμετροι που οδήγησαν ιστορικά στη παγίωση του στερεοτύπου «κακός μετανάστης». Ο πρώτος σχετίζεται με την ανάπτυξη της

βιομηχανικής και απορρυθμισμένης ενημέρωσης τη δεκαετία του 1980 και ο δεύτερος με το οικονομικοκοινωνικό πλήγμα που βίωσε η Ελλάδα τη περίοδο του 1990, ο οποίος μετασχημάτισε την αντίληψη του γηγενή πληθυσμού για τους «άλλους» και κατά συνέπεια διαδραμάτισε καταλυτικό ρόλο στη προτίμηση των ενημερωτικών φυλλάδων που επέλεγαν. Ο δημοσιογράφος λοιπόν, ως μέρος του κρατικού συνόλου ανέστειλε τον δεοντολογικό του προσανατολισμό, λειτουργώντας με γνώμονα την αντιπροσώπευση του εθνικού πνεύματος-αναβρασμού, αφενός για να βιοποριστεί και αφετέρου διότι ιδεολογικά τον εξέφραζαν. Ας μη ξεχνάμε άλλωστε ότι ο δημοσιογράφος, εκτός από επαγγελματία, είναι πάνω απ' όλα άνθρωπος που αντιμετωπίζει τις ίδιες δυσκολίες (π.χ. οικογένεια, βιωσιμότητα, ανάγκη για τα προς το ζην, πιέσεις ιδιοκτητών).

Η οικονομική κρίση «έφτασε» στην Ελλάδα μετά από μία περίοδο, θα λέγαμε, «εφορίας». Αυτό σημαίνει ότι ίσως τη «βρήκε» κάπως απροετοίμαστη, να δεχτεί και να διαχειριστεί αυτή την ανατρεπτική εξέλιξη, γι' αυτό οι επιπτώσεις της δεν θα περιορίζονταν αποκλειστικά στο οικονομικοπολιτικό πεδίο, αλλά ως καταλύτες θα δρούσαν και θα άγγιζαν, όπως είναι φυσικό, όλες τις πτυχές της κοινωνίας. Το δημοσιογραφικό επάγγελμα, δε θα μπορούσε να παραμείνει ανεπηρέαστο, όπως αποδεικνύουν τα στατιστικά των πωλήσεων του τύπου τη περίοδο 1989-1999, τα οποία παρουσιάζουν αυξημένη πτώση κατά 53%, σε σχέση με τα προηγούμενα χρόνια (1983-1988) (Κουμπαρέλης, 2009, p. 42).

Συνεπώς, το προσφυγικό ζήτημα οξύνθηκε σε μία περίοδο πολιτικής και οικονομική δεινότητας, έτσι η οικονομική σύγχυση και το «κυνήγι» των αναγνωστών ανάχθηκε ως πρώτιστη αρχή και η ιδεολογία λειτούργησε συμπληρωματικά. Εξ αυτού, θεωρώ ότι η μεταβολή του τύπου σημειώθηκε με γνώμονα τον εμπορικό ανταγωνισμό και το κοινό στο οποίο απευθύνονταν. Ο έμμενος τρόπος με τον οποίο οι εφημερίδες επέλεγαν να παρουσιάζουν καθημερινώς και αδιαλείπτως παραβιάσεις κοινωνικών κανόνων -από μετανάστες κυρίως- δείχνει την επιθυμία τους να διατηρήσουν άσβεστο το πάθος του κοινού τους (Λαμπροπούλου, 1999), το οποίο όπως επισημαίνει και ο Βρύζας έλκεται από εντυπωσιακές ειδήσεις που του προκαλούν έντονα συναισθήματα, όπως πόνο, δυστυχία, οργή και «αίμα» (Βρύζας, 1986).

1.4. Η περίοδος της αλλαγής 2000-2010

Στις αρχές του 21^{ου} αιώνα τόσο οι πολίτες, όσο και ο ενημερωτικός κόσμος αλλάζουν γραμμή πλεύσης. Η στάση τους απέναντι στους μετανάστες βελτιώνεται και οι εφημερίδες ξεκινούν να πραγματεύονται στις σελίδες ζητήματα όπως η νομιμοποίηση, τα δικαιώματα και η ένταξη των παιδιών τους στην εκπαίδευση (Σταθοπούλου, 2009), ενώ ταυτόχρονα η εμπλοκή τους σε ποικίλες εγκληματικές δράσεις μειώνεται σημαντικά (Σταθοπούλου, 2009), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εξαλείφονται πλήρως οι ξενοφοβικές «κατακραυγές», αλλά μάλλον εκφράζονται με έναν πιο συγκαλυμμένο και διακριτικό τρόπο, ανάλογα με το δεοντολογικό τους προσανατολισμό (Κολοβός, 2003). Η λέξη «λαθρομεναστής» μετασχηματίζεται σε «ξένος» και αρχίζει πάλι να συνδέεται με την έννοια της «φιλοξενίας», αλλά αυτή τη φορά υπό όρους, όπως η άρση της διαφορετικότητας τους (υποκριτική και εν μέρει αποδοχή, σαν «αναγκαίο κακό») (Παπαταξιάρχης, 2006).

Πάντως, στη πλειοψηφία τους είναι ουδέτερες (κατά 70%), έπειτα αρνητικές και κάποιες θετικές (Tsaliki, 2008). Η αναπροσαρμογή αυτή μπορεί να εξηγηθεί κατά τη γνώμη μου στην άνοδο της οικονομίας και την ευμάρεια που παρουσίαζε το κράτος (λ.χ. εμφάνιση πρωτογενούς πλεονάσματος, αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής, χρηματοδοτήσεις, σταθεροποίηση του εξωτερικού ισοζυγίου, επενδυτικές κινήσεις κτλ.) (Μήλιος, 2010). Η ανάπτυξη αυτή αντανακλάται λοιπόν και στον τύπο της εποχής, αφού μέσα σε τρία χρόνια (2001) οι πωλήσεις τους σχεδόν διπλασιάστηκαν, σε σχέση με το 1998, όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε στα στατιστικά του Κουμπαρέλου (Κουμπαρέλης, 2009, p. 42).

Οι μετανάστες ενσωματώνονται και δεν προβληματίζουν το κοινωνικό γίγνεσθαι, όσο τα προηγούμενα χρόνια. Βεβαίως, το ποσοστό ανεργίας συνέχιζε να κυμαίνεται σε σχετικά υψηλά επίπεδα (11,3% το 2000), αλλά ο ανταγωνισμός μεταξύ ντόπιων και αλλοδαπών εργαζομένων ήταν ισχνός (Κασίμης, 2014). Παράλληλα, τα ΜΜΕ ξεκινούν να προβάλλουν ορισμένες θετικές πτυχές της μεταναστευτικής παρουσίας, όπως η συμμετοχή τους στη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, η συμβολή τους στην εθνική οικονομία και οι εξαιρετικές επιδόσεις των παιδιών τους στο ελληνικό σχολείο, συμφιλιώνοντας τους με την ιδέα της μόνιμης εγκατάστασής τους (Π.Καλφέλη, 2018). Αν και αρκούσε μία μόνο ήττα της Ελλάδας σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα για να ξεχάσουν για λίγο την ομαλή συνεργασία και συνύπαρξή τους. Το απόγευμα της 4^{ης} Σεπτεμβρίου του 2004 η ποδοσφαιρική αναμέτρηση μεταξύ των εθνικών ομάδων Αλβανίας και Ελλάδας στα Τίρανα λήγει με την εθνική Ελλάδας στη θέση του ηττημένου με 2-1 και το ελληνικό έθνος

ντροπιασμένο. Την ίδια νύχτα κάνει πρεμιέρα η κραυγή «*Δεν θα γίνεις έλληνας ποτέ, αλβανέ*», η οποία θα ξεχυθεί από τους δρόμους της Ομόνοιας στους τηλεοπτικούς δέκτες και από εκεί σχεδόν σε κάθε επαρχιακή πόλη ή χωρίο της επικράτειας. Το ξημέρωμα, αφού σβήσει τις ζοφερές σκιές της νύχτας, θα φωτίσει έναν νεκρό και εκατοντάδες Έλληνες και «ξένους» τραυματίες (Γ.Γκολφινόπουλος, 2007).

Ωστόσο, η αρμονική κατά τα άλλα συμβίωση δεν θα κρατήσει εις αεί. Αυτή τη φορά στο στόχαστρο βρέθηκαν το 2006 και εφεξής οι πρόσφυγες που προέρχονται από τις χώρες της Ασίας (π.χ. Ιράν, Ιράκ, Πακιστάν, Αφγανιστάν) και της Αφρικής (π.χ. Σομαλία, Σουδάν, Νιγηρία), οι οποίοι επιχειρούσαν να εισέλθουν παράτυπα στο ελληνικό κράτος, μέσω των ελληνοτουρκικών συνόρων και να διαφύγουν κυρίως σε διάφορες χώρες της Ευρώπης, κατακλύζοντας έτσι το κέντρο της πρωτεύουσας και δημιουργώντας προβληματισμούς για τη δημόσια υγιεινή (αφού ήταν άστεγοι και υποσιτισμένοι) και την εγκληματικότητα, με το επιχείρημα ότι οι μουσουλμάνοι αδυνατούν και δεν επιθυμούν να ενσωματωθούν στην ελληνική κουλτούρα, καθώς οι θρησκευτικές, ενδυματολογικές και κοινωνικές τους πεποιθήσεις απέχουν παρασάγγας από τις δικές μας συνήθειες, ενώ σταδιακά συνδέθηκαν ακόμη και με τη ισλαμική τρομοκρατία (Π.Καλφέλη, 2018).

Το 2008 γίνονται αισθητά τα πρώτα «σύννεφα» της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης (κράχ), έπειτα από την κατάρρευση της Lehman Brothers στις ΗΠΑ, έτσι η φιλόξενη-ανεκτική μας συμπεριφορά φθίνει και οι μετανάστες εκτιμούνται ως περίσσεια εργατική δύναμη που δεν είχε να προσφέρει τίποτα θετικό στη «ταλαίπωρη» Ελλάδα (Τοπάλη, 2012). Τα πρώτα οδυνηρά αποτελέσματα θα τα δούμε το 2010, μετά την υπογραφή του πρώτου μνημονίου στη χώρα μας και την επιβολή διεθνούς, οικονομικού, ελέγχου (τρόικα). Πολλοί διαφημιστές έσπευσαν να αποσύρουν τις χορηγίες τους, γεγονός που έκανε τα ΜΜΕ πιο επιρρεπή στις κρατικές πιέσεις, υστερώντας έτσι σε πολυφωνία και διάλογο (Πλειός, 2013).

Άλλωστε, όπως μαρτυρεί και ο Τσουκαλάς, όταν μία κοινωνία μπορεί για μία χρονική περίοδο να ικανοποιεί και να προσφέρει στους πολίτες της μία στοιχειώδη οικονομική άνεση, οι άνθρωποι αυτοί έχουν τη τάση να εκτιμούν αυτή τη κατάσταση φυσική και αυτονόητη και να πέφτουν σε λήθη ή «*ιστορικό εφησυχασμό*» (Τσουκαλάς, 2013). Συνεπώς, η ελληνική πολιτεία θεωρώ δεν ήταν έτοιμη να διαχειριστεί και να δεχτεί τα νέα δεδομένα, καθώς δεν ήθελε με τίποτα να επιστρέφει σε παλαιότερες ημέρες στενότητας, τις οποίες επιθυμούσε να ξεχάσει και να αποφύγει πάσι θυσία. Πλάι λοιπόν στην οικονομία δρούσε η παραοικονομία, κοντά στη παιδεία

άνθιζε η παραπαιδεία, δίπλα στο ΕΣΥ τα φακελάκια, μαζί με την πολεοδομία τα αυθαίρετα και παρέα στη δικαιοσύνη λειτουργούσε παραδικαστικό κύκλωμα (Αλεξάκης, 2014). Δεν είναι δύσκολο επομένως να καταλάβουμε την κατάληξη που δεν ήταν άλλη από την απώλεια του ελέγχου στις ζωές τους, την αδυναμία προσδιορισμού των συνεπειών ή επίρριψης ευθυνών και τελικώς την επικράτηση της ανασφάλειας, του φόβου και του μίσους.

1.5. Τύπος και η φωνή των μεταναστών σήμερα

πόσο παρελθόν είναι το παρόν μας και γιατί;

Τη τελευταία δεκαετία η Ελλάδα βιώνει και πάλι οικονομική καμπή. Η κρίση αυτή εγκαινίασε μία νέα ενότητα του φαινομένου της μετανάστευσης, εκείνη της κρίσης μέσα στην κρίση (Κωνσταντινίδου, 2014). Αν και οι κύριοι πρωταγωνιστές δεν είναι πια οι Αλβανοί, αλλά οι ασιάτες μουσουλμάνοι, μπορούμε να εντοπίσουμε συγκλίνουσα σημεία, όπως η παράνομη εισχώρηση και επιβολή τους στο ελληνικό έδαφος σε συνθήκες οικονομικής ύφεσης, δίνοντας μία πολύπλευρη κοινωνικοοικονομική πτυχή και εξέλιξη στο θέμα (Καρύδης, 2016), η πρόσληψη τους τόσο από τη κοινωνία, όσο και από την ειδησεογραφία, ως επικίνδυνοι αντίπαλοι του δυτικού κοσμοπολιτισμού και της εθνικής μας ομοιογένειας (Κωνσταντινίδου, 2014). Ειδικότερα, το 2012 στη καρδιά της κρίσης η μετανάστευση επανέρχεται στο επίκεντρο των συζητήσεων ως «*επείγον εθνικό πρόβλημα*», προς επίλυση και προκρίθηκε η ανάγκη συρρίκνωσης των μεταναστευτικών ροών, αν και στη πραγματικότητα το διάστημα του 2011-2014 όχι μόνο δεν αυξήθηκαν, αλλά μειώθηκαν σε σχέση με το παρελθόν (Π.Καλφάλη, 2018).

Πάρα αυτά, η πρώτη φάση (Αλβανοί και Βαλκάνιοι 1990) με τη δεύτερη (Ασιάτες και Αφρικανοί) παρουσιάζουν και αρκετές διαφορές μεταξύ τους, σύμφωνα με τον Καρύδη, εξαιτίας των φυσιογνωμικών, αλλά και των κοινωνικών τους χαρακτηριστικών (π.χ. ρουχισμός) που τους καθιστά περισσότερο αισθητούς, προκαλώντας την ανάδυση μίας ακόμη «*πολιτισμικής*» παραμέτρου της κοινωνικής ανησυχίας, εκείνης της «*ηθικής κρίσης*» (Καρύδης, 2016). Η απροθυμία τους να παραμείνουν στην Ελλάδα, να γνωρίσουν την ελληνική γλώσσα ή να αναζητήσουν εργασία εδώ, μεταφέροντας την οικογένειά τους (η αλβανική μετανάστευση θεωρήθηκε κατά κόρον οικογενειακή υπόθεση), σε συνδυασμό με το διαφορετικό θρήσκευμα κάνει δύσκολη έως και αδύνατη την αφομοίωση τους, ενώ το γεγονός ότι

πρόκειται κυρίως για άνδρες νεαρής ηλικίας τους καθιστά αυτομάτως στο κοινό αίσημα ως επικίνδυνους (Καρύδης, 2016).

Σε μερικές περιπτώσεις ο «λαθρομετανάστης» επέστρεψε στο προσκήνιο της ειδησεογραφίας (Κωνσταντινίδου, 2014), οδηγώντας στην ανάδυση απολυταρχικών καθεστώτων (λ.χ. το 2015 η Χρυσή Αυγή εκλέχθηκε τρίτο κόμμα), οι οποίες πράττοντας ως «τιμωροί» προχώρησαν σε οργανωμένες επιθέσεις κατά των μεταναστών, χρησιμοποιώντας τη δικαιολογία της φύλαξης των υπερέλικων από τους απειλητικούς «άλλους» (Τριανταφυλλίδου, 2012), ωστόσο οι ρατσιστικές αυτές επιθέσεις αντιμετωπίστηκαν από τη πλειοψηφία του τύπου και της πολιτείας ως «μεμονωμένα περιστατικά». Σε άλλες πάλι, ο όρος αντικαταστάθηκε από τη λέξη «πρόσφυγας» (Λέκκα&Πανουτσοπουλος, 2016), δίνοντας μία πιο ανθρωπιστική προσέγγιση στο ακανθώδες ζήτημα. Φερ' ειπείν, ο επικοινωνιολόγος και δημοσιογράφος Ιωσήφ Χαλαβαζής στο άρθρο του *«Τα ΜΜΕ ένας δυνατός καταλύτης για το προσφυγικό ζήτημα;»* υπογραμμίζει τη σημαντική συμβολή ορισμένων δημοσιευμάτων που επικεντρώνονταν στη προσφορά, τον εθελοντισμό και τη συμπόνια των ντόπιων απέναντι στους πρόσφυγες, παρά την οικονομική στενότητα, έναντι άλλων που συνέχιζαν να δίνουν «τροφή» στη προκατειλημμένη εικόνα του παράτυπου «άλλου» (Χαλαβαζής, 2017).

Παράλληλα, η Ελλάδα εμφανίστηκε ως ανήμπορη να διαχειριστεί τη κατάσταση, ενώ οι παραπάνω αντικρουόμενες απόψεις των δημοσιογράφων ενέτειναν το αδιέξοδο (Κωνσταντινίδου, 2014). Έχοντας ως έναυσμα τον προσφυγικό καταυλισμό της Μοριάς, ο Βάμβακας στο άρθρο του *Η ρητορική της απανθρωπιάς*, εκφράζει την απογοήτευση του, ως προς τον τρόπο διαχείρισης και προβολής (ή μη) των μεταναστών από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, καταγγέλλοντας την αντίφαση του ιδεατού δημοσιογράφου, ως υπερασπιστή των αδυνάτων και τη τελική πραγμάτωση που τελείται επί του πρακτέου.

Αναλυτικότερα, επισημαίνει την εκούσια ή ακούσια αργοπορία των μέσων να καλύψουν τις επαίσχυντες συνθήκες κάτω από τις οποίες ζουν οι πρόσφυγες και των πολλαπλών κακοποιήσεων που υφίστανται, τονίζοντας την κρατική ευθύνη που δυσχεραίνει το έργο των δημοσιογράφων, οι οποίοι με τη σειρά τους υποκύπτουν στις επιβολές της σχεδόν αγόγγυστα (Βαμβακάς, 2018). Χαρακτηριστικά τονίζει *«Από τα ξένα ειδησεογραφικά, έχουμε μάθει την αλήθεια»* (Βαμβακάς, 2018). Παράλληλα, δε λησμονεί να υπενθυμίσει τον στιγματισμό που συνοδεύει τους μετανάστες, ως λαθραίοι, αρρωστιάρικοι, εγκληματίες (αν και όπως το 1990, έτσι και στο πρόσφατο

παρελθόν μας οι παρανομίες τους αφορούσαν τη *πλαστογραφία*, την *επαιτεία* και το *λαθρομπόριο*, σύμφωνα με την έκθεση της ΕΛ.ΑΣ το 2014 σε αντίθεση με τους Έλληνες που συσχετίζονται με βαρύτερες παραβιάσεις (Χαλαβαζής, 2017)), παραλληλίζοντας τον με τη Μικρασιατική καταστροφή (Βαμβακάς, 2018), που όπως όλοι γνωρίζουμε μεθοδεύτηκε και τότε η αρνητική στάση των ελλήνων, απέναντι στους επικίνδυνους νεοφερμένους, ενώ ήταν εμφανής η αδυναμία του κράτους να ανταπεξέλθει στο τιτάνιο αυτό για τα τότε δεδομένα έργο. Τέλος, επικαλείται την ευσυνειδησία και την ευαισθητοποίηση των πολιτών, προτείνοντας την ως απάντηση στην επεκτατική πολιτική.

Επιπλέον, η E. Gemi και η Α. Τριανταφυλλίδου σε μία προσπάθεια τους να ορίσουν τα κριτήρια που ικανοποιεί σήμερα μία ιστορία μετανάστευσης υποστηρίζουν ότι μία είδηση που περιλαμβάνει μετανάστες θεωρείται αξιόλογη εάν περιέχει εγκυρότητα, επικαιρότητα, σπουδαιότητα, σύγκρουση, πρωτοτυπία, χρησιμότητα και ανθρώπινο ενδιαφέρον, ώστε να αφυπνίσει τη κοινωνία, να αυξήσει την ακροαματικότητα και να «σπάσει» τη πληκτική καθημερινότητα (Eda Gemi, 2013). Για παράδειγμα, η ανθρώπινη τραγωδία, η οδύνη, ο πόνος μίας απεγνωσμένης μάνας που κρατάει σφιχτά το μωρό της στην αγκαλιά, οι βίαιες συγκρούσεις μεταξύ των μεταναστών και η κατάχρηση του συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, συνιστούν μία πρώτης τάξεως «συνταγή» για τη δόμηση μίας μεταναστευτικής είδησης (Eda Gemi, 2013), η οποία κατά τη γνώμη μου στερεί από τα άτομα αυτά κάθε αξιοπρέπεια. Όπως εξηγεί η Καλφέλη στη διδακτορική της διατριβή *Ετερότητα και Ειρηνευτική Δημοσιογραφία*, το πλαίσιο του θύματος συμβάλει επί της ουσίας στην αρνητική παγίωση του μετανάστη, καθώς εκτρέφει τη συνειρμική σύνδεση των προσφύγων με προβληματικές καταστάσεις, πέραν της «κανονικότητας» (Π.Καλφέλη, 2018).

Πρόκειται δηλαδή για εξατομικευμένες, θεαματικές και αιφνίδιες ιστορίες (κακές, δραματικές), που δύναται να προκαλέσουν ευρύτερο ενδιαφέρον (ιδιαίτερα αν συσχετιστούν με το εθνικό στοιχείο) και συνδέονται άμεσα με τη ταυτότητα του μετανάστη (π.χ. πορνεία, μαύρη εργασία, εγκληματικότητα, υγεία) (Eda Gemi, 2013). Όπως επισημαίνουν οι «καλές ειδήσεις» των μεταναστών είναι οι κακές ειδήσεις (Eda Gemi, 2013), αφού όπως εκτιμάτε από τις δημοσιογραφικές επιλογές τα θετικά παραδείγματα αποτελούν την εξαίρεση του κανόνα (Π.Καλφέλη, 2018). Όσον αφορά τη μεταχείριση των «προσφυγόπουλων» από τον τύπο αξίζει να σημειωθεί ότι η αναπαράσταση της παιδικής ηλικίας χρησιμοποιείται με απώτερο σκοπό την

καλλιέργεια της ευσπλαχνίας, γι' αυτόν τον λόγο τα παιδιά απεικονίζονται ως αθώα θύματα (Κωνσταντινίδου, 2012), έρμαια της ανωριμότητας των ενήλικων αποφάσεων. Μετατρέπονται δηλαδή, σε «όπλα» στοχοποίησης της κοινωνικής αδικίας, τα οποία αφενός συγκαλύπτουν επί της ουσίας τη συμβολική εξουσία που έχει ο δημοσιογράφος στην καθιέρωση μίας εικόνας στη πολιτεία και αφετέρου επιβεβαιώνουν το απαξιωτικό βλέμμα του δυτικού Ευρωπαίου προς τον «βάρβαρο» ανατολίτη (Κωνσταντινίδου, 2012). Με λίγα λόγια, ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας και το ορθόδοξο φρόνημα που πρεσβεύουμε, μας κάνει να θλιβόμαστε στη θέαση ενός εξαθλιωμένου παιδιού και μας τροφοδοτεί οργή, ενάντια στη μουσουλμανική αναλγησία.

Παράλληλα, ο χώρος που αφιερώνεται στη προβολή των «άλλων» κοινοτήτων είναι ισχνός και υποτυπώδης (Φραγκονικολόπουλος, 2012). Για παράδειγμα, οι απόψεις τους αγνοούνται ή αφιερώνεται ελάχιστος χρόνος σε αυτές, χωρίς ανάλυση, μόνο από πλευράς πληροφόρησης, είτε διότι θεωρούνται λιγότερο αξιόπιστες σε σχέση με τη κυρίαρχη ελίτ, είτε γιατί απορρίφθηκαν από τη δημοσιογραφική επιλογή (Eda Gemi, 2013). Ως εκ τούτου, επηρεάζουν λιγότερο τις πηγές και τους μηχανισμούς που τροφοδοτούν τις δημόσιες συζητήσεις, περιθωριοποιούνται και εκπροσωπούνται στις ειδήσεις ως άφωνοι παράγοντες που εμπλέκονται σε αρνητικές πράξεις (Eda Gemi, 2013). Επιπλέον, όταν μία ιστορία μετανάστευσης συσχετιστεί με το εθνικό φρόνημα, τότε οι μετανάστες δεν πρωταγωνιστούν, αλλά παρουσιάζονται ως μέρος ενός μεγαλύτερου προβλήματος, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για μειονοτικές ομάδες που δεν έχουν πλήρως ενσωματωθεί. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω της οικονομικής κρίσης (πολλές ειδησεογραφικές οργανώσεις, συγχωνεύονται ή κλείνουν, το προσωπικό και οι πόροι μειώνονται), η οποία οδηγεί τους δημοσιογράφους να συναινέσουν με τη πολιτική ατζέντα και την εθνική λογική, προκειμένου να μη χάσουν το κοινό τους, αφού υπάρχει φόβος να κατηγορηθούν τα ΜΜΕ ότι δρουν ενάντια του έθνους (Cottle, 2009).

Αναλυτικότερα, η άνοδος του διαδικτύου, η άνθιση των νέων τεχνολογιών, η διερεύνηση της αγοράς και ο πολλαπλασιασμός των ενημερωτικών μέσων έφεραν στο προσκήνιο των συζητήσεων τον διχασμό των δημοσιογράφων, ως προς τη προσέγγιση αυτών των ειδήσεων (Φραγκονικολόπουλος, 2012). Αναμφίβολα, η δυνατότητα ενημέρωσης των πολιτών έχει πολλαπλασιαστεί, καθώς πλέον δύναται με το πάτημα ενός κουμπιού να πληροφορηθεί άμεσα για ό,τι επιθυμεί, ενώ παράλληλα μπορεί να εκφράσει την άποψη (Cottle, 2009). Κάτω υπό την πίεση αυτή και της

δημοσιογραφίας των πολιτών, οι επαγγελματίες δημοσιογράφοι κλήθηκαν να επαναπροσδιορίσουν τον προγενέστερο ρόλο τους, να λειτουργήσουν ως διαμεσολαβητές της λαϊκής έκφρασης και να προασπίσουν τα «εθνικά συμφέροντα» (Γ.Πλειός, 2010).

Ωστόσο, αξίζει να τονιστεί ότι η τάση αυτή δεν είναι κάτι νέο, αλλά ενυπήρχε χρόνια πριν (Christos Frangonikolopoulos, n.d.), μετά το πέρας του Ψυχρού πολέμου όπου παρατηρήθηκε η μεταστροφή των ΜΜΕ, με βάση τον εμπορικό ανταγωνισμό (π.χ. εντυπωσιακοί τίτλοι, συναισθηματικά φορτισμένες εικόνες, γρήγορη αναμετάδοση των γεγονότων, συνεχής ενημέρωση, προσήλωση στην εικόνα, κατάρριψη χωρικών ή χρονικών συνόρων μέσω του ίντερνετ) και το κοινό στο οποίο απευθύνονταν (Χ. Φραγκονικολόπουλος, 2008), όπως είδαμε και σε προηγούμενο κεφάλαιο. Θα λέγαμε ακολουθούν παρόμοιο μοτίβο με εκείνο της δεκαετίας του 1980 (π.χ. απορρύθμιση, πρεμιέρα τηλεόρασης, ιδιωτικοποίηση). Η Αμαλία Φραγκίσκου στο κείμενο της *«Εμείς», οι «Άλλοι» και τα ΜΜΕ* εξηγεί ότι *«τα ηλεκτρονικά μέσα στη χώρας μας ελέγχονται αποσπασματικά και λειτουργούν σε ένα απορρυθμισμένο περιβάλλον... γεγονός που επιδρά στα έντυπα, σε όλα τα επίπεδα»* (Φραγκίσκου, 2009). Έτσι, το οικονομικό όφελος ανάχθηκε ως βασικό κίνητρο των επιχειρήσεων, επιβάλλοντας σε πολλούς επαγγελματίες του χώρου να «συμβιβαστούν», παρουσιάζοντας μία εσωστρεφή διάθεση στην δημοσιογραφική τους ατζέντα.

Όπως επισημαίνει ο Φραγκονικολόπουλος *«Εξαιτίας της κρίσης, ο πολιτικός δυσμός που χαρακτηρίζει την ελληνική πολιτική κουλτούρα έρχεται εκ νέου στο προσκήνιο και η σύγκρουση μεταξύ των δύο πόλων του, της 'παρωχημένης' και της 'μεταρρυθμιστικής' κουλτούρας... π.χ. Δύση-Ανατολή... γίνονται στοιχείο όχι μόνο του πολιτικού λόγου, αλλά και της πολιτικής πρότασης που υιοθετούν πολλοί πολίτες και αυτό αντικατοπτρίζεται στα ΜΜΕ»* (Χ.Φραγκονικολόπουλος, 2013). Με αυτές τις λίγες γραμμές επιδιώκει να τονίσει τον καταλυτικό ρόλο που διαδραματίζει σε περιόδους κρίσης ο τρόπος προβολής των συμβάντων, ο οποίος συνδέεται άμεσα με τον καθορισμό της πολιτικής σκέψης (Cottle, 2009). Εξάλλου, είναι ευρέως γνωστό ότι ο διαχωρισμός, ιδιαίτερα σε περιόδους κρίσης, οξύνεται και η οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με τα νέα μέσα, δεν ενθαρρύνουν τέτοια ρίσκα.

Επιπλέον, ο ίδιος εντόπισε τη *«τάση προς αυτοεξευτελισμό»* και την αυτόθυματοποίηση που μας χαρακτηρίζει, οι οποίες συχνά εκδηλώνονται με επιθετικές-προσβλητικές προς τον «άλλον» συμπεριφορές, εκτρέφοντας ένα κλίμα ανασφάλειας και φόβου (π.χ. κυριαρχία στερεοτύπων *«Η Ελλάδα αδικημένη της ιστορίας»*)

(Χ.Φραγκονικολόπουλος, 2013). Η εμφάνιση αυτών των στάσεων είναι περισσότερο διαδεδομένη σε χώρες που διαθέτουν συναισθηματικό περίσσειμα, όπως η Ελλάδα και υποκινείται μέσω της εκπαιδευτικής διαδικασίας (π.χ. τα σχολικά εγχειρίδια είναι προσανατολισμένα εθνοκεντρικά) (Μαυρογένης, 2008). Η ανάγκη μας να διαφυλάξαμε το παρελθόν μας, κουβαλώντας μαζί μας κάθε είδους προκατάληψη, δε μας αφήνει να απαγκιστρωθούμε από προσεγγίσεις που αντιβαίνουν στις μέχρι τώρα πεποιθήσεις μας. Έτσι, τα ΜΜΕ λαμβάνοντας υπόψη αυτό, συχνά φροντίζουν οι κοινοποιήσεις τους να προσαρμόζονται στις ανάγκες και τη κουλτούρα του σήμερα. Σ' αυτό σημαντικό ρόλο πιστεύω παίζει η εύθραυστη εθνική ταυτότητα, που λόγω της οικονομικής δυσπραγίας κάνει τους πολίτες καχύποπτους ως προς τα μέσα και εκείνα με τη σειρά τους αναγκάζονται να λειτουργήσουν κατά πόδας του κοινού, υπό τον φόβο μη χάσουν τους αναγνώστες και ακολούθως τη δουλειά τους (Φραγκονικολόπουλος, 2012). Οι συντάκτες λοιπόν, ωθούνται σε ενέργειες που στόχο έχουν την αποφυγή μίας ενδεχόμενης κρίσης που μπορεί να προκαλέσει ο λόγος τους σε τόσο δύσκολους και χαλεπούς καιρούς (Φραγκονικολόπουλος, 2013).

Κατά συνέπεια, προκύπτει και μία ακόμη παράμετρος που επηρεάζει τους δημοσιογράφους στο «φιλτράρισμα» των ειδήσεων, εκείνη της αυτολογοκρισίας. Ως αυτολογοκρισία ορίζουμε την λογοκρισία του εαυτού και των ιδεών μας, εξαιτίας του ενδόμυχου φόβου του ατόμου μπροστά σε έναν επικείμενο κοινωνικό ή πολιτικό αναβρασμό, που τυχόν να προκαλέσει (αυτό είναι ίσως μία αιτία που μας ωθεί στη λογοκρισία τρίτων) (Γκρής, 2012). Επάνω σε αυτό η Μ. Τζιαντζή κάνει λόγο για την δυσκολία εφαρμογής της αλήθειας από την θεωρία στην πράξη (Ζιώγας, 2008, p. 19). Αντιλαμβανόμαστε με αυτόν τον τρόπο τη πάλη, την εσωτερική σύγκρουση του δημοσιογράφου, ο οποίος προσπαθεί να αντισταθμίσει το βάρος ως εκπρόσωπος του λαού και διαχειριστής της κρατικής εξουσίας, καθώς επίσης και τις ιδεολογικές επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει ο ρόλος του ως «τετάρτη εξουσία» (Ζιώγας, 2008, p. 41). Χρήσιμο είναι να μνημονεύσουμε τα λόγια του Γάλλου εκδότη, ο οποίος σε συνέντευξη του δήλωσε *«Η αυτολογοκρισία είναι η αρχή του ολοκληρωτισμού. Δεν μπορούμε να ενδώσουμε στη βία»* (Δουμάνης, 2012).

Εντούτοις, αυτή η αντιφατική συμπεριφορά του τύπου εν έτη 2020, έρχεται σε σύγκρουση με τους υπέρμαχους της παγκοσμιοποίησης των μέσων που κάνουν λόγο για πτώση του εκδημοκρατισμού και της πολυφωνίας (Φραγκονικολόπουλος, 2012), καθώς το αρχικό όνειρο της δημιουργίας μίας «παγκόσμιας δημόσιας σφαίρας», η οποία δε θα γνώριζε χωρικά ή χρονικά σύνορα, αναιρείται, εξαιτίας της διαίρεσης

των δημοσιογράφων (Χ. Φραγκονικολόπουλος, 2008), αφού τα ΜΜΕ συμβάλλουν στον εθνοκεντρισμό, τη προκατάληψη και τη ξеноφοβία, τα οποία θεωρούνται αίτια πολλών κοινωνικών προβλημάτων, όπως της «εθνικής υστερίας». Επομένως, ο τύπος και τα μέσα γενικά εστίασαν τη προσοχή τους και προσάρμοσαν τα δεδομένα τους στα Ελληνικά μέτρα, αφού οι ειδήσεις αυτές ήταν ελκυστικότερες και καταναλώνονταν ευκολότερα (Φραγκονικολόπουλος, 2013)

Αν και κάποιοι δημοσιογράφοι επιδιώκουν να αποκτήσουν πρόσβαση σε αυτές τις άμεσες με το θέμα και «εναλλακτικές» πηγές πληροφοριών -τους μετανάστες -, σύμφωνα με τις συστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την άμβλυνση του ρατσισμού (Φραγκίσκου, 2009), αντί να επικοινωνήσουν με εθνικά πρακτορεία ειδήσεων, κυβερνητικές αρχές ή εμπειρογνώμονες που λειτουργούν ως gatekeepers σε μετανάστες, εν τέλει δεν το κατορθώνουν, είτε γιατί οι ίδιοι οι πρόσφυγες είναι διστακτικοί και απρόθυμοι να μιλήσουν στον δημοσιογράφο, εξαιτίας της καχυποψίας που υπάρχει απέναντι στο πρόσωπο του, είτε διότι ο ίδιος δεν προσπάθησε ή δεν είχε τον χρόνο (για να προλάβει την είδηση) να οικοδομήσει σχέσεις εμπιστοσύνης (Eda Gemi, 2013). Αξίζει να αναφερθεί ότι η πλειοψηφία των δημοσιογράφων -ειδικά στην Ελλάδα- είναι μέλη της κυρίαρχης εσω-ομάδας, άρα αφενός ερμηνεύουν ασυνείδητα τον πρόσφυγα ως «ξένο» και αφετέρου οι μετανάστες από τη πλευρά τους δεν αισθάνονται οικεία (Ross, 2006).

Ακόμη και στα τοπικά μέσα, παρά το γεγονός ότι δίνεται περισσότερη «ελευθερία» να προωθήσουν διαφορετικές απόψεις, εάν τα μελετήσουμε θα διαπιστώσουμε ότι κυριαρχεί η ανδρική-δυτική οπτική γωνία, όντας βαρύτερη (με βάση την εθνική λογική), εμποδίζοντας έτσι ένα ευρύ φάσμα εμπειριών και τοπικών φωνών να ακουστεί, αφού οι εθνοτικές ή μειονοτικές ομάδες αγνοούνται ή αναδεικνύονται επιφανειακά, σαν ένα άχαρο καθήκον του δημοσιογράφου και όχι επί της ουσίας (Ross, 2006). Βέβαια, η στάση αυτή αποτελεί μία πάγια πρακτική όχι μόνο στον τοπικό τύπο, αλλά και σε εφημερίδες μεγάλης εμβέλειας, αφού η θεματολογία τους διαμορφώνεται σύμφωνα με τις κυρίαρχες «ελίτ» ιδεολογίες, τις οποίες χρησιμοποιούν ως κύριες πηγές (π.χ. άνδρες ακαδημαϊκούς, πολιτικούς, αστυνομικούς, ανθρώπους με κύρος κτλ), προκειμένου να προσδώσουν στα κείμενα τους αξιοπιστία (Dijk, 2000).

1.6 Η ισχύ των ΜΜΕ στην καθιέρωση αρνητικών στερεοτύπων, παράγοντες και μακροπρόθεσμες συνέπειες

Αναμφίβολα, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τα μηνύματα που εκπέμπουν έχουν σημαίνοντα ρόλο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης και στη καθιέρωση της διαφορετικότητας, ως μία επιζήμια «*out-group*» (Dijk, 2000). Ωστόσο, όπως διαπιστώσαμε η κατασκευή των στερεοτύπων, ως αποτέλεσμα της έκθεσης σε αυτά είναι πολυσύνθετη, χωρίς αυτό να δίνει «άφεση αμαρτιών» στα μέσα και να τα απαλλάσσει από την ευθύνη τους, καθώς παρότι η δημοσιογραφική δεοντολογία έχει προτείνει επισταμένως ποικίλα μέτρα για την εξισορρόπηση της «σωστής» δουλειάς του δημοσιογράφου (Ε.Δεληγιάννη, 2004) αυτά παρακάμπτονται, αφού τα ΜΜΕ μεγεθύνουν εν τέλει τις υφισταμένες προκαταλήψεις, μέσω υπόρρητων μηνυμάτων. Επομένως, επιβεβαιώνεται η άποψη ότι οι «θεματοφύλακες» της ενημέρωσης διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο στη σύλληψη της ταυτότητας, γεγονός που αποδεικνύεται στο πλήθος των ερευνών που έχουν ασχοληθεί ενδελεχώς με το συγκεκριμένο ζήτημα (Φραγκίσκου, 2009).

Ειδικότερα, το δημοσιογραφικό επάγγελμα για πολλούς λειτουργεί ως «ενδογενής σταθεροποίηση», όσον αφορά τη ταυτότητα, η οποία τείνει προς τον εθνοκεντρισμό, αφού οι ειδήσεις εμφανίζουν μία παθογένεια που δημιουργεί στρεβλώσεις και διπολικά σχήματα στην ειδησεογραφία για την ετερότητα (Σαμαράς, 2007), πλάθοντας τον τρόπο με τον οποίο «ημείς» αντιλαμβανόμαστε τους «υμάς» και καθιστώντας έτσι τη πολιτειακή σκέψη ευάλωτη σε προσπάθειες γαλούχησης-χειραγώγησης (Βρετός, 2013). Την πεποίθηση αυτή ενστερνίστηκαν αρκετοί επικοινωνιολόγοι, οι οποίοι υποστήριξαν ότι τα μέσα επιδρούν σημαντικά στους δέκτες και συμβάλουν στη διαμόρφωση της πραγματικότητας, παρότι η σχέση μεταξύ περιεχομένου και πρόσληψης είναι περίπλοκη (Livingstone, 2001).

Επάνω σε αυτό η Φραγκίσκου σημείωσε ότι «*Τα μέσα δεν απεικονίζουν τη πραγματικότητα, αλλά δημιουργούν μία νέα πραγματικότητα, ακόμα και αν διαχειρίζονται τα αντικειμενικά δεδομένα, με τρόπο διαφορετικό*» (Φραγκίσκου, 2009). Όπως εξηγούν οι Herman & Chomsky η εφαρμογή των δημοσιογραφικών «φίλτρων» γίνεται με τόσο φυσικό τρόπο που συχνά οι ίδιοι οι επαγγελματίες της ενημέρωσης «πειθόνται» ότι η επιλογή και η προβολή των ειδήσεων πραγματοποιείται σχολαστικά και αντικειμενικά, ακόμη και όταν εν τέλει αυτό που κάνουν είναι να ακολουθούν τη κυρίαρχη ιδεολογία (Herman & Chomsky, 2002). Με λίγα λόγια, η θεωρία της

πλαισίωσης ενός ρεπορτάζ (framing theory, θεωρητικό ρεύμα που αναπτύχθηκε τον 20^ο αιώνα, κύριο εργαλείο για τους σύγχρονους επιστήμονες που προσπαθούν να αντιληφθούν τη λειτουργία ή να εκτιμήσουν το περιεχόμενο των μέσων ιδίως σε ζητήματα που αφορούν τις μειονότητες και αποτελεί μετεξέλιξη της ημερήσιας διάταξης «angeda setting»). Η διαφορά τους έγκειται στο εαν οι πολίτες κατανοούν ένα θέμα που αφορά τη δημόσια σφαίρα «angeda setting» και με ποιον τρόπο «framing theory»), αναλύει τις προτεραιότητες που θέτει ο τύπος και γενικά τα μέσα (λ.χ. ποια θέματα θα αποσιωπηθούν και ποια θα συμπεριληφθούν), με αποτέλεσμα κάποιες πτυχές της πραγματικότητας να αγνοούνται, ενώ κάποιες άλλες αναδεικνύονται περισσότερο (Α.Μπάτζιου, 2009), μέσα από πλαίσια που έχουν συνοχή (π.χ. εικόνες, λέξεις, εκφράσεις, σχήματα νόησης, ο τόνος ή το ύφος του δημοσιογράφου) (Entman, 1993) (Ν.Δεμερτζής, 2002), επηρεάζοντας τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι νοηματοδοτούν και συλλαμβάνουν τα γεγονότα (Πλειός, 2013).

Ακόμη, η Φραγκίσκου θεωρεί ότι τα μηνύματα που μεταδίδουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας επηρεάζουν με διαφορετικό τρόπο τα υποκείμενα, καθώς τα ίδια τα άτομα διαμορφώνουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα επηρεαστούν και τα ΜΜΕ φροντίζουν να ενδυναμώνουν και συντηρούν τις ήδη υπάρχουσες κοινωνικές δομές, τάσεις και αναπαραστάσεις (Φραγκίσκου, 2009) μέσω εικόνων, περιγραφών ή συμβόλων, μία άποψη που συγκλίνει με εκείνη που διατύπωσε ο Παπαθανασόπουλος λίγα χρόνια πριν (Παπαθανασόπουλος, 1997). Γι' αυτόν τον λόγο ο D' Angelo ανέφερε ότι η τεχνική της πλαισίωσης μπορεί να εφαρμοστεί μόνο σε συνδυασμό με άλλες θεωρίες (π.χ. ψυχολογία, εκπαίδευση, περιβάλλον, θρησκεία, πολιτική κτλ) (Angelo, 2002). Με άλλα λόγια, οι οργανισμοί ενημέρωσης κατασκευάζουν ορισμένα σύμβολα που βοηθούν τα μέλη του κοινωνικού συστήματος να ερμηνεύσουν και να αφουγκραστούν την κοινωνική κατάσταση πιο εύκολα, μέσω της απλουστευμένης παρουσίασης των γεγονότων ή των συμπεριφορών, ώστε να προωθηθεί η αιτιώδης ερμηνεία, ηθική αξιολόγηση ή λύση ενός προβλήματος (Πλειός, 2013). Η ισχύ αυτή βρίσκει πρόσφορο έδαφος, όπως τόνισε ο Lippmann, γιατί οι άνθρωποι δεν στηρίζονται τόσο στην άμεση και βέβαιη γνώση τους, αλλά βασίζονται κυρίως σε εικόνες που μεταφέρουν άλλοι για αυτούς (Lippman, 1922), ιδιαίτερα στις μέρες μας όπου ο όγκος των πληροφοριών είναι διάχυτος καθίσταται ολοένα πιο αναγκαία την ιεράρχηση και η επεξεργασία των μηνυμάτων (Wolton, 2005).

Πάραυτα, αν και τα MME θεωρούνταν παντοδύναμα κατά τον 20ο αιώνα, ως ένας από τους κύριους φορείς κοινωνικοποίησης, εντούτοις αποτελούν μόνο έναν παράγοντα επιρροής (Klapper, 1960). Για παράδειγμα, η ψυχολογία, οι κοινωνικές-ιστορικές συγκυρίες και ο λόγος των ανθρώπων με κύρος ενδέχεται να καθοδηγήσουν το μυαλό των καταναλωτών (Adorno, 1950). Επί τούτου, η οικονομική κρίση που εσωκλείει λίγο-πολύ όλες τις παραπάνω παραμέτρους πυροδοτεί το φαινόμενο του ρατσισμού, ενάντια στις μειονότητες, εξαιτίας των ψυχολογικών και κοινωνικοπολιτικών μεταβολών που υφίσταται η ενδοχώρα και συνεπώς υποδαυλίζει την αρνητική στάση των δημοσιογράφων (Hammer, 2007). Όπως άλλωστε είδαμε κατά την ιστορική μας διαδρομή, κοινός παρανομαστής κάθε περιόδου έξαρσης της ξеноφοβίας ήταν η χρηματική κίνηση. Τα βίαια ένστικτα λοιπόν, δεν εξαλείφονται μέσω της κοινωνικοποίησης, αλλά ελλοχεύουν και αναμένουν να απελευθερωθούν στον τελευταίο «τροχό» της αμάξης, στους ασθενέστερους. Άρα, τα MME που είθισται να προβάλλουν συστηματικά και κατ' εξακολούθηση της μειονότητας ως παράτυπες υποομάδες, για χάριν οικονομικού κέρδους ή για να επισφραγίσουν την εκπαιδευτική-θρησκευτική νοοτροπία μας, τις στοχοποιούν και τις «πετούν» στο περιθώριο, προκειμένου να είναι αρεστά σε μία άκρως ανταγωνιστική αγορά. Αυτή ίσως να είναι και η σημαντικότερη επιρροή τους, η νοηματική κατασκευή μέσω επαναλαμβανόμενων στερεοτυπικών ερεθισμάτων.

Σήμερα, η αλβανική κοινότητα δείχνει να είναι περισσότερο ενσωματωμένη από άλλες φυλετικές ομάδες που δεν αποτελούσαν μείζον ζήτημα στο παρελθόν, ενώ τώρα βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος (Π.Καλφέλη, 2018). Τον Δεκέμβριο του 2018 ο πρόεδρος της Ομοσπονδίας Αλβανικών Συλλόγων Ελλάδος, Ερμάλ Σουλάι, στην ομιλία του στη Βουλή χρέωσε την ευθύνη για την άτυπη εδραίωση της αναχρονιστικής εικόνας του «κακού Αλβανού» στα MME (Anon., 2018), τεκμηριώνοντας ότι η συμβολή των MME στην ισχυροποίηση των προκαταλήψεων είναι έμμεση και μακροπρόθεσμη. Ωστόσο, στην εποχή μας πολλοί Έλληνες εκτιμούν και σέβονται τις αλβανικές οικογένειες, ισχυριζόμενοι ότι αυτοί που γνωρίζουν προσωπικά είναι άριστοι οικογενειάρχες και δε δημιούργησαν ποτέ πρόβλημα στη κοινότητα τους (Kiprianos, 2003). Συνεπώς, αν δεν είχαμε συνάψει σχέσεις και επαφές με εκείνους, πιθανότατα η συμπεριφορά μας να ήταν ανάλογη και προσαρμοσμένη με όσα μετέδιδαν τα δημοφιλή μέσα (π.χ. υπερβολή της εθνικότητας ή της θρησκείας ενός δράστη) (Γαζάκης, 2014). Με αυτόν τον τρόπο αντιλαμβανόμαστε τις μακροχρόνιες επιπτώσεις της ισχύς των MME στη καθιέρωση

των προκαταλήψεων, καθώς όσο περισσότερο εκτιθέμεθα σε αυτά δημιουργούμε μία επίπλαστη εικόνα για τον «ξένο». Αυτή είναι και η βασική διαφορά του «περιστασιακού» από το «φανατικό» κοινό, όπως τόνισε ο Gerbener, όπου το πρώτο φαίνεται να το «αγγίζουν» λιγότερο τα κακώς κείμενα των δημοσιογράφων απ' ότι το δεύτερο (Gerbner, 1986).

Εν κατακλείδι, όπως υπογράμμισε και ο Lester «τα μέσα ενημέρωσης μιλούν με στερεότυπα, γιατί και εμείς σκεφτόμαστε σύμφωνα με στερεότυπα» (Lester, 1996), αφού το τελευταίο που προθυμοποιείται να αλλάξει και να διαπραγματευτεί μία κοινωνία είναι οι προκαταλήψεις της, οι παραδόσεις της και ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον «άλλον». Έτσι, όσο πιο βαθιές πολιτισμικές ρίζες έχει η ιδέα στην οποία στηρίζεται το «πλαίσιο», τόσο πιο εύκολο είναι να ανασυρθούν στην επιφάνεια εικόνες από το υποσυνείδητο που θα διευκολύνουν τον αναγνώστη στην αποκωδικοποίηση του πλαισίου (π.χ. τα εγκλήματα και το δράμα των αδυνάτων αποτυπώνεται γρηγορότερα στη μνήμη του κοινού) (Rothbart, 1981). Συνεπώς, η αποτύπωση του μετανάστη στον τύπο αν και μερικές φορές καλύπτεται από έναν «μανδύα» αποδοχής, επί της ουσίας υποκρύπτει αμυντικά στερεότυπα –μη σκεπτόμενος τις μετέπειτα συνέπειες-, δοσμένα υπό την οπτική μίας μεσαιάς-κυρίαρχης τάξης (απηχώντας τις κυρίαρχες ιδεολογίες), η οποία τα υιοθετεί σχεδόν άκριτα, ιδίως όταν το μέσο θεωρείται αξιόπιστο (Zaller, 1992). Θα λέγαμε είναι μία παράλληλη και αλληλένδετη διαδικασία, κατά την οποία και οι δύο πλευρές (κοινό και MME) έχουν ίσο μερίδιο ευθύνης.

Κεφάλαιο 2^ο

Η θέση και η σημασία της γελοιογραφίας στον ημερήσιο τύπο

2.1 Η δύναμη της εικόνας

Οι εικόνες που πλαισιώνουν μία ενημερωτική φυλλάδα εξυπηρετούν τους αναγνώστες στη σύνδεση των πληροφοριών, αυξάνουν τη παρατηρητικότητα και τη κριτική τους ικανότητα, ενώ παράλληλα προσδίδουν ζωντάνια και παραστατικότητα, εμπλουτίζοντας τις σελίδες των κειμένων μας και απηχώντας ταυτόχρονα την οπτική γωνία του συντάκτη (Kolodzy, 2015). Όπως λέει ο απλός λαός «μία εικόνα,

ισοδυναμεί με χίλιες λέξεις», υπονοώντας ότι εσωκλείει πολλαπλά και σαφή μηνύματα, αφού αποτελεί από μόνη της είδηση (Kolodzy, 2015). Εξάλλου είναι γνωστό ότι εικονογραφήσεις ελκύουν το αναγνωστικό ενδιαφέρον, διότι εν γένει είμαστε οπτικά όντα και συμβάλλουν στην απλούστευση της είδησης, επισυνάπτοντας τα βασικά σημεία της (McGhee, 2019). Κατά τον Lacey η εικόνα *«είναι το πιο επιδραστικό μέσο»*, διότι εξάπτει τη φαντασία του θεατή, επιτρέπει πολλαπλές νοηματοδοτήσεις, κατασκευάζει μία πραγματικότητα και αποτελεί ένα αυτόνομο πλαίσιο (Lacey, 2009).

Πολλές φορές όμως τείνουμε να υποτιμούμε τη σημασία της (Kolodzy, 2015). Τότε όμως πέφτουμε σε σφάλμα, καθώς «παίζει» καθοριστικό ρόλο στον εντυπωσιασμό του κοινού και στην αποθέωση του νοήματος (Πλειός, 2011). Ο Γιώργος Πλειός έκανε λόγο για τα «θεατρικά στοιχεία» της εικόνας (Πλειός, 2011), θέλοντας να πει ότι η στάση του σώματος, οι μορφασμοί και οι χειρονομίες που μπορούν να αποθανατιστούν σε μία εικόνα είναι καταλύτες τόσο για τη διαμόρφωση ενός ρεπορτάζ, όσο και για τον καθορισμό της σκέψης.

Κεντρικός πυλώνας αναζήτησης και διερεύνησης μου λοιπόν είναι η εξέταση των εικόνων και συγκεκριμένα των γελοιογραφικών αναπαραστάσεων, ως αυτόνομο κομμάτι της ειδησεογραφίας που καταλαμβάνει χώρο στις σελίδες των εφημερίδων. Για τον Παντελή Μπουκάλα τα σκίτσα ισοδυναμούν με τουλάχιστον δύο εικόνες και συνεπώς αξίζουν όσο δύο χιλιάδες λέξεις, διότι όπως τεκμηριώνει *«είναι εκ γενετής διττά, διφυή και δίγλωσσα, αφού έχουν την όψη τους, ολοένα και περισσότερο επεξεργασμένα, αλλά, σε ένα σώμα, έχουν και την άποψή τους, ευθεία και απερίστροφη τις περισσότερες φορές, με την οποία μπορεί να συμφωνήσει ή να διαφωνήσει κανείς»*. Πρόκειται για τη σύζευξη της γλώσσας των λέξεων και της εικαστικής γλώσσας, συντονισμένη σε μία ταυτόχρονη και αχώριστη λειτουργία, πριμοδοτώντας την τέχνη της γελοιογραφίας με το αξιοζήλευτο προνόμιο να μπορεί να απευθύνεται την ίδια στιγμή και με την ίδια αμεσότητα σε πνεύματα κάθε λογής, τα οποία και επιχειρεί να αφυπνίσει (Φλεριανού, 2008).

Τα κύρια ερωτήματα που θα απαντηθούν σε αυτό το κεφάλαιο είναι τα εξής:

- 1) Αν και κατά πόσο αποτελούν μέρος της δημοσιογραφίας;
- 2) Ποια είναι η συμβολή τους στο δημοσιογραφικό έργο;
- 3) Γιατί κατέχουν εξέχουσα θέση στον τύπο;
- 4) Πόσο δημοφιλή είναι στο ευρύ κοινό και γιατί;
- 5) Με ποιον τρόπο επηρεάζουν το κοινωνικό γίγνεσθαι;

2.2. Τα σατιρικά σκίτσα ως μία νέα μορφή δημοσιογραφίας

η απήχηση και η επιρροή της στον κόσμο

Ο διαχωρισμός «σκληρών» (hard news) και «μαλακών» (soft news) ειδήσεων βρέθηκε στο επίκεντρο της επιστημονικής μελέτης ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 (Braun, 2003) και συγκεκριμένα η έννοια «soft news» άρχισε να αναπτύσσεται στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Taylor, (1992)), καθώς ποικίλοι ερευνητές όπως ο David K.Scott και Robert H.Gobetz είχαν παρατηρήσει μερικά χρόνια πριν την ανοδική τάση των μαλακών ειδήσεων στο διάστημα 1972-1987 σε τρία μεγάλα δίκτυα ειδήσεων (Mills-Brown, n.d.). Πολλοί μελετητές των μέσων, ανάμεσα τους και ο Taylor, χαρακτήρισαν τη μαλακή δημοσιογραφία ως ένα προϊόν «ανάμιξης» ανάλαφρης, αλλά παράλληλα σκληρής και επίκαιρης είδησης, αφού επικεντρώνεται πρωτίστως στο ψυχαγωγικό και δευτερευόντως στο ενημερωτικό κομμάτι της ειδησεογραφίας (Taylor, (1992)) (Mills-Brown, n.d.). Όπως επισημαίνει η Lisa Mills-Brown, πρόκειται για ένα δημοσιογραφικό στυλ που σβήνει τη γραμμή ανάμεσα στη πληροφορία και τη ψυχαγωγία, κάνοντας τα όρια τους συχνά δυσδιάκριτα (Mills-Brown, n.d.).

Στη κατηγορία των «soft news» εμπίπτουν και τα σατιρικά-γελοιογραφικά σκίτσα (Turow, 2016). Ως σατιρικό ορίζουμε ένα σχόλιο, μία φωτογραφία, ένα λογοτεχνικό είδος γραφής, το οποίο ασκεί κριτική με τρόπο σκωπτικό απέναντι σε πρόσωπα, γεγονότα ή καταστάσεις (Μπαμπινιώτης, 1998) που αποτελούν μέρος της κοινωνίας του «σήμερα», με απώτερο σκοπό τη διόρθωσή τους, μέσω της διακωμώδησης (Wright, 1976), αφού σύμφωνα με τον Bergson το γέλιο έχει σωφρονιστικό χαρακτήρα (π.χ. στο στόχαστρο βρίσκονται όσοι δεν τηρούν τους κοινωνικούς κανόνες και θεωρούνται απειλή, με αποτέλεσμα τα άτομα να προσαρμόζονται σε αυτούς υπό τον φόβο να μη γελοιοποιηθούν) (Bergson, 1998). Φυσικά, αξίζει να τονίσουμε ότι οι άνθρωποι προσλαμβάνουν συχνά το νόημα της με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα τις προσωπικές τους εμπειρίες, γι' αυτόν τον λόγο άλλοτε είναι αρεστή και άλλοτε εκλαμβάνεται ως κακόγουστη. Όπως επισήμανε ο Σαπρανίδης «για να γίνει κατανοητό το νόημα και το χιούμορ μίας σατιρικής γελοιογραφίας θα πρέπει να τοποθετηθεί στο ιστορικό, πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής που δημιουργήθηκε» (Σαπρανίδης, 2005). Όπως και να έχει όμως, δίνει το «βήμα» στο σχεδιαστή να εκφράσει τη προσωπική του άποψη επάνω σε ένα συμβάν και «περάσει» έμμεσα στο ευρύ κοινό το μήνυμα που επιθυμεί, το οποίο ίσως αν το

διατύπωνε με διαφορετικό τρόπο να του επέσυρε κυρώσεις. Όπως υπογραμμίζουν οι Tzankova και Schiphorst τα σκωπτικά σχέδια λόγω της μορφής τους (π.χ. υπαινικτικό ύφος, «αθώοι» υπαινιγμοί, συμβολισμοί, μέσω της visual metaphor), καταφέρνουν να ελιχθούν και να διαφύγουν πολλές φορές από την απειλή της λογοκρισίας (Tzankova&Schiphorst, 2012).

Ο τρόπος με τον οποίο τα σατυρικά σκίτσα προβάλλουν τη θέση τους στους αναγνώστες διαφέρει από το παραδοσιακό στυλ των δημοσιογράφων και ξεφεύγει από τα στενά, πανομοιότυπα, «καλούπια» τους (π.χ. βαρύγδουποι τίτλοι, δραματικές εικόνες, φορτισμένο συναισθηματικά λεξιλόγιο). Αντίθετα, μέσω των γελοιογραφικών αναπαραστάσεων τέρπουν τους δέκτες, τραβούν τη προσοχή τους και ταυτόχρονα καταφέρνουν να επικοινωνήσουν μαζί τους μέσω της πρόκλησης γέλιου (P. Rosenthal, 2003), που ως γνωστόν είναι ένας βασικός παράγοντας σύναψης θετικών ανθρώπινων επαφών. Έτσι, αποκτούν απήχηση, λόγω της φαινομενικής ανάλαφρης παιγνιώδους παρουσίασης των γεγονότων που βοηθούν αποτελεσματικά στη διάδοση του μηνύματος με ρεαλιστικό και συνάμα ελκυστικό τρόπο (Τσάκωνα, 2013).

Ένας ακόμη λόγος που έρχονται πλησιέστερα στο αναγνωστικό κοινό είναι ότι συχνά οι απόψεις τους βρίσκονται σε πλήρη συνάρτηση με εκείνες των αναγνωστών (Cutbirth, 2011), αφού οι γελοιογράφοι χρησιμοποιούν το οικείο τους κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον προκειμένου να απαθανατίσουν και να μεταφέρουν μία εικόνα (Edwards, 1997). Επομένως, οι σαρκαστικές εικονογραφήσεις αντανακλούν τις αξίες και της τάσεις μίας κοινωνίας μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο, αποτελώντας για μία μερίδα του πληθυσμού κοινωνικοπολιτικά τεκμήρια. Έτσι κερδίζουν σε αμεσότητα, υπό την έννοια ότι καθίστανται εύληπτες και προσιτές, διότι το κοινό είναι «εξοικειωμένο» με αυτού του είδους την αναπαράσταση (Παπαδανιήλ, 2006).

Επιπλέον, ο αυξημένος όγκος των πληροφοριών και η ταχύτητα με την οποία διαχέονται σήμερα τα νέα, εξαιτίας της πληθώρας των εταιριών ενημέρωσης και του ίντερνετ, σε συνδυασμό με μονοτονία των ειδήσεων (π.χ. το ίδιο μοντέλο που αναπαράγεται διαρκώς) (Freedman, 2009), αφενός δεν διευκολύνουν τον πολίτη να εξετάσει σχολαστικά και ενδελεχώς τις πληροφορίες τις οποίες δέχεται, ώστε να επιδείξει την απαιτούμενη προσοχή και αφετέρου τους κάνει συχνά καχύποπτους (ιδίως στις ηλικίες 18-34) απέναντι στον παραδοσιακό τρόπο ενημέρωσης (Feldman, 2007), με αποτέλεσμα τα σατυρικά σκίτσα να μετατρέπονται αυτομάτως σε

ενημερωτικά, δεδομένου ότι οι «καταναλωτές» των ειδήσεων επιθυμούν να πληροφορούνται ταχέως (π.χ. μόλις οι αναγνώστες βλέπουν ένα σκίτσο απαντούνται σχεδόν αυτόματα τα ερωτήματα: ποιος, τι και γιατί, διαθέτει δηλαδή το «σημείο εστίασης» το οποίο κατά τη Kolodzy «είναι η κεντρική ιδέα της είδησης» (Kolodzy, 2015)) και παράλληλα να ψυχαγωγούνται (Buckingham, 2000), αν και η σάτιρα δεν προέβαλλε ποτέ την ενημερωτική της εγγύτητα, αλλά τον εύστοχο-υποκειμενικό κοινωνικοπολιτικό σχολιασμό (Basu, 1999). Παρόλα αυτά, δίνει τη λανθασμένη εντύπωση της αντικειμενικότητας, εξαιτίας της πρωτότυπης παρουσίασης της και του προβληματισμού που καλλιεργεί (π.χ. μας καλεί να επαναπραδιαγματευτούμε τα όσα λέγονται, ως ένας οδηγός ρητορικής κριτικής).

Παράλληλα, όπως υποστηρίζουν πολλοί ψυχολόγοι, η σάτιρα λειτουργεί ως ένα μέσο εκτόνωσης του λαού από τα καθημερινά προβλήματα που του δημιουργούν οι κοινωνικοπολιτικές συγκυρίες που βιώνει (Χιώνης, 2015) (Sani, 2012). Σύμφωνα με τη θεωρία της ψυχικής εκτόνωσης-αποφόρτισης «Realise Theory» του Freud (αρχές του 20^{ου} αιώνα) το χιούμορ λειτουργεί ως ένας «μηχανισμός άμυνας» του ανθρώπου που καλείται να διαχειριστεί δύσκολες-πιεστικές καταστάσεις που του δημιουργούν άγχος, φόβο και οργή, αισθήματα τα οποία επιδιώκει να εξοστρακίσει μέσω της διασκέδασης (Φ.Ζιγκμουντ, 2009). Ήδη από τους προϊστορικούς χρόνους οι άνθρωποι των σπηλαίων διακωμωδούσαν τις ανησυχίες τους μέσω της τέχνης (Σαπρανίδης, 2001).

Γι' όλους αυτούς τους λόγους ο Van Heerden προσέδωσε στον σκιτσογράφο την ιδιότητα του δημοσιογράφου, διότι με τα σχέδια του μετασχηματίζει και επηρεάζει τη κοινή γνώμη, μέσω της μεθόδου του αστεϊσμού. Αν και μερικοί ακαδημαϊκοί απορρίπτουν τη συγκεκριμένη άποψη, η καθημερινή και αδιάλειπτη παρουσία των γελοιογραφιών στις ελληνικές εφημερίδες έρχεται να επιβεβαιώσει την αξία που δίνουν οι εκδότες των εφημερίδων στην εικαστική σάτιρα (Heerden, 1994), ως αναπόσπαστο κομμάτι της θεματολογίας τους, αφού με αυτόν τον τρόπο απέκτησαν ειδησεογραφική αξία (π.χ. περιλαμβάνουν έξι από τα οχτώ κύρια συστατικά μίας αξιολογη είδησης που ορίζει η Kolodzy: επικαιρότητα, σπουδαιότητα, σύγκρουση, πρωτοτυπία, αντίκτυπο, συναίσθημα (Kolodzy, 2015)).

Ωστόσο, αν και η μελέτη των γελοιογραφικών εικόνων, ως μέρος της δημοσιογραφικής πρακτικής, εξετάζεται και αναγνωρίζεται από τους επιστήμονες τη τελευταία 20ετία, η ισχυρή της θέση και ο κοινωνικοπολιτικός της ρόλος τόσο στον τύπο, όσο και στο κοινό αίσθημα εμφανίζεται χρόνια πριν.

2.3. Ιστορική αναδρομή της γελοιογραφίας στον τύπο και πολιτική εκμετάλλευση

Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα (περίοδος Αναγέννησης) ο όρος γελοιογραφία αρχίζει να αποκτά τη σύγχρονη σημασία του. Ειδικότερα για τον ελλαδικό χώρο αποτέλεσε σημαντικό όργανο άσκησης πολιτικής κριτικής των λαϊκών στρωμάτων κατά τη περίοδο κατοχής της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (Καστρίτη, 2012), με σκοπό να εμψυχώσει τα εθνικά αισθήματα των υπόδουλων Ελλήνων, μέσα από τον σαρκασμό των Τούρκων ηγετών. Τα σκίτσα αυτά, εμπνευσμένα από τα φρονήματα της Γαλλικής Επανάστασης (1789) «ελευθερία», «ισοτή» «αδελφοτής», τα υποδέχθηκαν με θέρμη οι έλληνες καλλιτέχνες και λειτούργησαν ως μία ανατρεπτική μορφή έκφρασης που ήταν άμεσα συνυφασμένη με την ελευθερία του λόγου (Σαπρανίδης, 2005).

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, παράλληλα με την εμφάνιση της τυπογραφίας, η γελοιογραφία ανθίζει, καθώς παρά την περιστασιακή της κυκλοφορία και τη μειωμένη εγγύτητα (π.χ. τα περισσότερα σχέδια ήταν ανυπόγραφα) των προηγούμενων χρόνων (Καρτάλη, 2011), σταδιακά «κέρδισε» το ενδιαφέρον του κοινού αισθήματος και ακολούθως των εκδοτών, οι οποίοι θέλησαν τη δεκαετία του 1870 να αξιοποιήσουν αυτή τη καινούργια πτυχή της δημοσιογραφίας, εντάσσοντας την στη θεματολογία τους (Σαπρανίδης, 2005). Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν ο *Αρμόδιος* και ο *Μικρός Αριστοφάνης*, σημαντικές εφημερίδες της εποχής (Καρτάλη, 2011).

Για πολλά χρόνια το γελοιογραφικό ερέθισμα μονοπωλούνταν από τον πολιτικό χώρο, καθώς εστίαζε στις εθνικές, στρατιωτικές και πολιτικές εξελίξεις (π.χ. Εθνικός Διχασμός, Μεγάλη Ιδέα, πολιτικά πρόσωπα, το διάστημα δηλαδή που ο Έλληνας αρχίζει να αποκτά πολιτική συνείδηση) (Σαπρανίδης, 2005), πράττοντας ως μέσο προπαγάνδας. Λίγο αργότερα, κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918) παρατηρείται η μετεξέλιξη του περιεχομένου των γελοιογραφιών, καθώς από τη πολιτική σάτιρα «περνάνε» στην κοινωνικο-πολιτική, με στόχο τον ευτελισμό των «εχθρών» του έθνους και την αναπτέρωση του στρατιωτικού ηθικού (Καστρίτη, 2012).

Στο Μεσοπόλεμο η τάση αυτή φαίνεται να αμβλύνεται, καθώς τα σατιρικά σκίτσα εστίασαν τη προσοχή τους περισσότερο στα εθνικά πολιτικά ζητήματα και όχι τόσο στις διεθνείς υποθέσεις. Μάλιστα, κάποια από αυτά υποκίνησαν την άνοδο του

δικτατορικού καθεστώτος του Μεταξά, συμβάλλοντας στην κατάργηση του Κοινοβουλίου (Σαπρανίδης, 2005), κάτι το οποίο όπως φαίνεται θα το μετάνιωσαν λίγο αργότερα όταν ο Μεταξάς κατέστησε τον τύπο ελεγχόμενο (π.χ. απαγορεύτηκαν επιθέσεις και καρικατούρες σε πρόσωπα εξουσίας) (Καστρίτη, 2012).

Το ίδιο διάστημα στο εξωτερικό ο Χίτλερ οργανώνει το αντισημιτικό του έργο (ο όρος παραπέμπει σήμερα στο μεθοδευμένο, ιδεολογικό, σχέδιο των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων και των φράγκικων φυλών, εναντίον της Εβραϊκής κοινότητας, με πρόσχημα τον έμφυλο διαχωρισμό τους). Μια συνέπεια της νεωτερικότητας, της αποικιοκρατίας και του καπιταλισμού, όπως διατείνονται σήμερα αρκετοί ακαδημαϊκοί (Brahm Levey, 2009) (Lindekilde, 2009) (Lentin, 2012). Αναλυτικότερα, το 1925, ο Χίτλερ θα προχωρήσει στη «δαίμονοποίηση» του Εβραίου, με στόχο να κερδίσει το λαϊκό αίσθημα. Θα διαχωρίσει τη θέση του, ως φυλετική οντότητα, από την ειδική «ράτσα» των Εβραίων και θα υπονομεύσει τη διαύγεια της εν λόγω φυλής, διατυμπανίζοντας πως ένας λαός φιλοχρήματος και ατομικιστικός, δε μπορεί να βοηθήσει στην ανάπτυξη ανώτερων ιδεώδη (Παπαδημητρίου, 2000).

Φυσικά, από το προσεγμένο αντισημιτικό του πλάνο, δεν ξεχάστηκε να συμπεριληφθεί και η εικονογραφική επιρροή των καλλιτεχνών και του περιοδικού τύπου της εποχής, όπως της *Der Stürmer*. Ο σκιτσογράφος Fips, υπό την απειλή της προβλεπόμενης φυλάκισης από τους Ναζί, δέχθηκε να συνεργαστεί μαζί τους στο προπαγανδιστικό τους πρόγραμμα, κατασκευάζοντας ποικίλες ευτελείς καρικατούρες εβραίων, με αρνητικούς σχολιασμούς κάτωθεν, ενώ ταυτόχρονα είχε καθιερώσει ως μόνιμη στήλη στο υποσέλιδο του εξωφύλλου τον τίτλο «Οι Εβραίοι είναι η ατυχία μας» (Παπαδημητρίου, 2000). Αυτό συνέβη, διότι εκείνον τον καιρό οι εβραίοι φαίνονταν να ενσωματώνονταν και να ενδυναμώνονται σε μία κοινωνία που βίωνε οικονομικές δυσπραγίες, γι' αυτό κατηγορήθηκαν με βάση την ιδιότητα τους.

Η συγκεκριμένη φυλλάδα γνώρισε μεγάλη απήχηση και συνέδρασε στον φυλετικό ρατσισμό και τη κατηγοριοποίηση των εθνών (ανώτερος-κατώτερος, δυτικός-ανατολικός αντιστοίχως), μέσω των δημοσιογραφικών στηλών και των αναληθειών που διοχέτευαν (Παπαδημητρίου, 2000). Η δημοτικότητα της μπορεί να εξηγηθεί μέσω της θεωρίας της ανωτερότητας (Superiority Theory), σύμφωνα με την οποία «οι άνθρωποι γελούν όταν αξιολογούν ως κατώτερα ορισμένα στοιχεία του άλλου, έτσι αισθάνονται απόλαυση λόγω της υπεροχής τους, σε σχέση με τους άλλους

που εκλαμβάνονται ως αδύναμοι». Αξίζει να τονιστεί ότι η συγκεκριμένη θεωρία του γέλιου έχει τις ρίζες της στην αρχαιοελληνική –πλατωνική- σκέψη (Duncan, 1982).

Το ίδιο διάστημα στην Ελλάδα οι μερικές σατυρικές εκδόσεις που είχαν απομείνει και συνέχιζαν να κυκλοφορούν τάσσονταν αντίθετες και «καταδίκάζαν» τον φασισμό (Σαπρανίδης, 2001). Οι γελοιογραφίες και η σάτιρα επανέρχεται στην Ελλάδα εντονότερα μετά τη περίοδο της κατοχής, καθώς παρά τις απαγορεύσεις και τη λογοκρισία του παρακράτους, τόσο η κοινωνία, όσο και ο τύπος ήταν αδύνατον να επιβιώσουν δίχως τη γελοιογραφική καυτηρίαση των τότε κοινωνικοπολιτικών καταστάσεων (Σαπρανίδης, 2005).

Τη δεκαετία του 1990 τα γελοιογραφικά σκίτσα στην Ελλάδα πληθαίνουν (Σαπρανίδης, 2005) (Αnon., 2001), δεδομένου ότι η ήδη θεσμοθετημένη ελευθερία της έκφρασης επανήλθε στο προσκήνιο μετά τη πτώση της Απριλιανής δικτατορίας (Δαγτόγλου, 1989, pp. 73-82). Κύρια θέματα τους ήταν κυρίως η πολιτική αστάθεια, οι αλβανοί και η Ευρωπαϊκή Ένωση, μείζονα προβλήματα που απασχολούσαν τους Έλληνες (Αnon., 2001), (Χατζόπουλος, 1998). Δια του λόγου το αληθές, θα επισημάνω ενδεικτικά κάποιες εικόνες του Χατζόπουλου (μία από κάθε θεματική) που δημοσιεύτηκαν στην εφημερίδα *Τα Νέα* τη περίοδο του Μαρτίου-Μαΐου το 1998:

1) Μάρτιος 1998 (Αnon., 1998)

α. Πολιτική:

Σε αυτή τη γελοιογραφία απεικονίζονται δύο άνδρες έτοιμοι να μονομαχήσουν σε ένα αγωνιστικό ρινγκ του μπόξ στο δάπεδο του οποίου υπάρχει το σχέδιο «ΝΔ». Τον έναν άνδρα «κουράρει» ένας κύριος, ενώ με τον άλλον μιλάει μία μαυρομαλλούσα κοπέλα στην οποία εκείνος λέει «ΑΝ ΜΟΥ

ΡΙΞΕΙ ΠΡΩΤΟΣ ΘΑ ΦΑΝΕΙ ΟΤΙ ΜΕ ΠΡΟΚΑΛΕΣΕ, ΑΝ ΔΕ ΜΟΥ ΡΙΞΕΙ ΘΑ ΦΑΝΕΙ ΟΤΙ ΦΟΒΑΤΑΙ!», εκείνη γεμάτη απορία τον ρωτάει «ΚΙ ΕΣΥ ΤΙ ΘΑ ΚΑΝΕΙΣ;» και αυτός απαντά «ΤΙΠΟΤΑ! ΘΑ ΤΟΥ ΛΕΩ ΤΕΤΟΙΑ ΝΑ ΤΟΝ ΜΠΕΡΔΕΥΩ». Το σκίτσο προφανώς αναφέρεται στην εσωκομματική κρίση της Νέας Δημοκρατίας που ξέσπασε τον Φεβρουάριο του 1998, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη διαγραφή κορυφαίων στελεχών της Νέας Δημοκρατίας (π.χ. Στέφανου Μάνου, Βασίλη Κοντογιαννόπουλου και Γιώργου Σουφλιά) (Γ.Πολίτης, 1998).

β. Αλβανοί:

ΤΑ ΝΕΑ Μάρτιος 1998
Image 39 of 58

Στο σκίτσο παρατηρούμε δύο αστυνομικούς, ανάμεσα εκ των οποίων στέκεται ένας σοβαρά τραυματισμένος άνδρας με επιδέσμους σε διάφορα μέρη του σώματος του, εκείνος καταγγέλλει στον έναν αστυνομικό «*ΕΙΜΑΙ ΑΛΒΑΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕ ΧΤΥΠΗΣΑΝ ΕΛΛΗΝΕΣ ΜΑΣΚΟΦΟΡΟΙ*» και ο αστυνομικός που βρίσκεται ακριβώς πίσω του τον ρωτάει εντόνως «*ΚΑΙ ΠΟΥ ΞΕΡΕΙΣ ΡΕ ΡΑΤΣΙΣΤΗ ΟΤΙ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΕΣ; Ε;*». Ο γελοιογράφος καυτηριάζει τη στάση της ελληνικής αρχής, η οποία αντιμετώπιζε τις ακροδεξιές επιθέσεις που υφίσταντο συχνά οι Αλβανοί, ως ασήμαντα ή ως μεμονωμένα περιστατικά (Τριανταφυλλίδου, 2012).

γ. Ευρωπαϊκή Ένωση:

ΤΑ ΝΕΑ Μάρτιος 1998

Σε αυτή την εικαστική αναπαράσταση βλέπουμε δύο άνδρες να περπατούν στο δρόμο και ο ένας να ρωτάει τον άλλον «*ΤΙΣ ΕΠΙΤΑΓΕΣ ΠΩΣ ΤΙΣ ΦΑΝΤΑΖΕΣΑΙ;*» εκείνος λέει «*ΜΑΚΡΟΣΤΕΝΕΣ Κ.ΔΗΜΑΡΧΕ*» και ευθύς ο άνδρας απαντάει «*ΘΑ ΧΩΡΑ ΔΗΛΑΔΗ ΜΙΑ ΟΛΟΣΩΜΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΜΟΥ ΣΤΗ ΠΙΣΩ ΠΛΕΥΡΑ;*». Ο καλλιτέχνης σε αυτό το σημείο πιθανότατα αναφέρεται στη πρώτη επαφή των Ελλήνων με το αξιόγραφο (στα πλαίσια της ευρωπαϊκής-οικονομικής μας ένταξης, όπου βρίσκονταν στο επίκεντρο των συζητήσεων και γεννούσε προβληματισμούς) και την εκμετάλλευση κάποιων, οι οποίοι υπέγραφαν πολλές φορές ακάλυπτες επιταγές, σαν να «μοίραζαν» αυτόγραφα (Παμπούκης, 1998).

2) Απρίλιος 1998 (Anon., 1998)

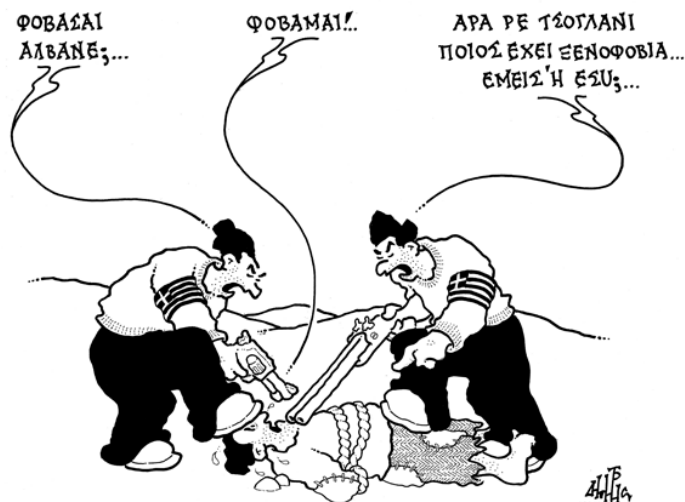
α. Πολιτική:

ΤΑ ΝΕΑ Απρίλιος 1998

Στο σκίτσο αντικρίζουμε δύο άνδρες να κυνηγιούνται, αυτός που βρίσκεται στο πίσω μέρος κρατάει μαχαίρι, ενώ ο μπροστινός λέει «*ΑΝ ΦΥΓΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΔ ΚΑΙ ΠΑΩ ΓΙΑ ΝΕΟ ΚΟΜΜΑ, ΜΟΝΟ ΕΝΑ ΣΤΟΥΣ ΠΕΝΤΕ Μ' ΑΚΟΛΟΥΘΕΙ!.. ΠΟΥ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΚΩΣΤΑΚΗ ΜΟΥ ΟΤΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΜΕ ΒΛΕΠΟΥΝ ΜΕ ΣΥΜΠΑΘΕΙΑ!*». Ο γελοιογράφος παραπέμπει πάλι στην εσωκομματική κρίση της Νέας Δημοκρατίας το 1998, η οποία είχε ως αποτέλεσμα τη διαγραφή μελών της (π.χ. Μάνου, Κοντογιαννόπουλου και Σουφλιά). Μάλιστα, ο Στέφανος Μάνου ίδρυσε λίγους μήνες αργότερα το κόμμα των Φιλελευθέρων (Γ.Πολίτης, 1998).

β. Αλβανοί:

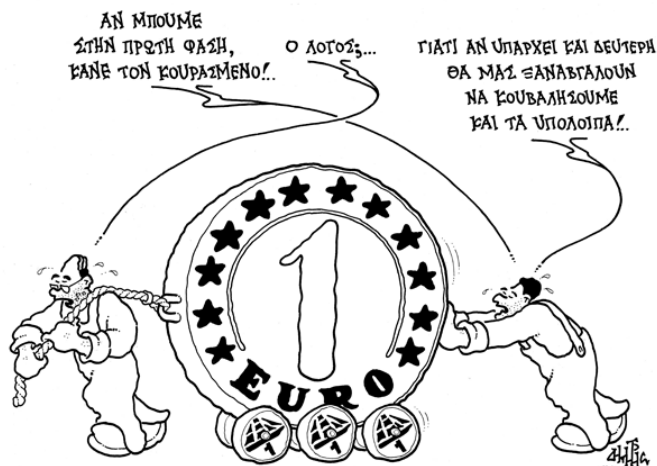

Ι ΝΕΑ Απρίλιος 1998
... 9-549

CL

Στην εικόνα αντικρίζουμε δύο Έλληνες (η κορδέλα που φορούν στο χέρι τους με τη σημαία της Ελλάδος προδίδει τη καταγωγή τους), οι οποίοι έχουν ρίξει κάτω έναν άνδρα δεμένο πισθάγκωνα και τον απειλούν με τα όπλα τους (ο ένας τον πατάει και με το πόδι του), λέγοντας «*ΦΟΒΑΣΑΙ ΑΛΒΑΝΕ;*», εκείνος τους αποκρίνεται «*ΦΟΒΑΜΑΙ*» και ευθύς του ανταπαντάν «*ΑΡΑ ΡΕ ΤΣΟΓΛΑΝΙ ΠΟΙΟΣ ΕΧΕΙ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΕΜΕΙΣ Η ΕΣΥ;*». Ο σκιτσογράφος αναπαριστά τις ρατσιστικές βιαιοπραγίες που βίωναν οι Αλβανοί από εγχώριους φανατισμένους «πατριώτες» (Τριανταφυλλίδου, 2012).

γ. Ευρωπαϊκή Ένωση:

TA NEA Απρίλιος 1998

Στη φωτογραφία παρατηρούμε δύο φανερά καταπονημένους άνδρες να προσπαθούν να κυλήσουν ένα ογκώδες νόμισμα, σαν βράχο, που πάνω του φέρει το σύμβολο του ευρώ. Ο ένας που βρίσκεται στη πίσω πλευρά λέει στον μπροστινό «ΑΝ ΜΠΟΥΜΕ ΣΤΗ ΠΡΩΤΗ ΦΑΣΗ ΚΑΝΕ ΤΟΝ ΚΟΥΡΑΣΜΕΝΟ» και εκείνος τον ρωτά «Ο ΛΟΓΟΣ;», η απάντηση που λαμβάνει είναι η εξής: «ΓΙΑΤΙ ΑΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΗ ΘΑ ΜΑΣ ΞΑΝΑΒΓΑΛΟΥΝ ΝΑ ΚΟΥΒΑΛΗΣΟΥΜΕ ΚΑΙ ΤΑ ΥΠΟΛΟΙΠΑ!». Ο Δημήτρης Χατζόπουλος πραγματεύεται τη πρώτη είσοδο της χώρας μας στο ευρώ και την αλλαγή του νομίσματος, η οποία έκανε πολλοί κόσμο να ανησυχεί για τη τροπή της νέας κατάστασης και δήλωνε αρνητικός στην υιοθέτηση του (Anon., n.d.) (Anon., n.d.).

3) Μάιος 1998 (Anon., 1998)

α. Πολιτική:

A NEA Μάιος 1998

Σε αυτή τη σατυρική εικόνα συναντάμε δύο άνδρες να συνομιλούν πίσω από ένα έδρανο στο αναγράφεται το σύμβολο του ΠΑΣΟΚ, ενώ έμπροσθεν του βρίσκεται πλήθος κόσμου. Ο ένας άνδρας πληροφορεί ότι «ΟΙ ΜΙΣΟΙ ΠΟΥΛΑΝΕ ΔΕΚΟ ΚΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΜΙΣΟΙ ΠΟΥΛΑΝΕ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ!», ενώ ο άλλος του απαντά «ΙΔΑΝΙΚΟ ΚΟΙΝΟ! ΠΟΥΛΑ ΕΝΟΤΗΤΑ». Ο σκιτσογράφος διακωμωδεί με αυτόν τον τρόπο τις διάφορες κυβερνητικές ανακοινώσεις της εποχής, σύμφωνα με τις οποίες πολλές διοικητικές επιχειρήσεις και οργανισμοί επρόκειτο να ιδιωτικοποιηθούν (Αnon., 1998) (Αnon., 1998). Ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδος Ανδρέας Παπανδρέου (ΠΑΣΟΚ) υπήρξε θερμός υποστηρικτής αυτής της κίνησης (Αnon., 11).

β. Αλβανοί:

Στη φωτογραφία απεικονίζεται ένα κτήριο, εντός του οποίου κάποιοι άνθρωποι συνομιλούν. Ακολουθεί ο εξής διάλογος: «ΝΑ ΣΤΕΛΝΟΥΜΕ ΤΟΥΣ ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΣΤΑ ΞΕΡΟΝΗΣΙΑ», «Κ. ΑΝΔΡΕΟΥΛΑΚΟ ΕΙΣΤΕ ΦΑΣΙΣΤΑΣ», «ΠΑΡΑΚΑΛΩ ΟΧΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΥΣ! Η ΛΕΞΗ... ΑΝΔΡΕΟΥΛΑΚΟΣ ΝΑ ΜΗ ΓΡΑΦΕΙ ΣΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ». Ο γελοιογράφος εδώ σχολιάζει με χιουμοριστικό τρόπο τις δηλώσεις του τότε βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας Απόστολου Ανδρεουλάκου, ο οποίος είπε χαρακτηριστικά «εάν δεν χρησιμοποιήσουμε όπλα, δεν κάνουμε τίποτα. Οι Αλβανοί μπαينوβγαίνουν στη χώρα μας όποτε θέλουν. Ας τους πάνε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, αλλά υπάρχουν και τα ξερονήσια!...» (Αnon., 1998).

γ. Ευρωπαϊκή Ένωση:

ΤΑ ΝΕΑ Μάιος 1998

Στην εικόνα παρατηρούμε δύο άνδρες να προσπαθούν να γεμίσουν έναν κουμπαρά με κέρματα, πάνω στον οποίο συμβολίζεται το νόμισμα του ευρώ. Ο ένας που βρίσκεται στο πάνω μέρος του κουμπαρά, σε αντίθεση με τον άλλον που κουβαλάει, λέει «ΘΑ ΚΑΝΟΥΜΕ ΔΥΟ ΧΡΟΝΙΑ ΓΙΑΤΙ ΖΗΤΗΣΑΜΕ, ΣΑΝ ΗΛΙΘΙΟΙ, ΝΑ ΜΠΟΥΝ ΟΙ ΔΡΑΧΜΕΣ!...ΕΝΩ ΑΝ ΖΗΤΑΓΑΜΕ ΝΑ ΜΠΟΥΝ ΤΑ ΔΙΦΡΑΓΓΑ ΣΕ ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΘΑ ΞΕΜΠΕΡΔΕΥΑΜΕ». Ο καλλιτέχνης αναφέρεται στην μετατροπή της νομισματικής κυκλοφορίας από δραχμές σε ευρώ, η οποία καθυστέρησε περίπου δύο χρόνια (σε αυτά τα χρόνια κυκλοφορούσαν και τα δύο νομίσματα όπου το ένα ευρώ ισοδυναμούσε με 340 δραχμές). Το δίφραγκο ισοδυναμούσε με δύο δραχμές, αντιλαμβανόμαστε λοιπόν τη σάτιρα του σκίτσου, ως προς την αργοπορία της έλευσης του ευρώ.

2.4 Σύνοψη κεφαλαίου

Τα σατυρικά σκίτσα αποτελούν κύριο κομμάτι του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και άπτονται στη κατηγορία των soft news, σύμφωνα με τους σύγχρονους επιστήμονες των μέσων. Η δύναμη τους έγκειται στη γοητεία που ασκούν στο άτομο, λόγω του ψυχαγωγικού-ρίζοσπαστικού τους χαρακτήρα και του οικείου τους ύφους, γι' αυτό είναι ιδιαίτερα προσφιλή στο ευρύ κοινό. Οι κοινωνικοπολιτικές περιστάσεις έχουν ερμηνευτεί αρκετές φορές στο παρελθόν, με

γνώμονα τις εκτιμήσεις των γελοιογραφιών που συχνά είχαν αντικαταστήσει την αρθρογραφία, αφού το χιούμορ επεκτείνεται σε ποικίλα πεδία (π.χ. πολιτική, οικονομία, εθνική ταυτότητα κτλ.) (Walker, 2003).

Μάλιστα, όπως απέδειξε η πορεία της σκιτσογραφίας έχει τη δύναμη να εξυψώσει ή να ανατρέψει ένα πολιτικό καθεστώς και αυτό αποδεικνύεται στο γεγονός ότι κυνηγήθηκε πολλές φορές από τη λογοκριτική ρομφαία. Ως εκ τούτου, οι εφημερίδες αναγνωρίζουν την αξία της και δε λησμονούν να τη συμπεριλάβουν στην ημερήσια ατζέντα τους, προκειμένου να ευαισθητοποιήσουν ή ξεκουράσουν τον δέκτη, επιδιώκοντας να είναι αρεστές και κατά συνέπεια να καταναλωθούν. Αυτός είναι κύριος λόγος που αποφάσισα να απομονώσω και να μελετήσω τα σαρκαστικά σχέδια στον τύπο, εξετάζοντας εάν και κατά πόσο εκείνα ανακυκλώνουν τις αναχρονιστικές-στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους μετανάστες.

Αν και αρχικά η γελοιογραφία συστήθηκε στους «καταναλωτές» ειδήσεων, ως κάτι ανατρεπτικό που αφουγκράζονταν τις ανησυχίες των λαϊκών κυρίως στρωμάτων, όντας απαλλαγμένη από τις τετριμμένες, μεθοδευμένες, ειδήσεις, εξαιτίας της ψευδής αίσθησης ελευθερίας που δημιουργεί, ωστόσο αν ανατρέξουμε στην ιστορία θα διαπιστώσουμε ότι δεν είναι και τόσο ανεξάρτητη από τη κυρίαρχη πολιτική ιδεολογία, ούτε τόσο «αθώα». Ουκ ολίγες οι φορές χρησιμοποιήθηκε είτε ως μέσο πολιτικής χειραγώγησης, είτε ως «όχημα» για την διαιώνιση εθνικών και φυλετικών στερεοτύπων, διότι αναπαράγουν «αναμενόμενες» συμπεριφορές-ήρωες, συνήθως επιθετικές ή προσβλητικές -κεκαλυμμένες όμως- με στόχο τη κοινωνική καθίζηση και επιβεβαίωση της δυτικής ανωτερότητας σε δυσοίωνους καιρούς. Αναμφίβολα, η ισχύ των γελοιογραφιών λοιπόν μπορεί να διευρύνει το δημοκρατικό πνεύμα και να φέρει κοντά τους ανθρώπους, βοηθώντας στην αντανάκλαση της ποικιλομορφίας στη δημόσια σφαίρα, αλλά ταυτόχρονα έχει τη δυνατότητα να οξύνει τις αποστάσεις επιφέροντας σημαντικές επιπτώσεις τόσο στην εγχώρια κοινωνία, όσο και στη παγκόσμια. Επ' αυτού ο Σαπρανίδης έκανε λόγο για την ευθύνη του γελοιογράφου απέναντι στο κοινό του (Σαπρανίδης, 2001).

Ωστόσο, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε στο πρόσφατο παρελθόν μας επιλέγει για εμπορικούς ή ιδεολογικούς λόγους τη δεύτερη οδό. Στις 30 Σεπτεμβρίου του 2005 η καθημερινή δανέζικη, φιλελεύθερη, εφημερίδα *Jyllands-Posten* αποφασίζει να κοινοποιήσει δώδεκα σατυρικά σκίτσα του Μωάμεθ (π.χ. βόμβα στο τουρμπάνι του, γυμνός), με τίτλο «*Το πρόσωπο του Μωάμεθ*» (Lægaard, 2007), βασισμένα στο περιοδικό *Charlie Hebdo* (Hussain, 2007). Η κυκλοφορία αυτή

αναστάτωσε τη μουσουλμανική κοινότητα και οδήγησε σε μία μεγάλη σειρά βιαιοπραγιών και συνεπειών διεθνώς (Hussain, 2007) (π.χ. πληθώρα θανάτων, κινητοποιήσεων, απειλών, και κρίση της εξωτερικής πολιτικής της Δανίας, με τον εμπορικό αποκλεισμό των προϊόντων της τον Ιανουάριο του 2006) (Lindeklide, 2009) (Læggaard, 2007), αφού οι αναπαραστάσεις παρέβησαν φαινομενικά την μουσουλμανική επιταγή, η οποία διατείνεται ότι απαγορεύεται ρητώς οποιαδήποτε εικονογράφηση του Προφήτη τους (Brahm Levey, 2009). Παρόλα αυτά αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η μουσουλμανική οργή δεν εκκινήθηκε τόσο επειδή αισθάνθηκε ότι κανονιοβολούνταν οι θρησκευτικές τους ευαισθησίες (Modood, 2006), αλλά κυρίως γιατί τα σκίτσα λειτούργησαν ως μέσα απόρριψης της πολιτισμικής ποικιλομορφίας και συνεπώς διαβρώνονταν η εθνική τους εικόνα στον ευρωπαϊκό χώρο (Hussain, 2007), για πολιτικούς λόγους, καθώς πλέον η πολιτική σάτιρα διαχέονταν σε θρησκευτικά ζητήματα (Brahm Levey, 2009). Τοποθετήθηκαν, όπως θεώρησαν, στο περιθώριο, όντας μειονοτική, μεταναστευτική, ομάδα της Ελβετίας (Modood, 2006).

Όπως εξηγεί ο Walker τα κόμματα κατασκευάζουν τα πλαίσια-οπτική γωνία των ΜΜΕ με σκοπό την καθοδήγηση των αναγνωστών, αφού οι εφημερίδες επιλέγουν, φιλτράρουν και επιβάλλουν τις γελοιογραφίες, που είναι άμεσα συνυφασμένες με την ιδεολογία τους. Από την άλλη, όπως ο ίδιος τονίζει, ο τύπος μεριμνεί να κοινοποιεί θέματα που ανταποκρίνονται στις προσδοκίες, τις απαιτήσεις και τις πολιτικές απόψεις των ανθρώπων. Έτσι, τείνουν να προβάλλουν και όχι να ανατρέπουν τις κυρίαρχες προκαταλήψεις, αφού διαδίδουν εικόνες που ήδη είναι «ριζωμένες» και διαδεδομένες στη κοινή σκέψη, ώστε να «κουμπώσουν» με την ιδιοσυγκρασία των καταναλωτών. Όταν μάλιστα ταιριάζουν με τη πολιτική τους γραμμή η επιλογή αυτή ισχυροποιείται. Ακολουθούν δηλαδή έναν «safe» δρόμο που εκ προοιμίου γνωρίζουν ότι θα γίνει δεκτός. Ανεξάρτητα δηλαδή από τη πολιτική τους τοποθέτηση που σίγουρα παίζει σημαντικό ρόλο στην όλη διαδικασία, κύριος παρανομαστής είναι η διατήρηση του κοινού από τη μία και από την άλλη η αποφυγή κοινωνικών εντάσεων που πιθανότατα μπορεί να προκαλέσουν εάν οι εικόνες που θα προβληθούν έρθουν σε αντίθεση με τη κυρίαρχη λογική-εικόνα της πολιτείας (Walker, 2003).

Ειδικότερα, η γελοιογραφία στην Ελλάδα φαίνεται να επικεντρώνεται περισσότερο στις πολιτικές γελοιογραφίες (ιδίως κατά τα πρώτα χρόνια ανάπτυξης της), ωστόσο από το 1990 αρχίζει να πραγματεύεται ζητήματα όπως το διαφορετικό

και η μετανάστευση, εξαιτίας των περιστάσεων που αναλύσαμε στη προηγούμενη ενότητα. Άραγε τριάντα χρόνια μετά ποια είναι η στάση των γελοιογραφιών του τύπου στη προσέγγιση τόσο λεπτών ζητημάτων; Βοηθούν στη συναδέλφωση και την αλληλοκατανόηση των εθνών ή εκτρέφουν τις υπάρχουσες προκαταλήψεις;

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

1.1. Σκοπός της έρευνας και ερωτήματα

Κύριος στόχος της συγκεκριμένης εργασίας είναι να μελετήσει τις σαρκαστικές εικονογραφήσεις, ως ένα αυτόνομο και ξεχωριστό ενημερωτικό κομμάτι του τύπου, διερευνώντας και απαντώντας στα εξής καίρια ερωτήματα:

- α) Πως απεικονίζονται οι μετανάστες του Έβρου στις γελοιογραφίες;
- β) Αν και κατά πόσο υιοθετούν ή απορρίπτουν τα υπάρχοντα στερεότυπα της κοινωνίας;
- γ) Πόσο απαλλαγμένα είναι από αυτά και γιατί;
- δ) Βοηθούν στη βελτίωση της εικόνας των προσφύγων και στη ταχύτερη ενσωμάτωση τους ή τους οδηγούν βραχυπρόθεσμα στην απομόνωση και στον στιγματισμό;

1.2. Προανάλυση, κατάταξη και δείγμα

Για την εκπόνηση της συγκεκριμένης επιστημονικής έρευνας σύλλεξα αρχικά δείγμα γελοιογραφιών από έξι ημερήσιες αθηναϊκές εφημερίδες (*Η Καθημερινή*, *Τα Νέα*, *Έθνος*, *Ελεύθερος τύπος*, *Ριζοσπάστης*, *Αυγή*), ευρείας κυκλοφορίας, σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία των πωλήσεων της *Ένωσης Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών* (Αnon., 2020). Επί πραγματί, ο μέσος όρος κυκλοφορίας του *Ριζοσπάστη* τη περίοδο που ερευνώ ανέρχεται στον αριθμό των 3.495, της *Αυγής* στο 1.333, του *Ελεύθερου Τύπου* στο 5.570, των *Νέων* στο 16.623, του *Έθνους* (κατά τα περσινά δεδομένα) στο 19.588, ενώ στην κορυφή βρίσκεται η *Καθημερινή* με μέσο όρο 54.261 (Αnon., 2019).

Ως εκ τούτου, θεωρώ ότι η χρόνια πορεία τους στον χώρο των εκδόσεων, σε συνδυασμό με τη μεγάλη κυκλοφορία και τη δημοτικότητα που γνωρίζουν, τις καθιστά αντιπροσωπευτικές και συνεπώς ασκούν μεγάλη επιρροή στο άτομο. Ο λόγος άλλωστε που προτίμησα τον τύπο είναι ότι αποτελεί ένα παραδοσιακό και έγκυρο μέσο πληροφόρησης. Επιπλέον, εκτιμάτε από πολλούς μελετητές ως μία εξάισια πηγή, ιδιαίτερα για την εξέταση του τρόπου αναπαράστασης των «άλλων», εξαιτίας της εξουσίας που έχει ως προς την επιλογή, τη συχνότητα των δημοσιεύσεων και βέβαια την επιλεκτική αλληλεπίδραση με το κοινό του (Gabrielatos, 2008) (Dijk, 1991).

Η επιλογή των εν λόγω πρωινών (*Αυγή*, *Καθημερινή*, *Ριζοσπάστης*) και απογευματινών εφημερίδων (*Ελεύθερος Τύπος*, *Έθνος*, *Τα Νέα*), στην ηλεκτρονική τους μορφή, έγινε με βάση τρία κριτήρια: i) τη κυκλοφορία τους, ii) το διαφορετικό πολιτικό τους υπόβαθρο, ώστε να αντικατοπτριστούν οι ποικίλες ιδεολογικές τάσεις και εκφάνσεις του πολιτικού φάσματος, iii) η οργάνωσή τους, καθώς τα σκίτσα είχαν κατανεμηθεί και καταχωρηθεί στη σειρά, σε φακέλους, με βάση την ημερομηνία της δημοσίευσής τους. Αυτό διευκόλυνε τη συγκέντρωση των στοιχείών μου, διότι αντί να περισυλλέξω διάσπαρτες σατυρικές εικόνες, αναζήτησα με τη σειρά, μία προς μία όλες τις γελοιογραφίες των έξι φυλλαδίων, που είχαν δημοσιευτεί το διάστημα που επικεντρώθηκε η μελέτη μου, ανασύροντας αυτές που ανταποκρίνονταν στο θέμα μου.

Αναφορικό με το δεύτερο κριτήριο, η *Καθημερινή* διακρίνεται κυρίως για τα φιλελεύθερα, δημοκρατικά-συντηρητικά της φρονήματα (Παπαδημητρίου, 2008), τα *Νέα* για την κεντροαριστερή τους τοποθέτηση, η *Αυγή* για τις αριστερές της θέσεις (σήμερα τάσσεται υπέρ του πολιτικού κόμματος *Σύριζα*), ο *Ριζοσπάστης* για το κομμουνιστικό του ιδεώδες (ακροαριστερά) (Κ.Μάγερ, 1959), το *Έθνος* και ο *Ελεύθερος Τύπος* για τις κεντρώες πολιτικές τους απόψεις (Α.Ζαούσης, 1993).

Ο συνολικός αριθμός των γελοιογραφιών που εντόπισα και εργάστηκα είναι δεκαεπτά (17), ενώ η χρονική περίοδος που θα καλύψω αφορά το πρώτο δεκαπενθήμερο του Μαρτίου, μετά τη κρίσιμη νύχτα της 29^{ης} Φεβρουαρίου 2020, όπου περίπου 40.000 μετανάστες κατέφτασαν στα ελληνοτουρκικά σύνορα του Έβρου (Αnon., 2020). Πιο συγκεκριμένα, η σύγχρονη ελληνοτουρκική Κρίση του 2020 δρομολογήθηκε στις 28 Φεβρουαρίου 2020, όταν η τουρκική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι ανοίγει τα σύνορά της για τους πρόσφυγες που επιδιώκουν να φτάσουν στην Ευρώπη. Αφορμή της κρίσης στάθηκε ο βομβαρδισμός της πόλης Ιντλίμπ στη βορειοδυτική Συρία από την επίθεση –κατά πάσα πιθανότητα– ρωσικών δυνάμεων (κάτι το οποίο η Ρωσία αρνείται) που οδήγησε σε ένα πολύνεκρο δυστύχημα τούρκων στρατιωτών. Ως αντίποινα λοιπόν, ο πρόεδρος της Τουρκίας Ταγίπ Ερντογάν ανακοίνωσε στις πολυπληθείς ομάδες μεταναστών ότι πλέον μπορούν να διασχίσουν τα χερσαία και τα θαλάσσια ελληνοτουρκικά σύνορα, προκειμένου να καταφύγουν προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, δίνοντας παράλληλα εντολή στις δυνάμεις ασφαλείας των συνόρων να μην σταθούν εμπόδιο στη διέλευση τους (Ουγγρίνης, 2020), με σκοπό να «εκβιάσει» περεταίρω οικονομική βοήθεια και

στήριξη από την Ευρωζώνη για το μεταναστευτικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε το κράτος του (Αnon., 2020) (Αnon., 2020).

Ως απάντηση η ελληνική κυβέρνηση διέταξε άμεσα τη διακοπή της λειτουργίας του τελωνείου των Καστανέων του Έβρου, με σκοπό να αποτρέψει την ανεξέλεγκτη είσοδο των μεταναστών στη χώρα (Αnon., 2020), ενώ ταυτόχρονα διάφορες μονάδες των ΜΑΤ από όλα τα μέρη της Ελλάδος άρχιζαν να «παίρνουν» τον δρόμο προς την επίμαχη ζώνη του Έβρου, ώστε να ενδυναμώσουν την ελληνική αποτρεπτική δύναμη (Αnon., 2020). Από τη πλευρά του ο Έλληνας πρωθυπουργός Κυριάκος Μητσοτάκης δήλωσε σε συνέντευξη του στο CNN, στις 6 Μαρτίου, ότι *«Αυτό που αντιμετωπίζουμε αυτή τη στιγμή δεν είναι ουσιαστικά το μεταναστευτικό ή προσφυγικό πρόβλημα. Είναι μια συνειδητή απόπειρα της Τουρκίας να χρησιμοποιήσει μετανάστες και πρόσφυγες ως γεωπολιτικά πόνια για την προώθηση των δικών της συμφερόντων. Οι άνθρωποι που προσπαθούν να περάσουν στην Ελλάδα δεν προέρχονται από τη Συρία, δεν προέρχονται από το Ιντλίμπ. Ζούσαν στην Τουρκία για μεγάλο χρονικό διάστημα, μιλούν άπταιστα την τουρκική γλώσσα. Λαμβάνουν την πλήρη υποστήριξη της τουρκικής κυβέρνησης, καθώς τους παρέχει μέσα για τη μεταφορά τους στα σύνορα και βεβαίως η Ελλάδα κάνει αυτό που κάθε κυρίαρχο κράτος έχει το δικαίωμα να κάνει: να προστατέψει τα σύνορά της για κάθε παράνομη είσοδο»* (Αnon., 2020), ενώ μία μέρα μετά ο Τούρκος υπουργός Εσωτερικών Σουλεϊμάν Σοϊλού προέτρεψε τους πρόσφυγες να μεταβούν στην Ελλάδα μέσω του ποταμού Έβρου, δεδομένου ότι η στάθμη του νερού είχε κατέβει περίπου 40-45 εκατοστά, λόγω της βροχής και μπορούσαν να τον διασχίσουν με τα πόδια τους εύκολα και συμπληρώνοντας ότι ο Έλληνας πρωθυπουργός δεν διέθετε την ικανότητα να τους συγκρατήσει. Ακόμη, τόνισε ότι *«Αυτό είναι μόνο η αρχή. Να δείτε τι έχει να γίνει μετά»* (Αnon., 2020), εκκινώντας μία σειρά προστριβών και αντιπαραθέσεων μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών, μέσω της ρίψεως χημικών πυρών (Αnon., 2020).

Η αμείλικτη, προκλητική και αδιαπραγμάτευτη αυτή στάση της Τουρκίας προκάλεσε –όπως ήταν φυσικό– τη διεθνή αντίδραση. Ειδικότερα, την 3^η Μαρτίου αποβιβάστηκε στη περιοχή του Έβρου η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, Ούρσουλα φον ντερ Λάιεν, ο Πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, Σαρλ Μισέλ, και ο Πρόεδρος του Ευρωκοινοβουλίου, Νταβίντ Σασόλι, οι οποίοι εξέφρασαν τη πλήρη υποστήριξη τους προς την Ελλάδα στη προσπάθεια της να αναχαιτίσει τις απόπειρες παράνομης εισόδου στο ελληνικό έδαφος από το τούρκικο κράτος, χορηγώντας την με 700.000.0000 (Αnon., 2020), ενώ μία ημέρα

πρωτότερα ο αμερικάνος αξιωματούχος του Στέιτ Ντιπάρτμεντ δήλωσε ότι «*οι Ηνωμένες Πολιτείες αναγνωρίζουν το δικαίωμα της Ελλάδας να εφαρμόζει τους δικούς της νόμους πάνω στα σύνορα της*» (Αnon., 2020). Βεβαίως, σε αυτό καταλυτικό ρόλο διαδραμάτισαν τα ποικίλα ΜΜΕ, ιδίως των τηλεοπτικών σταθμών, τα οποία κατά τη γνώμη μου αντί να μετριάσουν τις συγκρούσεις, έτειναν προς την καταστροφολογία (ANT1, 2020) (ΣΚΑΙ, 2020).

Ο λόγος για να τον οποίο επέλεξα να μελετήσω το εν λόγω συμβάν, είναι κυρίως διότι αφορά μία πρωτότυπη και ιδιότυπη μετανάστευση στη σύγχρονη ιστορία, η οποία συνδέεται με τον πολιτικό εκβιασμό, την εισβολή και τη παραπλάνηση. Επιπλέον, θεωρώ ότι με αυτόν τον τρόπο θα συμβάλλω κατά ένα μέρος στην αποσαφήνιση ενός νέου και ανεξερεύνητου ακόμη φαινομένου που σίγουρα θα αποσπάσει το ακαδημαϊκό ενδιαφέρον εκτενέστερα στα αμέσως επόμενα χρόνια.

Αφού οριστικοποίησα το συμβάν με το οποίο θα ασχοληθώ και ξεκαθάρισα το υλικό μου, έπειτα αναζήτησα περεταίρω πληροφορίες, γεγονότα και πολιτικές δηλώσεις του ίδιου διαστήματος στο διαδίκτυο, σχετικά με το γεγονός, προκειμένου να με βοηθήσουν στην ερμηνεία και την αποκωδικοποίηση των σκίτσων. Τέλος, προσπάθησα να δώσω σε καθένα από αυτά έναν τίτλο, σε σχέση με το νόημα και το μήνυμα που προωθούν για τους μετανάστες (λ.χ. 1. αθώα θύματα, 2. απειλή για την υγεία, 3. εγκληματίες-όπλα, 4. πρόβλημα, 5. υποδεέστεροι, 6. άνθρωποι), ώστε να μπορέσω να τα ταξινομήσω, κάνοντας έναν ποιοτικό έλεγχο του ευρημάτων μου και εμβαθύνοντας στο θέμα μου.

1.3.Μεθοδολογία

Οι μέθοδοι επεξεργασίας των γελοιογραφιών που χρησιμοποίησα και εφάρμοσα, είναι η ανάλυση περιεχομένου «discourse analytics» (εν μέρει ποσοτική και κυρίως ποιοτική) και η σημειωτική ανάλυση.

Αρχικά, η μέθοδος «discourse analytics» είναι μία από τις σημαντικότερες μεθόδους της σημασιολογίας του περιεχομένου (Μ.Ψυλλά, 2010) και ένα από τα κυριότερα εργαλεία έρευνας των κοινωνικών επιστημών (ιδίως εκείνων που εξετάζουν την επιστήμη των μέσων ενημέρωσης), ήδη από τον 20^ο αιώνα (αναπτύχθηκε στις ΗΠΑ) (Prasad, 2008). Έχει συνδεθεί κυρίως με την ανάλυση γραπτού και προφορικού λόγου, αλλά και οπτικού υλικού (π.χ. σχέδια, φωτογραφίες,

εξώφυλλα, αφίσες κτλ.), με στόχο τη συναγωγή γνώσεων και έγκυρων συμπερασμάτων, σε σχέση τη περιγραφή του πλαισίου, των σημασιών, των εννοιών και εν τέλει των προθέσεων που ενυπάρχουν στα μηνύματα τους (Prasad, 2008) (Σακαλάκη, 2008), ακολουθώντας κριτήρια κατηγοριοποίησης του υλικού και μελετώντας τη συχνότητα και τις κοινωνικοοικονομικοπολιτικές συνθήκες παραγωγής τους, κυμαινόμενα ανάμεσα στο θεωρητικό και ερευνητικό πλαίσιο (Κολλίας, 2014).

Η αξιοπιστία της οφείλεται στην επιλογή αξιόλογων πηγών, διότι πραγματοποιείται μία προσπάθεια να εντοπιστούν τα εσωτερικά σημεία-τεκμήρια των δημοσιευμάτων, ώστε να αναδειχθούν μέσα από την εφαρμογή της ανάλυσης, με στόχο τον προσδιορισμό των χαρακτηριστικών του περιεχομένου, του πομπού, του δέκτη και τελικώς των επιπτώσεων σε αυτούς (Βαμβούκας, 2007). Ακόμη, θεωρείται εύχρηστη και ευχάριστη για τη πρώτη επαφή μίας ερευνήτριας με την κοινωνική έρευνα (Clarke&Braun, 2006). Επιπλέον, τα πλεονεκτήματα της, κατά τον Robson, είναι πολλά, αφού δίνει τη δυνατότητα για εκ νέου ανάλυση και έρευνα, δεδομένου ότι τα στοιχεία βρίσκονται σε σταθερή και μόνιμη μορφή (Robson, 2010). Ωστόσο, αξίζει να αναφερθεί ότι το μειονέκτημα της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου, είναι ότι συχνά επηρεάζεται από υποκειμενικούς παράγοντες και από τις προσλήψεις-προσδοκίες του ερευνητή.

Από την άλλη, η σημειωτική ανάλυση είναι ένας καινούργιος επιστημονικός κλάδος που έκανε τη «πρεμιέρα» της στα τέλη της δεκαετίας του 1960 στο Παρίσι, βασιζόμενη στις ιδέες του Ελβετού γλωσσολόγου Saussure και του Αμερικάνου φιλοσόφου Charles S. Peirce (Boklund-Λαγοπούλου, 1980). Η σημειολογία μελετά τη συγκρότηση και τη λειτουργία των συμβολικών συστημάτων στο σύνολο τους, δηλαδή τα συστήματα σημασίας (π.χ. έθιμα, τέχνες, γλώσσα, θέατρο κτλ), ερευνώντας με ποιον τρόπο τα άτομα αποδίδουν, κωδικοποιούν και συναλλάσσουν νοήματα (Εκο, 1994). Η προέλευση του όρου ανήκει στον Άγγλο φιλόσοφο και πατέρα του κλασικού φιλελευθερισμού Τζων Λόκ (1690), ο οποίος τον χρησιμοποίησε για πρώτη φορά για να εξετάσει την έννοια της κατανόησης (Εκο, 1994).

Κύριο μέρος της σημειωτικής αποτελεί το «σημείο» (μονάδες σημασίας), υπό τη μορφή λέξεων ή εικόνων, το οποίο απαρτίζεται από δύο αλληλένδετες και αλληλοεξαρτώμενες έννοιες το «σημαίνον» και το «σημαινόμενο» (με άμεση-κυριολεκτική σημασία ή έμμεση-συνδηλωτική/συνειρμική) (Chandler, 1998)

(Chandler, 1998). Για παράδειγμα, η εικόνα ενός έλατου (σημαίνουν) συμβολίζει τα Χριστούγεννα (σημαινόμενον). Συνεπώς, τα σημεία οργανώνονται με βάση τις ομοιότητες ή τις διαφορές τους. Ο Roland Barthes τη «πηγαίνει» ένα βήμα παραπέρα, αναπτύσσοντας τη μέθοδο ανάλυσης εικόνας-λέξεων. Ασχολήθηκε λοιπόν ενδελεχώς με το βαθύτερο νόημα που μεταφέρει μία φωτογραφία, εκείνο το οποίο πιθανώς δεν γίνεται αντιληπτό με μία πρώτη ανάγνωση (Boklund-Λαγοπούλου, 1980).

Πιο συγκεκριμένα, ισχυρίστηκε ότι όπως ο μύθος υπηρετεί την ιδεολογία της πολιτογράφησης, κάνει δηλαδή «το πολιτιστικό φυσικό», έτσι η δυναμική της εικόνας που επιτρέπει την αναπαράσταση του φυσικού κόσμου, με αποτέλεσμα να θεωρείται κάτι το απόλυτο και το αληθινό, πολλές φορές περιέχει ένα συμβολικό μήνυμα που αντιπροσωπεύει τις απόψεις της πολιτείας, παράγοντας ιδεολογίες που απηχούν τις αξίες της κοινωνίας, οι οποίες καθορίζονται (όπως και εν τέλει η εικόνα) από τα κοινωνικοιστορικά πλαίσια που αναπτύσσονται, έτσι τα κυριολεκτικά σημεία μίας εικόνας μετατρέπονται σε ένα νέο σημαίνον, επηρεάζοντας τους δέκτες. Με λίγα λόγια, καθιστούν τα κοινά πολιτισμικά πιστεύω να μοιάζουν «φυσικά», «κανονικά» και «προφανή».

Ο συνδυασμός λοιπόν, αυτών των δύο ερευνητικών μεθόδων κρίθηκε αναγκαίος για την αποσαφήνιση και την κατανόηση του λεκτικού και εικονιστικού μέρους των σκίτσων. Έτσι, η εξέταση των γελοιογραφιών θα εστιάσει στην αλληλεπίδραση των ποικίλων στοιχείων (π.χ. το σκηνικό, τα λεκτικά μηνύματα, ο τρόπος σχεδίασης των ηρώων κτλ), με στόχο την ανακάλυψη των συνειρμικών νοημάτων που δημιουργεί ο πομπός (εικόνα) στους θεατές της.

1.4. Ανάλυση

Σκίτσο 1 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 04/03/2020

Περιγραφή:

Στη πρώτη γελοιογραφία παρουσιάζεται μία εύσωμη γυναίκα με κοντά ξανθά μαλλιά, η οποία πίνει νερό από ένα ποτήρι, συνοδευμένο με ανθρώπους που φορούν σωσίβια επάνω σε μία φουσκωτή βάρκα. Στη συνέχεια, αφού έχει σχεδόν αδειάσει και καταπιεί το περιεχόμενο (τους ανθρώπους), το κάνει «γαργάρα», όπως κάνουμε με ένα στοματικό διάλυμα (Χατζόπουλος, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Η όψη της γυναίκας παραπέμπει στη γερμανίδα καγκελάρια Άνγκελα Δωροθέα Μέρκελ, ενώ οι άνθρωποι που βρίσκονται εντός του ποτηριού αναπαριστούν τους πρόσφυγες της Ανατολής. Το μήνυμα που επιδιώκει να «περάσει» ο δημιουργός Δημήτρης Χατζόπουλος είναι η ασημαντότητα των μεταναστών, ως απειλή για την Ελλάδα και γενικότερα για την Ευρώπη, μπροστά στη κεντρική Ευρωπαϊκή δύναμη και τους συμμάχους της (λ.χ. Γερμανία). Άλλωστε, πριν από δύο ημέρες (02/03/2020) είχε προηγηθεί ένα επιθετικό τηλεφώνημα από τη γερμανίδα πολιτικό προς τον πρόεδρο της Τουρκίας Ρατζέτ Ταγίτ Ερντογάν, με σκοπό την επίλυση του προσφυγικού προβλήματος. Τόσο κατά τη διάρκεια των συζητήσεων τους, όσο και πριν, η Μέρκελ δεν δίστασε να καταδικάσει τις κινήσεις του Ερντογάν (Anon., 2020), ενώ παράλληλα υπουργός Εξωτερικών Χάικο Μάας συμπλήρωσε ότι «Δεν πρόκειται να επιτρέψουμε να γίνουν οι πρόσφυγες παίγνιο γεωπολιτικών συμφερόντων. Ανεξαρτήτως ποιος το επιχειρεί, θα πρέπει να υπολογίζει στην αντίδρασή μας» (Anon.,

2020). Έτσι, διαφαίνεται η υποτίμηση και ο εμπαιγμός των μεταναστών (κατώτεροι), οι οποίοι θα κατατροπωθούν από τη δυτική υπεροχή. Εν ολίγοις, η δήλωση της Μέρκελ όσο αφορά το μεταναστευτικό παρερμηνεύτηκε και μεταφράστηκε διαφορετικά στο μυαλό των Ελλήνων σκιτσογράφων, μεταφέροντας τη με μία διαφορετική προσέγγιση.

Σκίτσο 2 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 04/03/2020

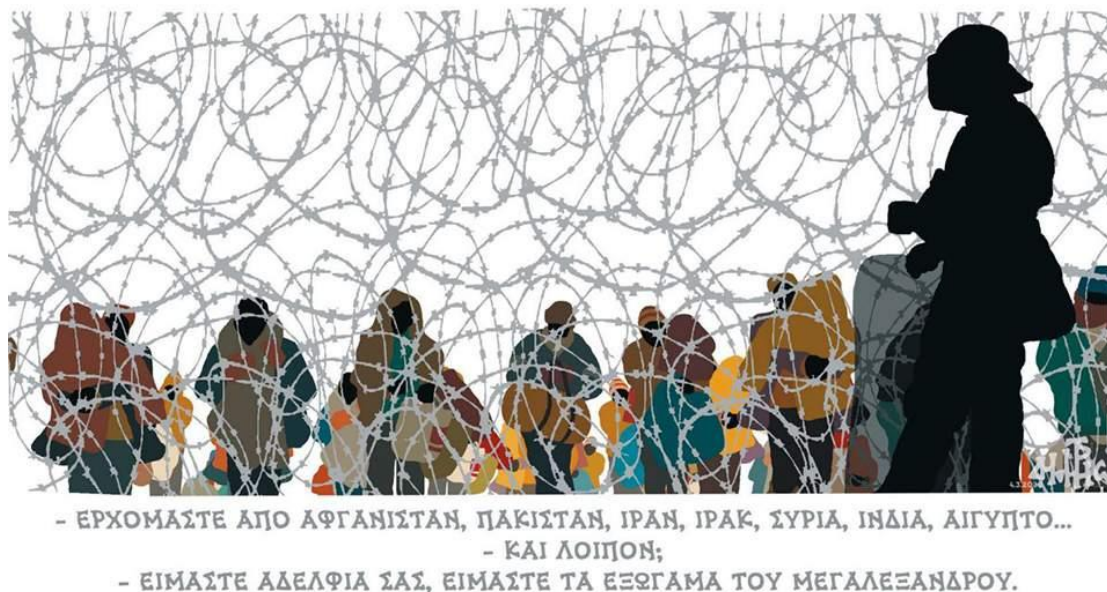
Περιγραφή:

Στη δεύτερη γελοιογραφία απεικονίζεται η περιοχή του Έβρου και συγκεκριμένα το σημείο των συνόρων (π.χ. συρματοπλεκτος φράχτης, ποτάμι). Στο κάτω δεξιό μέρος της εικόνας μπορούμε να διακρίνουμε τη τούρκικη σημαία, ενώ στο επάνω αριστερό μέρος φαίνεται η ελληνική και η ευρωπαϊκή σημαία. Μπροστά ακριβώς από τη τούρκικη σημαία υπάρχουν παραταγμένα κανόνια, τα οποία εκσφενδονίζουν μουσάτους, μελαχρινούς, άνδρες (κάποιοι από αυτούς κρατούν βαλίτσα ή σακίδιο) και μία μαντιλοφορούσα γυναίκα που κρατάει ένα μωρό στην αγκαλιά. Παραδίπλα, αχνοφαίνονται τα μάτια ενός μωρού που μόλις ξεπροβάλλουν από την κάννη (Μακρής, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Ο Ηλίας Μακρής επιδιώκει να καυτηριάσει τη Τούρκικη πολιτική, η οποία χρησιμοποιεί ως «βλήματα» τους πρόσφυγες, προκειμένου να κανονιοβολήσει-πλήξει τόσο τη χώρα μας, όσο και την Ευρωζώνη. Εδώ το νόημα που μπορεί να αντληθεί από έναν αναγνώστη είναι διττό. Αφενός να εκληφθούν οι μετανάστες ως «αθώα», υποχείρια, θύματα του Ερντογάν και αφετέρου ως στοχευόμενα όπλα του τούρκικου πολιτικού συστήματος (Αnon., 2020) (Δαμιανίδη, 2020). Συνεπώς, στη δεύτερη περίπτωση συνάδουν με την επικινδυνότητα και αποτελούν απειλή για το έθνος μας. Επιπλέον, η αποτύπωση της γυναίκας με τα μωρά, στοχεύει στην ευαισθητοποίηση του αναγνώστη και τη δραματοουργία. Ακόμη, ο χωρισμός των σημαιών σε δύο στρατόπεδα συμβάλλει στην ιδέα της διάκρισης του κόσμου σε Ανατολή και Δύση. Τέλος, για την αποτελεσματικότερη σχεδίαση τους έχουν χρησιμοποιηθεί όλα τα κοινά χαρακτηριστικά που παραπέμπουν στην εικόνα ενός ανατολίτη μετανάστη (π.χ. μαντίλα, μούσια, μελαχρινός, σκούφος).

Σκίτσο 3 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 05/03/2020

Περιγραφή:

Στη τρίτη γελοιογραφία συναντάμε ένα γκρίζο συρματόπλεγμα, στη μία πλευρά του οποίου στέκεται μία μαύρη σκιά με τη μορφή ενός στρατιώτη και στην άλλη πλήθος ανθρώπων (τα πρόσωπα των οποίων δεν φαίνονται), με μπαγκάζια ή άλλους στα χέρια. Εκείνοι λένε ότι «ΕΡΧΟΜΑΣΤΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ, ΠΑΚΙΣΤΑΝ, ΙΡΑΚ,

IPAN, ΣΥΡΙΑ, ΙΝΔΙΑ, ΑΙΓΥΠΤΟ» και ο στρατιώτης γεμάτος απορία απαντά «*ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΝ;*», αυτοί συνεχίζουν λέγοντας ότι «*ΕΙΜΑΣΤΕ ΑΔΕΛΦΙΑ ΣΑΣ, ΕΙΜΑΣΤΕ ΤΑ ΕΞΩΓΑΜΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*», όπως φαίνεται στο κάτω μέρος της φωτογραφίας (Χατζόπουλος, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Από το γενικότερο πλαίσιο (π.χ. φράχτης, στρατιώτης) αντιλαμβανόμαστε ότι η εικόνα πραγματεύεται το μεταναστευτικό στον Έβρο. Οι φιγούρες που είναι στη πίσω πλευρά του συρματοπλέγματος είναι σκοτεινές και φορούν κουκούλες, δημιουργώντας ένα κλίμα μυστηρίου για το πώς ή το ποιοι είναι πραγματικά αυτοί που έρχονται, ωστόσο η φράση «*ΕΡΧΟΜΑΣΤΕ ΑΠΟ ΤΟ ΑΦΓΑΝΙΣΤΑΝ, ΠΑΚΙΣΤΑΝ, ΙΡΑΚ, IPAN, ΣΥΡΙΑ, ΙΝΔΙΑ, ΑΙΓΥΠΤΟ*» προδίδει τη καταγωγή τους. Ο δε στρατιώτης τοποθετείται στην άκρη του σκίτσου, ως μονωτής σε αντίθεση με την πολυάριθμη και πολυμερή -ως προς τη προέλευση- ομάδα που βρίσκεται απέναντι του. Στη συνέχεια, το πρώτο μέρος της τελευταίας πρότασης «*ΕΙΜΑΣΤΕ ΑΔΕΛΦΙΑ ΣΑΣ*» αφήνει να εννοηθεί ένα μήνυμα αδελφοσύνης και αλληλεγγύης, το οποίο ωστόσο αναιρείται λίγο πιο κάτω «*ΕΙΜΑΣΤΕ ΤΑ ΕΞΩΓΑΜΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ*», φανερώνοντας τις αληθινές διαθέσεις του καλλιτέχνη. Πιο συγκεκριμένα, ο Χατζόπουλος ειρωνεύεται τη συσχέτιση των ανθρώπων της Ανατολής με εμάς, χρησιμοποιώντας ως «όχημα» του χιούμορ του αναφορές των προηγούμενων χρόνων (2015-2017), σύμφωνα με τις οποίες η «χαμένη» πόλη του Μεγάλου Αλεξάνδρου βρίσκεται στο Ιράκ, στη πόλη Qalatga Darband, καθώς εκεί εντοπίστηκαν από Βρετανούς αρχαιολόγους αρχαιοελληνικά νομίσματα και αγάλματα της Ελληνιστικής εποχής (Νικήτας, 2017). Παρόμοιοι ισχυρισμοί σημειώθηκαν και το 2015 από τους Κάλας του Πακιστάν, οι οποίοι θεωρούσαν τους εαυτούς τους απογόνους του Μέγα Αλέξανδρου, κάτι το οποίο αναιρέθηκε από την διεθνής επιστημονική κοινότητα, η οποία ερευνώντας δείγματα του DNA τους εντόπισαν τελικά συγγένεια περισσότερο με τους παλαιολιθικούς τροφοσυλλέκτες της Σιβηρίας (Αnon., 2015). Επομένως, το τελικό μήνυμα που καταφέρει να διοχετευτεί στο ευρύ κοινό είναι η κατωτερότητα των μεταναστών σε σχέση με «εμάς», αφού ως «ημίαιμοι» το αίμα τους είναι νοθευμένο και άρα υποδεέστερο από τους «καθαρόαιμους» Έλληνες, γεγονός που αποδεικνύεται στη προσβλητική λέξη «Εξώγαμα», δηλαδή νόθα, που χρησιμοποιεί ο σκιτσογράφος.

Σκίτσο 4 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 05/03/2020

Περιγραφή:

Στη τέταρτη γελοιογραφία ο φράχτης πάλι βρίσκεται στο κέντρο, παραπέμποντας στα σύνορα του Έβρου. Στη μία μεριά το τοπίο είναι θολό από τους καπνούς, ενώ στην άλλη οι τρεις Έλληνες αστυνομικοί (η καταγωγή τους προδίδεται από τις ασπίδες τους), κρατώντας καδρόνια που αναγράφουν επάνω *ΕΛΑΣ*, φωνάζουν «*ΜΠΑΤΣΟΙ ΓΟΥΡΟΥΝΙΑ ΔΟΛΟΦΟΝΟΙ*». Επάνω από την εικόνα αναφέρεται ο τίτλος «*ΤΟΥΡΚΟΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ ΡΙΧΝΟΥΝ ΧΗΜΙΚΑ ΣΤΟΝ ΕΒΡΟ*», προσδιορίζοντας παράλληλα το θέμα και τον τόπο δράσης (Πετρουλάκης, 2020).

Σημ.Ανάλ.:

Η λεζάντα στην αρχή της εικόνας «*ΤΟΥΡΚΟΙ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ ΡΙΧΝΟΥΝ ΧΗΜΙΚΑ ΣΤΟΝ ΕΒΡΟ*» καθιστά ξεκάθαρη την εξαγγελία του Ανδρέα Πετρουλάκη, όπου παρουσιάζονται οι τούρκικες αρχές ως βίαιοι τρομοκράτες «terrorism» (αν και υπάρχει ασυμφωνία ως προς τον ακριβή ορισμό του όρου διεθνώς, γενικά αποτελεί τη «συστηματική» χρήση βίας που συμβαίνει πάντα ως αντίδραση ή ως μέσο για την άσκηση πίεσης, από οργανωμένες ομάδες με διαφορετικό πολιτικό, θρησκευτικό ή ιδεολογικό υπόβαθρο ή από κρατικούς μηχανισμούς, εναντίον άλλων ομάδων, με απώτερο στόχο την απόκτηση οφελών (Μπαμπινιώτης, 1998)), που σπείρουν τον

πανικό, μέσω της ρίψεως δακρυγόνων κατά των «ανήμπορων» Ελλήνων αστυνομικών που στέκονται άπραγοι και σπεύδουν να απαντήσουν με λαϊκά συνθήματα όπως «ΜΠΑΤΣΟΙ ΓΟΥΡΟΥΝΙΑ ΔΟΛΟΦΟΝΟΙ», με τα οποία προσπαθούν να διαφοροποιήσουν τη θέση-στάση των ένστολων-πολιτισμένων Ελλήνων, με την αντίστοιχη των «άξεστων» Τούρκων χωροφυλακών. Αναλυτικότερα, στον ορισμό της λέξεως «αστυνομικός» που δίνει ο Μπαμπινιώτης αποδίδονται κριτήρια όπως η μέριμνα για την ορθή εφαρμογή των νόμων, τη προστασία των πολιτών, την εξασφάλιση της δημόσιας τάξης και τη καταπολέμηση τυχόν εγκλημάτων που δύναται να διαταράξουν το κοινωνικό σύνολο. Ως εκ τούτου, οι αστυνόμοι φαντάζουν στη συνείδηση του κόσμου ως προστάτες και φύλακες της ζωής. Από την άλλη η έννοια «μπάτσος» χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει το ακριβώς αντίθετο, αφού η κύρια ρίζα της λέξεως σημαίνει πρωτίστως χαστούκι («bac» στα τούρκικα) και αξιοποιούνταν για να περιγράψει την άσκηση βίας από τα όργανα της τάξεως – ως επίδειξη της εξουσίας τους- επάνω σε αδύναμους πολίτες (Μπαμπινιώτης, 1998). Έναυσμα για το πινέλο του Πετρουλάκη αποτέλεσαν ποικίλα δημοσιεύματα που έκαναν λόγο για τις εντάσεις στις Καστανιές τη 4^η Μαρτίου που προκλήθηκαν από τις ειδικές δυνάμεις της Τουρκίας, επαινώντας ταυτόχρονα τη ψυχραιμία που υπέδειξαν οι δικοί μας συνοριοφύλακες (ΒΕΡΒΕΡΙΔΗΣ, 2020) (Αnon., 2020). Συνεπώς, το τούρκικο κράτος εμφανίζεται ως βάρβαρο και ακολούθως οι ανατολίτες μετανάστες που διαθέτουν κοντινότερη σχέση με αυτό παρουσιάζονται έμμεσα ως ταραχοποιά στοιχεία (αν και δεν πρωταγωνιστούν εδώ) που δεν ταιριάζουν με τον δικό μας κοσμοπολίτικο αέρα.

Σκίτσο 5 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 06/03/2020

- ΤΙ ΕΙΠΕΣ ΤΑΓΙΠ;
- ΟΤΙ ΕΓΩ ΑΠΟΚΛΕΙΕΤΑΙ ΝΑ ΞΕΜΕΙΝΩ ΑΠΟ ΠΙΟΝΙΑ.

Περιγραφή:

Στη πέμπτη γελοιογραφία «μεταφερόμαστε» σε ένα παιχνίδι σκάκι, στη μία άκρη της σκακιέρας είναι παραταγμένα τα μαύρα πιόνια στη συνήθης μορφή τους (π.χ. βασιλιάς, βασίλισσα, στρατηγός, άλογο, πύργος, στρατιώτες), ενώ στην άλλη άκρη έχουμε στη πρώτη σειρά ανθρωπάκια με αποσκευές και ακριβώς πίσω τους ακολουθούν μεγαλύτερα, ως προς το ανάστημα άτομα. Κάτω από την εικόνα ακολουθεί ο εξής διάλογος:

-«*ΤΙ ΕΠΙΕΣ ΤΑΓΙΤ;*»

-«*ΟΤΙ ΕΓΩ ΑΠΟΚΛΕΙΕΤΑΙ ΝΑ ΞΕΜΕΙΝΩ ΑΠΟ ΠΙΟΝΙΑ*» (Χατζόπουλος, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Στη φωτογραφία αυτή ο Χατζόπουλος, χρησιμοποιώντας ως σύμβολο ένα κατεξοχήν επιτραπέζιο παιχνίδι στρατηγικής και σκέψης, σατιρίζει το πολιτικό παιχνίδι που στήνει η τούρκικη κυβέρνηση, η οποία χειραγωγεί ως «πιόνια» τους μετανάστες, και ταυτόχρονα προβληματίζει τους καταναλωτές των ειδήσεων. Πιο συγκεκριμένα, η ερώτηση «*ΤΙ ΕΠΙΕΣ ΤΑΓΙΤ;*» στο κάτω μέρος της εικόνας κάνει σαφές το όνομα του ενός «παίκτη» που δεν είναι άλλος από τον τούρκο πρόεδρο Ταγίτ Ερντογάν που όπως ο ίδιος απαντά «*ΕΓΩ ΑΠΟΚΛΕΙΕΤΑΙ ΝΑ ΞΕΜΕΙΝΩ ΑΠΟ ΠΙΟΝΙΑ*», γεγονός που αποδεικνύεται, καθώς πίσω από τα μικρά-ασήμαντα φαινομενικά στρατιωτάκια, βρίσκονται μεγαλύτερα και ισχυρότερα «κεφάλια» που είναι έτοιμα να πάρουν θέση, μπαίνοντας στη παρτίδα. Το ζήτημα αυτό θίχτηκε από πολλές εφημερίδες το ίδιο διάστημα (Anon., 2020) (Anon., 2020) (Anon., 2020). Το μήνυμα λοιπόν που προμηνύει η συγκεκριμένη γελοιογραφία είναι αφενός να καταδείξει τους μετανάστες ως θύματα εξαπάτησης και πειθήνια όργανα του Ερντογάν (μέρος ενός μεγαλύτερου προβλήματος) και παράλληλα να προειδοποιήσει τους πολίτες ότι με την κίνηση αυτών, θα έρθουν περισσότεροι και πιο δυναμωμένοι, οι οποίοι τους ακολουθούν κατά πόδας, προμηνύοντας έτσι τη πιθανή απειλή. Μάλιστα, ο υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας Σουλεϊμάν Σοϊλο σε επίσημη δήλωση του είχε τονίσει ότι «*αυτό είναι η αρχή, θα δείτε τί έχει να γίνει στη συνέχεια*» (Anon., 2020).

ΚΑΙ ΦΡΑΧΤΗΣ ΜΕ ΜΑΣΚΕΣ ΓΙΑ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΟΥ ΙΟΥ

Περιγραφή:

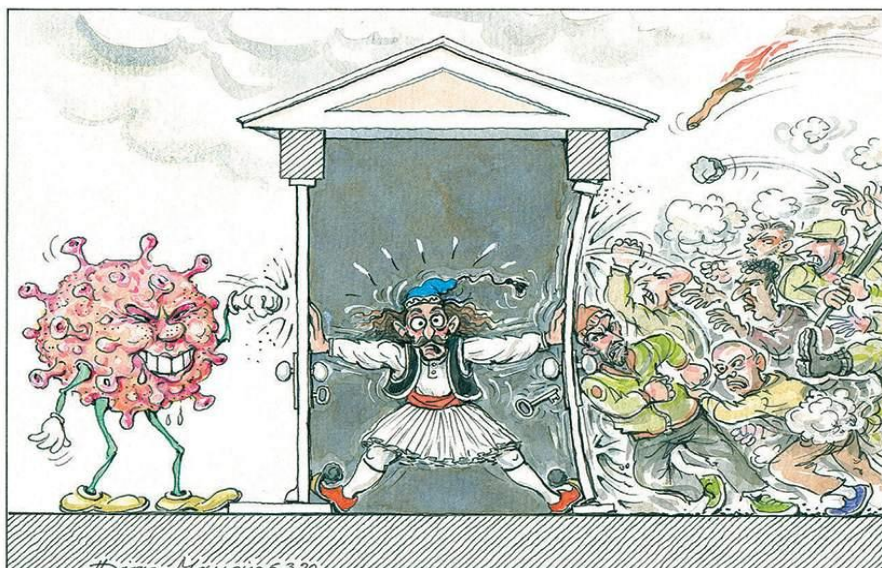
Στην έκτη γελοιογραφία επιστρέφουμε πάλι στη θέαση του φράχτη, αλλά αυτή τη φορά αντί να είναι κατασκευασμένος από σύρμα είναι από ιατρικές μάσκες. Πίσω από τον φράχτη, βρίσκονται αποκλεισμένοι ποικίλοι άνθρωποι, με τις βαλίτσες τους (άλλοι κουστουμαρισμένοι, με χαρτοφύλακες και άλλοι απλοί). Κάτω από τη φωτογραφία αναφέρεται ο τίτλος «*ΚΑΙ ΦΡΑΧΤΗΣ ΜΕ ΜΑΣΚΕΣ ΓΙΑ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΟΥ ΙΟΥ*» (Χατζόπουλος, 2020).

Σημ.Ανάλ.:

Παρότι τα άτομα στο σκίτσο του Χατζόπουλου δεν παραπέμπουν άμεσα στην συνήθη εικόνα του μετανάστη, καθώς ορισμένα φορούν σακάκι ή γραβάτα και κρατούν ντοσιέ, ωστόσο ο φράχτης και η συνοδευμένη πρόταση κάτω από τη γελοιογραφία «*ΚΑΙ ΦΡΑΧΤΗΣ ΜΕ ΜΑΣΚΕΣ ΓΙΑ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΔΙΑΣΠΟΡΑ ΤΟΥ ΙΟΥ*» δεν αποκλείει τη συμπερίληψη των προσφύγων ανάμεσα τους, αφού η εικόνα αφήνει να εννοηθεί ότι ο ιός COVID-19 έρχεται από το εξωτερικό. Επομένως, ο μετανάστης που έρχεται από το εξωτερικό συνδέεται με την αρρώστια που πλήττει τον υπόλοιπο κόσμο. Ο συνειρμικός αυτός συλλογισμός θεωρώ ότι ενεργοποιείται κυρίως από τη θέαση του φράχτη, αφού μέχρι τώρα τον βλέπαμε αποκλειστικά στις αναπαραστάσεις του Έβρου. Ένα μήνα μετά ο τύπος θα μιλήσει ανοιχτά γι' αυτό, κοινοποιώντας

σχετικά ρεπορτάζ, τα οποία κάνουν λόγο για «οργανωμένο σχέδιο της Άγκυρας» που αποστέλλει πρόσφυγες που νοσούν από κορωνοϊό στην Ελλάδα (Αnon., 2020).

Σκίτσο 7 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 07/03/2020

Περιγραφή:

Στην έβδομη γελοιογραφία αναπαριστάται ένας Έλληνας τσολιάς, ο οποίος παλεύει αγωνιωδώς να προστατεύσει το χώρο του από δύο ασύμμετρες απειλές, έναν ιό που του κρούει χαιρέκακα τη θύρα και ένα ορμητικό, βίαιο, πλήθος ανθρώπων που προσπαθεί να σπάσει τη πόρτα του με ό, τι εργαλείο διαθέτει και να εισβάλει μέσα (Μακρής, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Η παραπάνω σκιτσογραφία τοποθετεί τον Έλληνα στο ρόλο του αβοήθητου θύματος που μάχεται να αποκρούσει δύο παράλληλες επιθέσεις που δέχεται, του κορωνοϊού και του μεταναστευτικού. Όσον αφορά το δεύτερο, οι μετανάστες συγκλίνουν με τη στερεοτυπική εικόνα που έχουμε για τους «άλλους» και ειδικότερα για τους ανθρώπους της Ανατολής, αφού απεικονίζονται ως βάνδαλοι έτοιμοι να «μπουκάρουν» και να «λεηλατήσουν» τη χώρα μας, χρησιμοποιώντας προϊστορικά όπλα (π.χ. πέτρες, ξύλα, ρόπαλα) ή εκρηκτικούς μηχανισμούς (π.χ. μολότωφ) που συνδέονται περισσότερο με την αναρχική δράση. Τα πρόσωπα τους είναι εκφοβιστικά γεμάτα θυμό και μίσος, σε αντίθεση με του Έλληνα που είναι τρομοκρατημένος.

Έτσι, ο Ηλίας Μακρής μεταφέρει στον θεατή την εικόνα ενός απρόσιτου και βάρβαρου εγκληματία-μετανάστη που απειλεί ανοιχτά τον «ταλαίπωρο» Έλληνα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η στολή του εύζωνα κατά τη γνώμη μου στοχεύει να μας υπενθυμίσει ότι η Ελλάδα έχει ξαναέρθει στο παρελθόν σε σύγκρουση με τους ανατολίτες και έχει αντιμετωπίσει μεγαλύτερες δυσκολίες από τις οποίες βγήκε νικήτρια, ώστε να αναπτρωθεί αφενός το ελληνικό ηθικό και αφετέρου να τονιστεί το εθνικό φρόνημα, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο και πάλι χάσμα ανάμεσα στις δύο πλευρές.

Σκίτσο 8 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 08/03/2020

Περιγραφή:

Στην όγδοη γελοιογραφία παρουσιάζεται ένας γελωτοποιός-αυλητής μεσαιωνικού τύπου, όπως αποδεικνύεται και από την ενδυμασία του, ο οποίος περιδιαβαίνει το λιβάδι, παρασέρνοντας με τις μουσικές του νότες μιλιούνια ανθρώπων (άνδρες, γυναίκες, παιδιά, ηλικιωμένους, νέους) που τον ακολουθούν, κουβαλώντας τα υπάρχοντά τους. Τα μπαλώματα στα ρούχα τους και η γενικότερη αμφίεση τους προδίδει ότι δεν πρόκειται για βασιλιάδες ή πριγκίπισσες, αλλά για φτωχούς χωρικούς (Πετρουλάκης, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Ο Ανδρέας Πετρουλάκης εμπνευσμένος προφανώς από το παιδικό παραμύθι των αδελφών Γκρίμ ο *Μαγικός Αυλός*, επιχειρεί να απεικονίσει τους πρόσφυγες, σαν υπνωτισμένα υποχείρια στα χέρια του «πονηρού» Ερντογάν. Αναλυτικότερα, το πρόσωπο του αυλητή είναι ένα πιστό αντίγραφο της όψης του Τούρκου προέδρου, ενώ το κοινό που τον ακολουθεί διαθέτει όλα τα σημεία αναγνωρίσεως μίας μεταναστευτικής ομάδας (π.χ. μπαγκάζια, σκουφιά, μαντίλες, ταλαιπωρημένες εκφράσεις, ρακένδυτοι). Στη μυθική αφήγηση των Γκρίμ εμφανίστηκε μία ημέρα στη πόλη Hameln ένας αρκετά παράξενος άνθρωπος, με πολύχρωμη ποδιά. Εκείνος ισχυρίστηκε ότι έχει τη δυνατότητα να απαλλάξει τους ανθρώπους της πόλης από τα τρωκτικά που τους βασάνιζαν, έναντι χρηματικού ανταλλάγματος. Αυτοί δέχθηκαν με χαρά τη πρόταση του νεοφερμένου και έτσι ο νεαρός άρχισε να παίζει τη φλογέρα του. Γρήγορα τα ποντίκια και οι αρουραίοι ξεπρόβαλλαν από τις κρυψώνες τους και παρασυρόμενα από τη μελωδία τον συνόδευσαν μέχρι το ποτάμι, όπου και πνίγηκαν. Όταν όμως ο νέος επέστρεψε πίσω στο Hameln οι χωρικοί αρνήθηκαν να τον πληρώσουν, έτσι ο ξένος γεμάτος οργή και θυμό, για να τους εκδικηθεί ξεκίνησε να παίζει τη μουσική του, οδηγώντας τα παιδιά τους σε ένα βουνό και από εκεί υπογεώς στη Τρανσυλβανία, ώστε να εκβιάσει τον Βασιλιά να τον αποζημιώσει (Γκρίμ, 2005). Συνεπώς, ο παραλληλισμός του Ερντογάν με τον μεσαιωνικό αυλητή είναι εμφανής, αφού ο τούρκος ηγέτης μεταχειρίζεται, όπως προκύπτει από το σκίτσο, τους απονήρευτους, αφελείς ή κατώτερους σε εξυπνάδα πρόσφυγες, με σκοπό να εκβιάσει την Ευρωπαϊκή Ένωση να του παράσχει κονδύλια. Άρα οι μετανάστες παρουσιάζονται εδώ ως άβουλα όντα, μειωμένης αντίληψης, αφού μαγεμένοι πια «πέφτουν» στη παγίδα του Ερντογάν.

Σκίτσο 9 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Καθημερινή* 08/03/2020

Περιγραφή:

Στην ένατη γελοιογραφία παρατηρούμε ένα επαγγελματικό βαλιτσάκι κάποιου τεχνίτη, το οποίο περιέχει διάφορους ανθρώπους στις θήκες του (π.χ. άνδρες, γυναίκα με παιδί, μικρούς, μεγάλους, άτομα σε βάρκες). Χαμηλά στο σκίτσο αναφέρεται και ο τίτλος «*ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΡΓΑΛΕΙΟΘΗΚΗ: ΜΕΡΕΜΕΤ ΣΕΝΤΟΥΚ*» (Χατζόπουλος, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Εδώ διαφαίνεται και πάλι η διάθεση του Χατζόπουλου να προβάλλει τους μετανάστες, ως «εργαλεία» στα δάχτυλα του δεξιότητη Ταγίτ Ερντογάν, στη χρήση των οποίων ανατρέχει κάθε φορά που αισθάνεται ότι τα σχέδια του «ναυαγούν», για να τα διορθώσει, όπως οι μάστορες καταφεύγουν στα κατσαβίδια τους για να επισκευάσουν ένα μικρό χαλασμένο τμήμα, μία μικροδουλειά ή όπως τη λένε ένα «μερεμέτι» που αν πραγματοποιηθεί επαναφέρει πάλι το αντικείμενο στη σωστή λειτουργία του. Τα άτομα που βρίσκονται δεμένα στην εργαλειοθήκη παραπέμπουν εμφανώς στους πρόσφυγες της Ανατολής, όπως τους έχουμε συνηθίσει (π.χ. λέμβος, σωσίβια, μαντίλες, κουκούλες, σακίδια), ενώ η αναφορά στο κάτω μέρος της φωτογραφίας «*ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΕΡΓΑΛΕΙΟΘΗΚΗ: ΜΕΡΕΜΕΤ ΣΕΝΤΟΥΚ*» προδίδει τη χώρα που θα μας απασχολήσει. Για την «εργαλειοποίηση» των μεταναστών έκανε πρόσφατα λόγο και ο καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Βασίλειος Βαμβακάς σε σχετικό άρθρο (Βαμβακάς, 2020).

Σκίτσο 10 στην ημερήσια απογευματινή εφημερίδα *Τα Νέα* 03/03/2020

Περιγραφή:

Στη δέκατη γελοιογραφία βλέπουμε δύο άνδρες να συζητούν σε ένα καταπράσινο χωράφι. Στη κάτω αριστερή πλευρά της φωτογραφίας, πίσω από τον έναν βρίσκονται φυτεμένοι κάκτοι, ενώ ακριβώς από πάνω υπάρχει μία ταμπέλα με ένα μεγάλο Χ που γράφει «ΞΕΦΡΑΓΟ ΑΜΠΕΛΙ». Οι δύο άνθρωποι συζητούν και ο ένας εκ των δύο λέει «ΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ ΤΕΛΟΣ ΤΑΓΙΤ! ΤΩΡΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΩ ΦΡΑΓΚΟΣΥΚΑ! ΕΙΝΑΙ ΦΡΟΥΤΟ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΟ ΓΙΑ ΧΟΛΗΣΤΕΡΙΝΗ ΑΡΘΡΗΤΙΚΑ, ΔΙΑΒΗΤΗ, ΚΑΡΚΙΝΟ, ΕΙΣΒΟΛΕΣ!» (Μητρόπουλος, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Ο Κώστας Μητρόπουλος παρουσιάζει με χιουμοριστικό τρόπο το «φρένο» που έβαλε ο νυν πρωθυπουργός της Ελλάδος Κυριάκος Μητσοτάκης στον πρόεδρο της Τουρκίας Ρατζέτ Ταγίτ Ερντογάν, σχετικά με την εισροή των μεταναστών στη χώρα. Η ομοιότητα των γελοιογραφικών προσώπων με τους ηγέτες των δύο κρατών είναι προφανής. Ειδικότερα, το πρώτο μέρος της φράσεως του «ΤΟ ΑΜΠΕΛΑΚΙ ΤΕΛΟΣ ΤΑΓΙΤ!» μας γνωστοποιεί το όνομα του ενός συνομιλούντα και ορίζει το άτομο που απευθύνεται η σκιτογραφία. Υπόρρητα από τα συμφραζόμενα φανερώνεται και το θέμα που πραγματεύεται, το οποίο δεν είναι άλλο από το μεταναστευτικό και συγκεκριμένα, όπως μαρτυρεί και η ημερομηνία της δημοσίευσης, του Έβρου. Αν και οι μετανάστες στη παρούσα εικόνα φαινομενικά απουσιάζουν, ωστόσο έμμεσα διαχέεται ένα άκρως προκατειλημμένο και αναχρονιστικό μήνυμα. Οι πρόσφυγες προβάλλονται ως αλλότριοι εισβολείς (η έννοια ως γνωστόν αναφέρεται σε άτομα που εισέρχονται βιαίως σε έναν τόπο ή ένα μέρος και αποτελούν απειλή για τον ιδιοκτήτη του), γεγονός που γίνεται σαφέστερο στη συνέχεια της πρότασης του «ΤΩΡΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΩ ΦΡΑΓΚΟΣΥΚΑ! ΕΙΝΑΙ ΦΡΟΥΤΟ ΚΑΙ ΦΑΡΜΑΚΟ ΓΙΑ ΧΟΛΗΣΤΕΡΙΝΗ ΑΡΘΡΗΤΙΚΑ, ΔΙΑΒΗΤΗ, ΚΑΡΚΙΝΟ, ΕΙΣΒΟΛΕΣ!». Οι ποικίλες ασθένειες που είναι παρατεταγμένες σε μία σειρά παρέα με τη λέξη «ΕΙΣΒΟΛΕΣ» ως κορύφωση, ενισχύει τη στερεοτυπική φιγούρα του «άλλου», ως παρείσακτου και επικίνδυνου «ξενιστή», ενώ η ταμπέλα «ΞΕΦΡΑΓΟ ΑΜΠΕΛΙ» τοποθετεί την Ελλάδα στη θέση του αδύναμου που συνεχώς τον εκμεταλλεύονται και πρέπει να προστατευτεί, βάζοντας ένα τέλος. Αξιοσημείωτο είναι ότι το φυτό που επιλέχθηκε ως «φάρμακο» είναι ο κάκτος.

Περιγραφή:

Στη ενδέκατη γελοιογραφία εμφανίζεται ένας ημίγυμνος τσολιάς ξαπλωμένος επάνω σε ένα κρεβάτι με καρφιά που γράφει «ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ». Μπροστά του στέκονται δύο άνδρες. Ο ένας είναι κάπως απεριποίητος (π.χ. έχει μούσια, είναι αναμαλλιασμένος), με σάκο στη πλάτη και δύο τσάντες στα δύο του χέρια. Το πρόσωπο του είναι καταπομεμένο (π.χ. σακούλες κάτω από τα μάτια, κύκλους). Δίπλα του ακριβώς στέκεται ένας κουστουμαρισμένος κύριος με γυαλιά που κρατάει έναν χαρτοφύλακα πάνω στον οποίο υπάρχει το αποτύπωμα «ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΟΗΕ» και τον ακουμπάει στη πλάτη, με ένα πλατύ χαμόγελο. Όταν ο Έλληνας τους αντικρίζει αναφωνεί «ΟΧΙ ΘΕΕ ΜΟΥ! ΔΕΝ ΠΡΟΚΑΝΑ ΝΑ ΑΝΑΣΗΚΩΘΩ ΚΑΙ ΗΡΘΑΝ ΑΛΛΑ!» (Μητρόπουλος, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Ο τσολιάς, ως σήμα κατατεθέν του ελληνισμού και της ανεξαρτησίας μας, συμβολίζει την Ελλάδα και γενικότερα τους πολίτες που τη στελεχώνουν, οι οποίοι σαν φακίρηδες τρυπιούνται συνεχώς από τα αιχμηρά καρφιά, δηλαδή τα χιλιάδες προβλήματα που τους βασανίζουν, όπως διατυπώνεται και στην επιγραφή του κρεβατιού. Το γεγονός, ότι στον Έλληνα εύζωνα λείπει το πάνω μέρος της φορεσιά του αντικατοπτρίζει τη φτώχεια του, άρα και τον βαθύτερο πόνο. Επιπλέον, ο πρώτος

άνδρας αναπαριστά τον πρόσφυγα, όπως υποδηλώνεται στην εικαστική του αποτύπωση (π.χ. ατημέλητος, δασύτριχος, με αποσκευές και κόπωση), που κατευθύνεται προς τη μεριά του Έλληνα. Ο τελευταίος πρωταγωνιστής της φωτογραφίας παραπέμπει, όπως προδίδει η τσάντα του «ΥΠΑΤΗ ΑΡΜΟΣΤΕΙΑ ΟΗΕ», στους εκπροσώπους του διεθνή και παγκοσμίου εμβέλειας Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, ο οποίος είναι υπεύθυνος για την ομαλή συνεργασία των κρατών και τη διαφύλαξη των δικαιωμάτων όλων των μελών (π.χ. δίκαιο, οικονομική ανάπτυξη, ισότητα κτλ) (Αnon., 2020), όπου μέρους του αποτελεί η Ύπατη Αρμοστεία, η οποία είναι υπεύθυνη ήδη από το 1950 για τη μεταχείριση και την επίλυση ζητημάτων που αφορούν τους πρόσφυγες (Αnon., n.d.). Ως εκ τούτου, ο μετανάστης παρουσιάζεται ως ένα ακόμη πρόβλημα που καλείται να αντιμετωπίσει ο Έλληνας, ο οποίος βομβαρδίζεται συνεχώς και αδιαλείπτως, όπως ομολογεί η φράση που επιλέγει ο Κώστας Μητρόπουλος να τον συνοδεύσει «*OXI ΘΕΕ ΜΟΥ! ΔΕΝ ΠΡΟΚΑΝΑ ΝΑ ΑΝΑΣΗΚΩΘΩ ΚΑΙ ΗΡΘΑΝ ΑΛΛΑ!*», ενώ από την άλλη η Ύπατη αρμοστεία δείχνει να ευνοεί και να σιγοντάρει το εν λόγω ζήτημα (άγγιγμα στη πλάτη του μετανάστη), μεροληπτώντας ή αδιαφορώντας για την κατάσταση του Έλληνα. Λίγες ημέρες πρωτύτερα από τη δημιουργία και τη δημοσίευση του συγκεκριμένου σκίτσου το διεθνές κανάλι του CNN σε σχετικό ρεπορτάζ του στις 2 Μαρτίου είχε ενημερώσει για τις διαθέσεις της υπηρεσίας η οποία τάσσονταν αντίθετη με την άνομη «*αναστολή υποβολής αιτήσεων από τους αιτούντες άσυλο*» στα ελληνοτουρκικά σύνορα συστήνοντας ψυχραιμία εις αμφοτέρους (Αnon., 2020), ενώ ταυτόχρονα η εφημερίδα *ΤΑ ΝΕΑ* έκανε λόγο για «*απίστευτες παραινήσεις του ΟΗΕ*» προς την ελληνική κυβέρνηση (Αnon., 2020).

Σκίτσο 12 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Ριζοσπάστης* 04/03/2020

Περιγραφή:

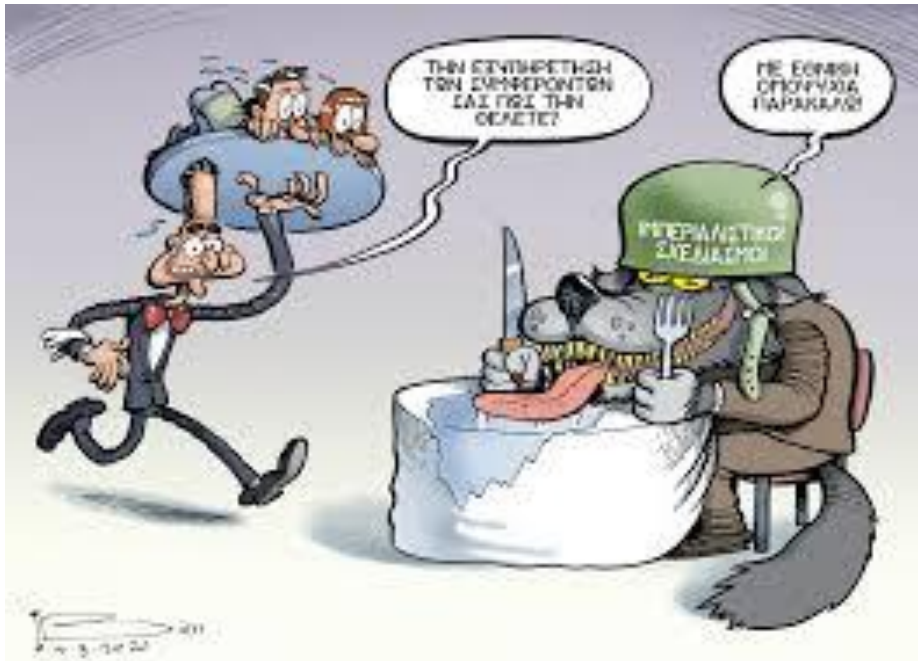
Στη δωδέκατη γελοιογραφία παρουσιάζεται ένα χταπόδι με χαιρέκακη έκφραση που παίζει πικ-πονκ με δύο ανθρώπους. Στη μία ρακέτα που κρατάει αναφέρονται οι λέξεις «FRONTEX», «ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ», «Ε.Ε» και «ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ», ενώ στο μέτωπο του γράφει «ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ». Το φιλέ είναι φτιαγμένο από πλεκτό σύρμα που θυμίζει περισσότερο φράχτη (Anon., 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Το κεντρικό μήνυμα που επιδιώκει να «περάσει» η ακροαριστερή πολιτική εφημερίδα *Ριζοσπάστης* με αυτό το δημοσίευμα είναι να καταδείξει τους μετανάστες ως έρμαιους στα επεκτατικά σχέδια. Αρχικά, το υλικό από το οποίο είναι κατασκευασμένο το φιλέ που βρίσκεται στο κέντρο της φωτογραφίας μας μεταφέρει νοητά στη γεωγραφική περιοχή των Καστανιών, ενώ οι λέξεις που αναγράφονται τόσο στη ρακέτα («FRONTEX», «ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ», «Ε.Ε» «ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ»), όσο και στο καπέλο του χταποδιού («ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΣ») αποσαφηνίζουν το κύριο θέμα που πραγματεύεται ο δημιουργός του σκίτσου. Πληροφοριακά, η Frontex είναι αρμόδια και χρηματοδοτούμενη από την Ευρωπαϊκή Ένωση, για τη συνεργασία των κρατών της ΕΕ και τις χώρες που συνδέονται με τη συνθήκη Σένγκεν, με στόχο τη προστασία των εξωτερικών συνόρων και την ελεύθερη κίνηση της Ευρωπαϊκής

Ένωσης (Anon., n.d.) (Anon., 2020) (Anon., 2020) Συνεπώς, οι πρόσφυγες αποτελούν μέρος ενός μεγαλύτερου προβλήματος, εκείνου του ιμπεριαλισμού, το οποίο τους χρησιμοποιεί ως «μπαλάκι», αναζητώντας κάποιον να του επισύρουν τις ανάλογες ευθύνες και υποχρεώσεις.

Σκίτσο 13 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα Ριζοσπάστης 05/03/2020

Περιγραφή:

Στη δέκατη τρίτη η γελοιογραφία αναπαριστάται ένας σερβιτόρος, ο οποίος τρέχει αλαφιασμένος να σερβίρει στον πεινασμένο πελάτη λύκο το γεύμα του (δύο ανθρώπους). Ο υπάλληλος των ρωτάει «*Η ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΑΣ ΠΩΣ ΤΗ ΘΕΛΕΤΕ;*» και ο λύκος που φοράει στο κεφάλι του ένα πηλίκιο με τη στάμπα «*ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΤΙΚΟΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΙ*» απαντάει «*ΜΕ ΕΘΝΙΚΗ ΟΜΟΨΥΧΙΑ ΠΑΡΑΚΑΛΩ!*», ενώ οι άνθρωποι στο πιάτο κοιτούν έντρομοι τη μοίρα που τους περιμένει (Anon., 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Και σε αυτή τη γελοιογραφική αναπαράσταση ο Ριζοσπάστης επιχειρεί να τονίσει την εκμετάλλευση των προσφύγων στο βωμό των ιμπεριαλιστικών ορέξεων. Πιο συγκεκριμένα, οι πρεσβευτές του ανώτατου σταδίου του καπιταλισμού

προσωποποιούνται ως ένα άγριο σαρκοφάγο θηλαστικό, ενώ η ερώτηση του σερβιτόρου «*Η ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΑΣ ΠΩΣ ΤΗ ΘΕΛΕΤΕ;*» ενισχύει τους συλλογισμούς μας. Τέλος, με την απάντηση του λύκου «*ΜΕ ΕΘΝΙΚΗ ΟΜΟΨΥΧΙΑ ΠΑΡΑΚΑΛΩ!*» ο καλλιτέχνης υπογραμμίζει τη ψυχική ταύτιση της πλειοψηφίας των πολιτών που αντιμετωπίζουν το προσφυγικό ως ένα εθνικό ζήτημα, αντί ενός ανθρωπιστικού προβλήματος. Συνοπτικά, οι μετανάστες εδώ εμφανίζονται ως τρομαγμένα θύματα της πολιτικής επέκτασης.

Σκίτσο 14 στην ημερήσια απογευματινή εφημερίδα *Ελεύθερος Τύπος* 05/03/2020

Περιγραφή:

Στη δέκατη τέταρτη γελοιογραφία βλέπουμε δύο άνδρες έξω από ένα περίπτερο να κουβεντιάζουν. Ο ένας διαπιστώνει ότι «*ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΕΓΙΝΑΝ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ!*» και ο άλλος συμπληρώνει «*ΓΙΑ ΟΛΑ ΤΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΧΕΙ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΛΥΣΗ: ΝΙΠΤΕΙ ΤΑΣ ΧΕΙΡΑΣ ΤΗΣ*» (Δερμεντζόγλου, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Μέσα από τον διάλογο των δύο ανδρών ο Γιάννης Δερμεντζόγλου αντανακλά τη κοινή ελληνική γνώμη, η οποία εκλαμβάνει τη μεταναστευτική κρίση και ακολούθως τους μετανάστες (αν και εδώ δεν εμφανίζονται άμεσα, αλλά υπονοούνται), ως ένα από τα βασικά «*ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ*», στα οποία η Ευρωζώνη αποποιείται

των ευθυνών της, αφήνοντας την Ελλάδα αβοήθητη, όπως πρόδηλα παρουσιάζεται στη πρόταση «ΓΙΑ ΟΛΑ ΤΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ Η ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ ΕΧΕΙ ΤΗΝ ΙΔΙΑ ΛΥΣΗ: ΝΙΠΤΕΙ ΤΑΣ ΧΕΙΡΑΣ ΤΗΣ».

Σκίτσο 15 στην ημερήσια απογευματινή εφημερίδα Έθνος 15/03/2020

Περιγραφή:

Στη δέκατη πέμπτη γελοιογραφία παρατηρούμε έναν νοσοκόμο, ο οποίος σπρώχνει μία φουσκωτή λέμβο, ονόματι «ΚΡΟΥΣΜΑΤΑ», γεμάτη με ανθρώπους που φορούν μάσκες. Αυτός ρωτάει έναν άλλον άνδρα που βρίσκεται ακριβώς από πάνω του «ΓΙΑ ΛΕΣΒΟ ΠΡΟΕΔΡΕ ΕΡΝΤΟΓΑΝ;» και εκείνος κρατώντας ένα χαρτί που γράφει «ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ: ΚΑΝΕΝΑ ΚΡΟΥΣΜΑ» αποκρίνεται «ΓΙΑ ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ» (Μαραγκός, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Ο Μαραγκός σχολιάσει με καυστικό τρόπο στο σκίτσο του τις δηλώσεις του τούρκου μονάρχη, σύμφωνα με τις οποίες η Τουρκία δεν έχει πληχθεί από την επιδημία του COVID-19 (Αnon., 2020) («ΚΟΡΩΝΑΙΟΣ: ΚΑΝΕΝΑ ΚΡΟΥΣΜΑ»), υπαινισσόμενος ότι ο Ερντογάν έχει αποστείλει όλους τους ασθενείς προς την Ελλάδα. Μάλιστα, λίγο μετά η ίδια εφημερίδα θα κοινοποιήσει σχετικά ρεπορτάζ (Αnon., 2020). Αναλυτικότερα, η ομοιότητα του γελοιογραφικού υποκειμένου με τον εν λόγω πολιτικό είναι πασιφανής, ενώ ταυτόχρονα η προσφώνηση του από τον νοσοκόμο «ΓΙΑ ΛΕΣΒΟ ΠΡΟΕΔΡΕ ΕΡΝΤΟΓΑΝ;», δεν αφήνει περιθώρια για αμφιβολίες,

σχετικά με τη ταύτιση. Ακόμη, το όνομα της βάρκας «ΚΡΟΥΣΜΑΤΑ» και οι μασκοφόροι μεταφερθέντες καθιστούν ξεκάθαρο το νόημα της εικόνας. Επομένως, ο μετανάστης συνδέεται με την αρρώστια και ισοδυναμεί με την απειλή για την εθνική μας υγεία. Παρότι, η γελοιογραφία αναφέρει το όνομα του νησιού της Λέσβου, η επιρροή της επεκτείνεται στη κοινή σκέψη θεωρώ και στους μετανάστες του Έβρου, εάν αναλογιστούμε το χρονικό διάστημα που δημοσιεύεται και την έκρυθμη κατάσταση (15/03/20). Τέλος, η φράση «ΓΙΑ ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ», ένα ελληνικό κρητικό νησί που χρησιμοποιήθηκε ως γκέτο αρρώστων, για τη πανδημία της λέπρας, κατά τις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Πικρός, 2010), δείχνει τη τάση για αποκλεισμό και περιθωριοποίηση των ενδεχομένως «αρρωστιάρικων άλλων».

Σκίτσο 16 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα Αυγή 05/03/2020

Περιγραφή:

Στη δέκατη έκτη γελοιογραφία εμφανίζεται ένας δημοσιογράφος, ο οποίος διατηρώντας μία σκληρή έκφραση δείχνει ανθρώπινα κρανία, αναγγέλλοντας ότι «ΟΡΙΣΤΕ ΤΑ ΠΕΙΣΤΗΡΙΑ! ΟΙ ΑΔΙΣΤΑΚΤΟΙ ΛΑΘΡΕΙΣΒΟΛΕΙΣ ΗΤΑΝ ΣΤΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΘΡΩΠΟΙ! ΦΟΡΟΥΣΑΝ ΟΜΩΣ ΠΕΡΟΥΚΕΣ ΝΕΟΝΑΖΙ ΚΥΝΗΓΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΠΕΡΑΣΟΥΝ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΜΑΣ» (Χερουβείμ, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Ο Βαγγέλης Χερουβείμ στο καλλιτεχνικό του δημιούργημα ειρωνεύεται τη προπαγανδιστική και εκφοβιστική στάση ορισμένων ενημερωτικών μέσων, οι οποίοι προβάλλουν με ιδιαίτερο ζήλο μία αρνητική εικόνα για τους πρόσφυγες,

παρουσιάζοντας τους ως βαρβαρικούς και ύπουλους εγκληματίες «ΦΟΡΟΥΣΑΝ ΟΜΩΣ ΠΕΡΟΥΚΕΣ ΝΕΟΝΑΖΙ ΚΥΝΗΓΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΠΕΡΑΣΟΥΝ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΜΑΣ», ποδοπατώντας ή αδιαφορώντας για την έννοια του ανθρωπισμού. Ο δημιουργός στηριζόμενος στις δημοσιεύσεις ποικίλων mainstream ενημερωτικών φυλλάδων (Anon., 2020) (Anon., 2020) (Anon., 2020), οι οποίες χωρίς αδιάσειστες φωτογραφίες (π.χ. κανένας μετανάστης δεν φωτογραφήθηκε να φοράει περούκα, αντίθετα αυτές ήταν απλά πεταμένες σε ένα χωράφι, γεγονός που αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης ότι πρόκειται για «fake news») σπέρνουν τον πανικό, επιχειρεί να ταχθεί αντίθετος και να προσεγγίσει τους μετανάστες όπως πραγματικά είναι, ως ανθρώπους «ΟΙ ΑΔΙΣΤΑΚΤΟΙ ΛΑΘΡΟΕΙΣΒΟΛΕΙΣ ΗΤΑΝ ΣΤΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΘΡΩΠΟΙ!».

Σκίτσο 17 στην ημερήσια πρωινή εφημερίδα *Αυγή* 06/03/2020

Περιγραφή:

Στη δέκατη έβδομη γελοιογραφία βλέπουμε πλήθος κόσμου να είναι συνωστισμένο, σαν να επρόκειτο να ξεκινήσει μία διαδήλωση. Πίσω στο βάθος μπορούμε να διακρίνουμε πανό που γράφουν επάνω τους «Η Αλληλεγγύη θα νικήσει» και «ΟΥΤΕ ΚΛΕΙΣΤΑ ΟΥΤΕ ΑΝΟΙΧΤΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ». Ένας άνδρας εκ των παρευρισκομένων πληροφορεί μία γυναίκα για τα νέα που διάβασε στην εφημερίδα «ΕΓΙΝΕ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΛΑΘΡΟΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ» και εκείνη του απαντάει «ΤΟΥΣ ΕΥΧΟΜΑΣΤΕ ΚΑΛΗΝ ΕΥΣΤΟΧΙΑ ΜΟΝΟ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ ΠΟΥ ΘΑ ΜΑΛΩΣΟΥΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑ» (Χερουβείμ, 2020).

Σημ. Ανάλ.:

Στο σκίτσο αν και οι μετανάστες απουσιάζουν, ωστόσο προωθείται το μήνυμα της αλληλοβοήθειας και της αλληλεγγύης των ανθρώπων, ως ύψιστη αρχή «*Η Αλληλεγγύη θα νικήσει*», προτρέποντας τους αναγνώστες να συσπειρωθούν γύρω από την ιδέα και τη κίνηση αυτή (π.χ. συμβολισμός διαδήλωσης). Πιο συγκεκριμένα, ο Βαγγέλης Χερουβέιμ προτείνει τη κατάρριψη των γεωγραφικών συνόρων που περιθωριοποιεί και διαχωρίζει τα άτομα μεταξύ τους «*ΟΥΤΕ ΚΛΕΙΣΤΑ ΟΥΤΕ ΑΝΟΙΧΤΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ*», ενώ παράλληλα καυτηριάζει με περιπαικτικό και σκωπτικό τρόπο τη πρόσφατη δημιουργία (3/3/2020) και τη δράση μίας διαδικτυακής ιστοσελίδας που έφερε το όνομα «*Σύλλογος Κυνηγών Λαθρομεταναστών*» (Anon., 2020) (Anon., 2020), η οποία άρχισε να αποκτά απήχηση, σημειώνοντας μέσα σε δύο ημέρες 303 νέες εγγραφές (followers). Η γυναίκα στη σατυρική γελοιογραφία με τη φράση της «*ΤΟΥΣ ΕΥΧΟΜΑΣΤΕ ΚΑΛΗΝ ΕΥΣΤΟΧΙΑ ΜΟΝΟ ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ ΠΟΥ ΘΑ ΜΑΛΩΣΟΥΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑ*» δηλώνει τη προβληματική αυτών των ανθρώπων και των «κινήματων» τους, αφού επιζητούν μανιωδώς μόνον την ικανοποίηση της κυριαρχική τους διάθεσης (ακόμη και μεταξύ τους) και τη διασπορά αίματος-διχόνοιας. Τέλος, εύχεται να αλληλοσπαραχθούν, προκειμένου να προασπιστεί η ανθρωπιά και η συναδέλφωση των λαών, τις οποίες εμποδίζουν τέτοιες ενέργειες.

1.5. Ερευνητικά πορίσματα

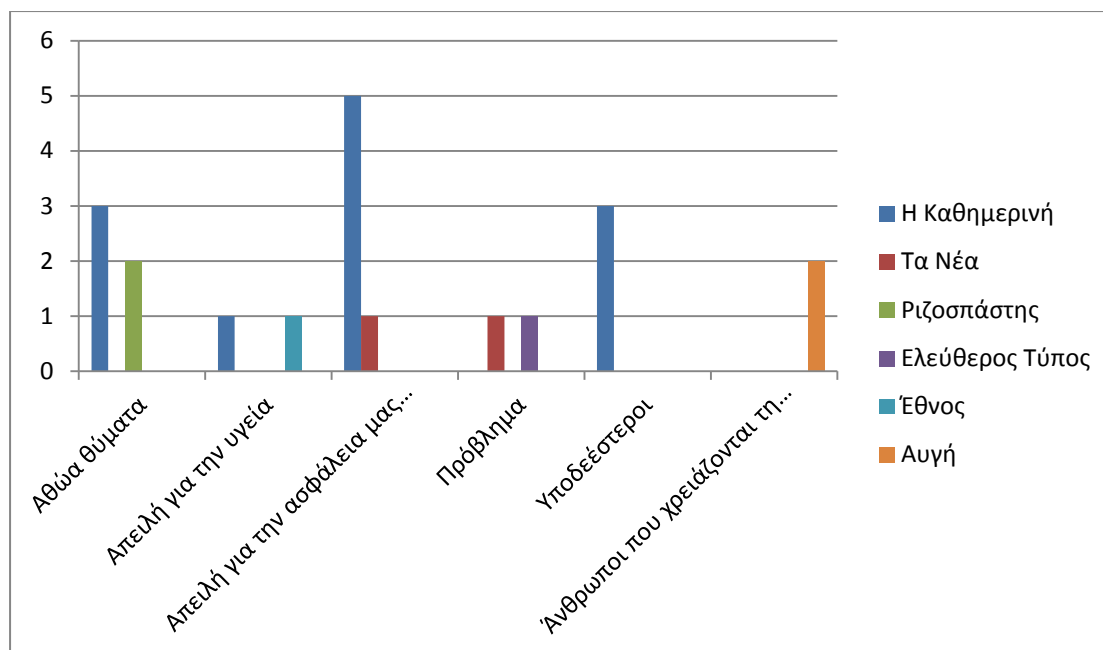
Όπως διαπιστώσαμε μέσα από τη μελέτη των 17 σατυρικών σκίτσων, η πλειονοψηφία τους, ανεξάρτητα από τον ιδεολογικό προσανατολισμό της εκάστοτε εφημερίδας, απεικονίζει τους μετανάστες είτε με προκατειλημμένο τρόπο, είτε επιφανειακά.

Αρχικά, 4 στις 6 εφημερίδες που αναλύθηκαν (*Καθημερινή*, *Τα Νέα*, *Έθνος*, *Ελεύθερος Τύπος*) εμφανίζουν τους μετανάστες ως επιβλαβή, για την εθνική ή τη σωματική μας ακεραιότητα, όντα που αποτελούν ένα από τα βασικότερα προβλήματα της Ελλάδος σήμερα. Πιο συγκεκριμένα, 2 στις 17 γελοιογραφίες (μία από την εφημερίδα της *Καθημερινή* στις 07/03/2020 και μία από το *Έθνος* στις 15/03/2020) παρουσιάζουν τους πρόσφυγες ως ασθενείς που «εξορίζονται» από το τούρκικο κράτος και δύναται να μεταφέρουν σε εμάς με τον ερχομό τους τη πανδημία που μαστίζει στον κόσμο. Επιπλέον, 6 στις 17 εικονογραφήσεις (πέντε από τον τύπο της

Καθημερινής στις 04/03/2020, 05/03/2020, 06/03/2020, 07/03/2020, 08/03/2020 και μία από *Τα Νέα* στις 03/03/2020) προβάλλουν τους μετανάστες ως αιμοσταγείς δράστες-εισβολείς (*Καθημερινή* 05/03/2020, 07/03/2020, *Τα Νέα* 03/03/2020) που επιτίθενται συστηματικά στη βασανισμένη και πολιτισμένη Ελλάδα ή ως πολεμικά εργαλεία (*Καθημερινή* 4/03/2020, 08/03/2020), στραμμένα εναντίον μας για την υλοποίηση των τούρκικων σχεδίων, πίσω από τα οποία εγκυμονούν μεγαλύτεροι και πιο μυστηριώδεις κίνδυνοι για την εθνική μας ασφάλεια (*Καθημερινή* 06/03/2020). Παράλληλα, 2 στα 17 σκίτσα (ένα από τον ημερήσιο τύπο *Τα Νέα* στις 04/03/2020 και ένα από τον *Ελεύθερο Τύπο* στις 05/03/2020) αναπαριστούν τους μετανάστες ως ένα αδιέξοδο ζήτημα, ένα «αναγκαίο κακό» που κλίνεται να «σηκώσει» στις πλάτες της μόνη της η Ελληνική κοινωνία στα πλαίσια της ευρωπαϊκής συμφωνίας (αυτοματοποίηση της Ελλάδος). Ταυτόχρονα, 3 στα 17 δημοσιεύματα, προερχόμενα από την εφημερίδα *Καθημερινή* (04/03/2020, 05/03/2020, 08/03/2020) εμφανίζουν τους ανθρώπους της Ανατολής ως υποδεέστερους, σε σχέση με τον δυτικό κοσμοπολιτισμό, στον οποίο συγκαταλέγεται η Ελλάδα, είτε διότι είναι άβουλα υποκείμενα χωρίς κριτική σκέψη (08/03/2020), είτε με βάση τη καταγωγή τους (05/03/2020), είτε σε σύγκριση με την ευρωπαϊκή υπεροχή (04/03/2020).

Στη συνέχεια, 5 στις 17 εικόνες απεικονίζουν τους πρόσφυγες ως εξιλαστήρια θύματα πολιτικών παιχνιδιών (τρεις από την ενημερωτική φυλλάδα της *Καθημερινής* στις 04/03/2020, 06/03/2020, 08/03/2020, αφού κάποιες από αυτές επιδέχονται διπλή ερμηνεία και δύο από τον *Ριζοσπάστη* στις 04/03/2020, 05/03/2020). Ωστόσο, οι μετανάστες με αυτόν τον τρόπο καλύπτονται θα έλεγα κάπως ουδέτερα και βιαστικά, καθώς παρουσιάζονται ως μέρος ενός μεγαλύτερου ζητήματος και όχι ως άνθρωποι που χρήζουν βοήθειας, σε αντίθεση με τις 2 γελοιογραφίες της *Αυγής* (05/03/2020, 06/03/2020), όπου παρόλη τη φιλότιμη προσπάθεια της η μορφή τους λείπει από τα σκίτσα. Συνεπώς, σίγουρα η ιδεολογία που ακολουθεί ο τύπος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και την υιοθέτηση της στάσης του, αλλά δεν καταφέρνει ωστόσο να προσελκύσει το ζήτημα επί της ουσίας, αλλά αντίθετα παραμένει εθνοκεντρικά εστιασμένος, για καταναλωτικούς, πολιτικούς ή οικονομικούς λόγους.

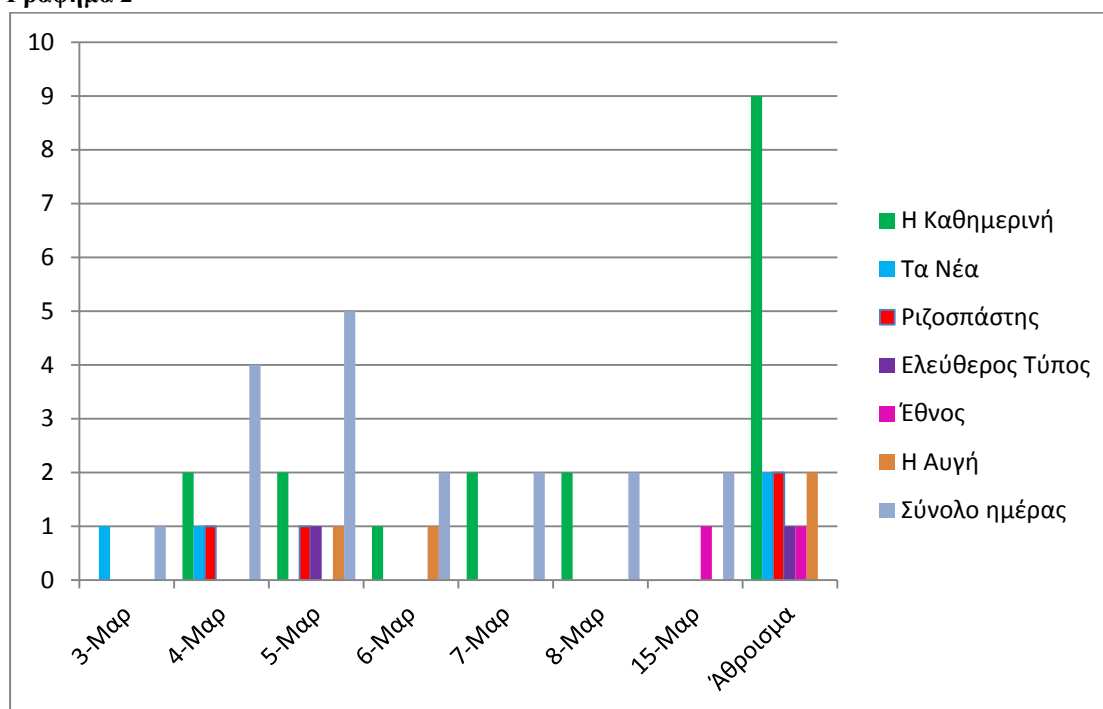
Γράφημα 1

Όσον αφορά την όψη τους, όπως είδαμε, η πλειονότητα των έργων αντικατοπτρίζει τους μετανάστες με στερεοτυπικό τρόπο (λ.χ. ξεφτισμένα ρούχα, σκοτεινοί, τριχωτοί, αχτένιστοι, ακαλλώπιστοι, καλυμμένοι με κουκούλες ή σκουφιά) που παραπέμπει σε έναν μίζερο και οικονομικά ασθενέστερο «άλλον». Επίσης, τα εθνικά σύμβολα (λ.χ. σημαίες, τσολιάδες) αξιοποιήθηκαν σε 3 από τις 17 σκιτσογραφίες (στην *Καθημερινή* 04/03/2020, 07/03/2020 και στα *Νέα* 04/03/2020), προκειμένου να τονιστεί το εθνικό «εγώ».

Ακόμη, η συχνότητα των δημοσιευμάτων που πραγματεύονται τους πρόσφυγες και γενικότερα το προσφυγικό είναι περισσότερο «αραιή», είτε εξαιτίας της τρέχουσας επικαιρότητας, όπου το ενημερωτικό ενδιαφέρον μονοπωλείται από τον «φονικό» κορωναιό, είτε εξαιτίας της γενικότερης τάση των δημοσιογράφων να απέχουν από την ενασχόληση τέτοιων θεμάτων (Eda Gemi, 2013). Αναλυτικότερα, στην *Καθημερινή* ανήκουν οι 9 από τις 17 γελοιογραφίες, ακολουθούν *Τα Νέα*, ο *Ριζοσπάστης* και η *Αυγή* με 2, ενώ ο *Ελεύθερος Τύπος* και το *Έθνος* κοινοποίησαν μόνο μία εικόνα που απευθύνεται στο μεταναστευτικό το διάστημα που ερευνάμε. Συμπληρωματικά, αξίζει να τονιστεί ότι ο μεγαλύτερος αριθμός των γελοιογραφιών σημειώθηκε κυρίως μεταξύ 4 και 5 Μαρτίου (4 και 5 σκίτσα αντιστοίχως), ενώ τις υπόλοιπες μέρες έχουμε μέσο όρο 2 δημοσιεύματα που εκπορεύονται κυρίως από τη *Καθημερινή*, η οποία όπως πορίσαμε περιλαμβάνει μία μεγαλύτερη «γκάμα» πολιτικών και κοινωνικών απόψεων περί του ζητήματος, είναι θα μπορούσαμε να πούμε πολυσυλλεκτική.

Γράφημα 2

Συνοπτικά, ακόμα και στις μέρες μας τα MME και οι γελοιογραφίες συμβάλλουν στη διαιώνιση στερεοτύπων, με αποτέλεσμα να διαχωρίζουν τους ανθρώπους, να τους διχάζουν και να σπέρνουν τον πανικό, αφού με αυτόν τον τρόπο γίνονται αρεστές και συσφίγγουν στενότερες σχέσεις με τους καταναλωτές τους, που είναι και ο απώτερος σκοπός τους. Εναλλακτικά, θα μπορούσαν να προχωρήσουν στη σχεδίαση γελοιογραφιών που θα προβάλλουν δύο παιδιά (ένα ελληνόπουλο και ένα προσφυγόπουλο) να παίζουν και να συμβιώνουν αρμονικά μαζί. Επιπλέον, καλή θα ήταν η κατασκευή δύο παράλληλων εικόνων που θα παρουσίαζε έναν Έλληνα πρόσφυγα και έναν ανατολίτη, με τίτλο «Ποτέ μη περιγελάς τις δυστυχίες του άλλου, καθώς η ειμαρμένη μοίρα είναι κοινή και επαναλαμβάνει το ίδιο έργο. Πρόσφερε! Βοήθησε!». Επιπρόσθετα, μία κατάλληλη σκιτσογραφία θα ήταν η κατασκευή μίας στρόγγυλης γης με ενωμένους ανθρώπους σαν μία αλυσίδα γύρω της με τίτλο «Χίλιοι καλοί χωράνε» ή αναπαράσταση ενός μετανάστη περιποιημένου που θα φορούσε ένα μπλουζάκι με στάμπα «Είμαι και εγώ Άνθρωπος». Έτσι, τα MME δε θα διαστρέβλωναν την εικόνα ανθρώπων που προσπαθούν να «ξανασταθούν» και θα κατάφερναν να αμβλύνουν τις αντιθέσεις, καθώς επίσης και την ενδυνάμωση της επεκτατικής κυριαρχίας, η οποία μειώνει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και οδηγεί στο θάνατο ή την εξαθλίωση ποικίλους πολίτες, για χάριν του χρήματος και της γης.

Συμπεράσματα και Τελικές παρατηρήσεις

Εν κατακλείδι, η δημοσιογραφία ως βασικός παράγοντας κοινωνικοποίησης, επηρεάζει σημαντικά τη γνώμη των πολιτών και δεοντολογικά λειτουργεί ως υπερασπιστής του λαού, συνεπώς η μονοδιάστατη διάλεξη ίσως δεν εξυπηρετεί τις βαθύτερες ανάγκες του πολίτη και δεν διασφαλίζει την ενότητα-προάσπιση της ειρήνης που είναι και ο κεντρικός της προορισμός, καθώς όπως παρατηρήσαμε τόσο θεωρητικά, όσο και ερευνητικά οι γελοιογραφίες, που είναι ένας αυτοδύναμος τρόπος ενημέρωσης (αφού μέσα από τη παραγωγή γέλιου έχουν τη δύναμη να επηρεάσουν τα μέλη μίας κοινότητας, υποδεικνύοντας στάσεις και ενδεδειγμένες συμπεριφορές) έρχονται να επιβεβαιώσουν την ήδη υπάρχουσα προκατειλημμένη αντίληψη για τους ξένους που είναι κατασκευασμένη στη συνείδηση των εγχώριων κατοίκων, εξαιτίας ποικίλων παραμέτρων που πρέπει να ληφθούν υπόψη και έχουν τροφοδοτηθεί επί χρόνια.

Οι σατυρικές εικονογραφικές αναπαραστάσεις, μέσω των συμβολικών, έμμεσων, μηνυμάτων και της πρόκλησης γέλιου, ως ένας από τους αμεσότερους κώδικες επικοινωνίας των ανθρώπινων σχέσεων, αντί να βοηθούν στη βελτίωση της επαφής των ατόμων με τον εξωτερικό κόσμο αλλοιώνουν τη πραγματικότητα και παγιώνουν μία λανθασμένη εικόνα των μεταναστών, περισσότερο εγκληματοποιημένη και αποκλεισμένη, ωθώντας μερικές φορές μακροπρόθεσμα στην υιοθέτηση της από τους ίδιους τους προσβληθέντες. Επί πραγματί, η πλειοψηφία των σατυρικών εικόνων που σχετίζεται με τη συρροή προσφύγων στις Καστανιές είναι εθνοκεντρική και αρνητικά φορτισμένη. Μέχρι και οι αριστερές εφημερίδες (π.χ. *Ριζοσπάστης*) ασχολούνταν με το πολιτικό μέρος του ζητήματος, χωρίς να εντυφούν σε φλέγοντα ερωτήματα, όπως τι θα απογίνουν αυτοί οι άνθρωποι ή πως θα έπρεπε να τους συμπεριφερθούμε. Ακόμη και όταν παρουσιάζονται ως άνθρωποι, απουσιάζουν από το σκίτσο. Στο σημείο αυτό αξίζει να θυμηθούμε τα λόγια του Rose, ο οποίος πρότεινε στον δημοσιογράφο να θέτει κάθε φορά στον εαυτό του το ερώτημα «Χειραγωγώ ή βλέπω συλλογικά την ιστορία;» (Rosen, 1999)

Αναμφίβολα, η ελευθερία της έκφρασης είναι αναφαίρετο δικαίωμα και κανείς δεν μπορεί να το θέτει υπό περιορισμούς (Hussain, 2007). Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί ότι η ελευθερία είναι να εκφράζεις τη σκέψη σου επάνω σε ένα ζήτημα με σύνεση και υπεύθυνα, και όχι να προσβάλλεις έναν άλλον άνθρωπο, με οποιοδήποτε τρόπο (Hanitzsch, 2009), αλλά να προκύπτει κατόπιν πλήρης

συνειδήσεως που θα καθορίζεται από τις ορθές επιλογές του δημοσιογράφου, όντας υπέρμαχος της συνεργασίας των λαών (Brahm Levey, 2009) και της πολυφωνίας (Χρονάκη, 2018). Γι' αυτόν τον λόγο ο δημοσιογράφος υποχρεούται να διαχειρίζεται με λεπτότητα τέτοια έκρυθμα ζητήματα, με γνώμονα τις αρχές της ισότητας, καθώς κατά την λαϊκότητα έκφραση *«Δεν έχει σημασία τι λες, αλλά πως το λες»* (Brahm Levey, 2009) και όχι να λειτουργεί με βάση το κυνήγι του κοινού (Lentin, 2012). Ως ισότητα, ορίζεται η ίση μεταχείριση των πολιτών (Brahm Levey, 2009), ανεξαρτήτου φύλου, δέρματος, καταγωγής, σωματικής αρτιότητας ή θρησκευτικής αντίληψης (Χρονάκη, 2018), διεκδικώντας την ισοτιμία (Lægaard, 2007). Στα πλαίσια αυτά τα ανθρώπινα δικαιώματα, ο διάλογος, ο σεβασμός και η ανεξιθρησκία οφείλουν να προστατεύονται και όχι να διακυβεύονται (Lægaard, 2007). Υπό αυτό το πρίσμα το 1978 η ΟΥΝΕΣΚΟ μίλησε για τον ρατσισμό, τη προώθηση της ειρήνης, την ελευθερία της έκφρασης και την αλληλοκατανόηση των λαών, αξίες που συχνά υπονομεύονται ή αποσιωπούνται από τον δυτικό κλοιό, επισημαίνοντας ότι την αποκλειστική ευθύνη για τη τήρηση των κωδίκων δεοντολογίας την έχει ο ίδιος ο δημοσιογράφος (π.χ. πρωτοβουλία, αυτοέλεγχος) και όχι κάποιος άλλος κρατικός φορέας ή «εργοδότης» (Ε.Δεληγιάννη, 2004).

Έτσι, ο δημοσιογράφος οφείλει να διατηρήσει την αυτονομία του από τυχόν εκδοτικές ή κρατικές πιέσεις, τον επαγγελματισμό του, την εν δυνάμει αντικειμενικότητα και αμεροληψία του, με αναπτυγμένη την αίσθηση της κοινωνικής ευθύνης (Hanitzsch, 2009) (Ward, 2008). Επί της ουσίας να «σκύψει» επισταμένως επάνω στους προβληματισμούς του μέσου πολίτη και να βοηθήσει στην επίλυση τους (Hanitzsch, 2009) (Ward, 2008). Επίσης, αναγκαία κρίνεται η καλλιέργεια της κριτικής, ανθρωπολογικής και πολιτισμικής γνώσης, αντί του περιορισμού του στον δυτικό κοσμοπολιτισμό (Hanitzsch, 2009) (Ward, 2008), ώστε να μη γίνεται πόλος πολιτικών διενέξεων και να αποφευχθούν λάθη ή οι επαναλήψεις των συνεπειών της περίπτωσης του Τσάρλι Χέρμπο.

Εν ολίγοις, για τη βελτίωση της ειδησεογραφίας που αφορά τους μετανάστες οι δημοσιογράφοι οφείλουν να παρουσιάζουν διαφορετικές απόψεις, να επεξεργάζονται τη γλώσσα που χρησιμοποιούν και να ξεπερνούν τόσο τη πολιτική ατζέντα, όσο και τις δικές τους προκαταλήψεις. Έτσι, θα επιτευχθεί η παρουσίαση μίας ισορροπημένης και επαρκώς ολοκληρωμένης εικόνας. Με λίγα λόγια, οφείλει να διατηρεί τις ισορροπίες, χωρίς να ευνοεί υπέρ του δέοντος τη μεταναστατευτική πλευρά και χωρίς να μεροληπτεί, προάγοντας μία ρητορική εναντίον τους. Επιπλέον,

πρέπει να λειτουργεί με γνώμονα τη διασφάλιση της αλήθειας, τη προάσπιση της ευημερίας και τις αρχές της ειρηνευτικής δημοσιογραφίας. Ακόμη, οφείλει να δείχνει πραγματικό ενδιαφέρον για τους μετανάστες, γνωρίζοντας τους και να μην οδηγείται σε απλουστευμένα συμπεράσματα, που μπορεί να θίξουν το δημοκρατικό φρόνημα. Ταυτόχρονα, έχει υποχρέωση να βοηθήσει το κοινό του να επεξεργαστεί εποικοδομητικά το συμβάν, από όλες τις οπτικές γωνίες (Eda Gemi, 2013).

Υποχρέωση μας λοιπόν, είναι να απαγκιστρωθούμε κάθε είδος ξеноφοβίας που μας δηλητηριάζει, ώστε να έχουμε ως αποτέλεσμα έναν υγιή διεθνισμό που θα βοηθήσει στη συναδέλφωση των λαών και των ποικίλων κοινωνικών ομάδων, διατηρώντας φυσικά ο καθένας το ξεχωριστό του γνώρισμά. Αν καταφέρουμε όλοι να ενεργοποιηθούμε ξεχνώντας αυτά που μας χωρίζουν, αλλά έχοντας ως γνώμονα αυτά που μας ενώνουν, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε σε μία παραμυθένια κοινωνία αλληλεγγύης και ισότητας, συμβάλλοντας στην εξέλιξη του είδους μας και όχι στην οπισθοδρόμηση του. Σε μία εποχή όπου οι ανθρωπιστικές και ηθικές αξίες καταρρέουν σε όλα τα επίπεδα, ας ασχοληθούμε με τον άνθρωπο ουσιαστικά, αναλογιζόμενοι τις αιτίες κρούσης, ώστε να εξευρεθούν τρόποι αντιμετώπισης του προβλήματος και όχι διόγκωσης τους. Ας μην επιλέγουμε επομένως «κρότους λάμψης» και πυροτεχνήματα μίας στιγμής για να αποδώσουμε ένα συμβάν ή ένα έθνος, καθώς οι επιπτώσεις θα αποβούν ολέθριες, αν δεν τα διερευνήσουμε σε βάθος.

Βιβλιογραφία

Adorno, 1950. *The authoritarian personality*. New York: Harper.

Angelo, D., 2002. News Framing as a Multiparadigmatic Research Program: A Response to Entman. *Journal of Communication*, 52 (4), pp. 870-888.

Anon., 11. *naftemporiki*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.naftemporiki.gr/slideshows/504081/oi-prothupourgoi-tis-elladas-apo-to-1974-mexri-simera/all>

[Πρόσβαση 30 5 2020].

Anon., 17. *iefimerida*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.iefimerida.gr/news/352957/o-savvidis-pire-ethnos-ethnos-tis-kyriakis-kai-imerisia>

Anon., 1998. *Δημήτρης Χατζόπουλος*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.hantzopoulos.gr/caricature.php?mid=4&year=1998>

[Πρόσβαση 18 3 2020].

Anon., 1998. Δημήτρης Χατζόπουλος. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.hantzopoulos.gr/caricature.php?mid=3&year=1998>
[Πρόσβαση 18 3 2020].

Anon., 1998. Δημήτρης Χατζόπουλος. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.hantzopoulos.gr/caricature.php?mid=5&year=1998>
[Πρόσβαση 18 3 2020].

Anon., 1998. ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3719669>
[Πρόσβαση 30 5 2020].

Anon., 1998. ΤΑ ΝΕΑ. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tanea.gr/1998/05/21/greece/o-andreoylakos-stelnei-toys-lathrometanastes-sta-kseronia/>
[Πρόσβαση 28 5 2020].

Anon., 1998. ΤΑ ΝΕΑ. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tanea.gr/1998/05/14/economy/ta-4-giati-tis-gsee/>
[Πρόσβαση 30 5 2020].

Anon., 2001. Μεταπολεμικά χαμόγελα. Στο: *Ελληνική Γελοιογραφία. Δύο αιώνες σάτιρας*.
Αθήνα: Επτά ημέρες Καθημερινή, pp. 86-106.

Anon., 2015. *iefimerida*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.iefimerida.gr/news/209698/kalas-i-fyli-toy-pakistan-poy-ypostirizei-oti-einai-apogonoι-toy-megaloy-alexandroy-ti>
[Πρόσβαση 26 3 2020].

Anon., 2016. *Dimpenews*. [Ηλεκτρονικό]
Available at:
<https://dimpenews.com/2016/09/13/%CF%83%CF%86%CE%B1%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%B7-deir-ezzor-h-isis-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BA%CE%B5%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B9%CF%83%CE%B5%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%B3%CE%B9%CE%B1%CF%83%CE%B5-%CE%B5%CE%BA/>

Anon., 2016. *Youtube*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=WWdDIG5fcwI>

Anon., 2018. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.youtube.com/watch?v=EQJe_9bjaeo
[Πρόσβαση Σεπτεμβρίου].

Anon., 2018. *CNN Greece*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/156496/moria-sto-eleos-tis-kakokairias-oi-prosfyges>

Anon., 2018. *Euronews*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://gr.euronews.com/2018/09/25/to-euronewsmesa-ston-katavλισmo-tis-morias>

Anon., 2018. *Pronews*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.pronews.gr/elliniki-politiki/mme/732540_proedros-alvanikon-sylogon-elladas-sti-voyli-ta-mme-ftaine-gia
[Πρόσβαση 2 4 2020].

Anon., 2018. *Voria.gr*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.voria.gr/article/o-prosfigikos-katavλισmos-tis-morias-o-chiroteros-stin-evropi>

Anon., 2019. *Ημερόδρομος*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.imerodromos.gr/handeslblatt-stin-kolasi-tis-morias/>

Anon., 2019. *Τυπολογίες*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.typologies.gr/proti-i-kathimerini-2/>
[Πρόσβαση 12 3 2020].

Anon., 2020. *CNN Greece*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.cnn.gr/news/politiki/story/209350/oi-antidraseis-ton-kommaton-stis-apeiles-tis-toyrkias-gia-anoigma-ton-synoron>
[Πρόσβαση 28 5 2020].

Anon., 2020. *CNN Greece*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/210367/to-cnn-greece-ston-evro-akoyme-na-fonazoun-ellinika-apo-apenanti>
[Πρόσβαση 26 5 2020].

Anon., 2020. *CNN GREECE*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/209672/ypati-armosteia-ohe-gia-prosfyges-den-exei-nomiki-vasi-i-anastoli-aitiseon-asyloy>
[Πρόσβαση 16 4 2020].

Anon., 2020. *e-justice*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://e-justice.europa.eu/content_international_law-10--maximize-el.do
[Πρόσβαση 16 4 2020].

Anon., 2020. *iefimerida*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.iefimerida.gr/ellada/ebros-oi-toyrkoi-bazoun-gynaikes-peroykes-stoys-metanastes>
[Πρόσβαση 11 4 2020].

Anon., 2020. *news247*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.news247.gr/politiki/o-erntogan-stelnei-prosfyges-i-ellada-lamvanei-ektakta-metra-sta-synora.7592816.html>
[Πρόσβαση 29 5 2020].

Anon., 2020. *newsbeast*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.newsbeast.gr/world/arthro/6065407/toyrkia-gia-anoigma-synoron-oi-prosfyges-apoteloy-n-pleon-provlima-tis-eyropis>

[Πρόσβαση 28 5 2020].

Anon., 2020. *newsbeast*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.newsbeast.gr/world/arthro/6068947/oi-ipa-anagnorizoyn-to-dikaioma-tis-elladas-na-efarmozei-toys-nomoys-tis-pano-sta-synora-tis>

[Πρόσβαση 27 5 2020].

Anon., 2020. *newsbomb*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.newsbomb.gr/ellada/story/1058598/anithikos-ekviastis-o-erntogan-anoixe-tin-porta-toy-xaoy-s-me-oplo-prosfyges-kai-metanastes>

[Πρόσβαση 27 3 2020].

Anon., 2020. *sputniknews*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://sputniknews.gr/europi/202003036557082-l-komision-dinei-700-ekat-euro-stin-ellada-gia-to-metanasteutiko/>

[Πρόσβαση 22 5 2020].

Anon., 2020. Βίντεο-ντοκουμέντο: Τούρκοι πετούν δακρυγόνα και καπνογόνα στην ελληνική πλευρά. *Η Καθημερινή*, 4 3.

Anon., 2020. *ΕΘΝΟΣ*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.ethnos.gr/ellada/99535-i-toyrkia-prospathe-i-na-steilei-metanastes-prosfyges-me-koronoio-se-ellinika-nisia>

[Πρόσβαση 15 4 2020].

Anon., 2020. *ΕΘΝΟΣ*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.ethnos.gr/ellada/93754-ebros-i-fylaxi-ton-synoron-enishyetai-me-100-eyropaiou-s-apo-ti-frontex>

[Πρόσβαση 17 4 2020].

Anon., 2020. Εκβιάζει τους 27 ο Ερντογάν χρησιμοποιώντας ως πιόνια πρόσφυγες και μετανάστες. *ΤΑ ΝΕΑ*, 9 3.

Anon., 2020. Ένωση Ιδιοκτητών Ημερησίων Εφημερίδων Αθηνών. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.eihea.gr/eihea.php?contentid=164&code=1585648387>

[Πρόσβαση 10 3 2020].

Anon., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.kathimerini.gr/1067198/article/epikairothta/politikh/thlefwnikh-epikoinwnia-merkel---erntogan-gia-syria-kai-prosfygikh-krish>

[Πρόσβαση 12 4 2020].

Anon., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.kathimerini.gr/1067714/gallery/epikairothta/politikh/h-toyrkia->

[promh8eyei-me-peroykes-metanastes-ston-evro](#)
[Πρόσβαση 11 4 2020].

Anon., 2020. *ΘΕΜΑ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.protothema.gr/greece/article/984067/evros-deite-fotografies-enishuthikan-oi-dunameis-tis-frontex/>
[Πρόσβαση 17 4 2020].

Anon., 2020. *ΘΕΜΑ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.protothema.gr/greece/article/981565/evros-oi-tourkoi-dinoun-peroukes-kai-markaroun-metanastes-pou-stelnoun-stin-ellada-fotografika-dokoumeda/>
[Πρόσβαση 27 3 2020].

Anon., 2020. *ΘΕΜΑ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.protothema.gr/greece/article/981829/volos-prosihthi-o-diaheiristis-tis-selidas-sullogos-kunigon-lathrometanaston/>
[Πρόσβαση 28 3 2020].

Anon., 2020. *ΘΕΜΑ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.protothema.gr/greece/article/982270/evros-bloko-se-700-kai-pleon-apopeires-paranomis-eisodou/>
[Πρόσβαση 11 3 2020].

Anon., 2020. *Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1068077/article/epikairothta/kosmos/toyrkos-yres-gia-evro-ayto-einai-mono-h-arxh>
[Πρόσβαση 27 5 2020].

Anon., 2020. *News247*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.news247.gr/kosmos/merkel-kata-erntogan-aparadekto-paichnidi-stin-plati-ton-prosfygon.7594555.html>
[Πρόσβαση 12 4 2020].

Anon., 2020. Προσφυγικό: «Πιόνια» στη σκακιέρα του Ερντογάν οι πρόσφυγες. *Το Βήμα*, 7 3.

Anon., 2020. *Πρώτο Θέμα*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.protothema.gr/politics/article/982094/mitsotakis-sto-cnn-ehoume-kathe-dikaioma-na-prostatepsoume-ta-sunora-mas/>
[Πρόσβαση 28 5 2020].

Anon., 2020. *Ριζοσπάστης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.rizospastis.gr/sketches.do?publDate=4/3/2020&id=17811>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Anon., 2020. *Ριζοσπάστης*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.rizospastis.gr/sketches.do?publDate=5/3/2020&id=17812>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Anon., 2020. ΣΚΑΙ. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.skai.gr/news/world/giati-i-tourkia-epimenei-xoris-na-peithei-oti-den-exei-krousmata-koronoiou>
[Πρόσβαση 17 4 2020].

Anon., 2020. ΣΚΑΙ. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.skai.gr/news/greece/evros-dyskoli-i-nyxta-stis-kastanies-xiliades-metanastes-sta-ellinotourkika-synora>
[Πρόσβαση 28 5 2020].

Anon., 2020. Σύροι πρόσφυγες μιλούν για την εξαπάτηση και τα παιχνίδια του Ερντογάν. *efsyn*, 6 3.

Anon., 2020. ΤΑ ΝΕΑ. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tanea.gr/2020/03/02/politics/apisteytes-paraineseis-oie-pros-ellada-na-tous-dosete-asylo/>
[Πρόσβαση 5 4 2020].

Anon., 2020. ΤΑ ΝΕΑ. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tanea.gr/2020/03/05/greece/prosixthi-o-diaxeiristis-tou-sylogou-kynigon-lathrometanaston/>
[Πρόσβαση 28 3 2020].

Anon., n.d. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://ine.otoe.gr/uploads/files/ine_367_faseis_kathierwsis.pdf
[Πρόσβαση 28 5 2020].

Anon., n.d. FRONTEX. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://frontex.europa.eu/el/skhetika-me-emas/ti-einai-o-frontex/>
[Πρόσβαση 17 4 2020].

Anon., n.d. UNHCR Help. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://help.unhcr.org/greece/el/about-unhcr-in-greece/>
[Πρόσβαση 16 4 2020].

Anon., n.d. Ένωσης, Επίσημος ιστότοπος της Ευρωπαϊκής. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://europa.eu/european-union/about-eu/history/1990-1999/1998_el
[Πρόσβαση 29 5 2020].

Anon., n.d. Ριζοσπάστης. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.rizospastis.gr/story.do?id=3760455>
[Πρόσβαση 05 Φεβρουαρίου 1999].

Barley, D., 1966. Βασικές αρχές και προβλήματα της κοινωνιολογίας. s.l.:s.n.

Basu, 1999. *Dialogic ethics and the virtue of humor. The Journal of Political Philosophy*. Oxford: Blackwell.

- Benson, 2013. *Shaping Immigration News: A French-American Comparison*. New York : Cambridge University Press.
- Benson, 2013. *Shaping Immigration News: A French-American Comparison*. New York: Cambridge University Press.
- Bergson, 1998. *Το γέλιο*. Αθήνα: Εξάντας.
- Boklund-Λαγοπούλου, 1980. *Εισαγωγή. Σημειωτική και Κοινωνία*. Αθήνα: Ο Οδυσσεύς .
- Brahm Levey, G. & M., 2009. The Muhammad cartoons and multicultural democracies. *Ethnicities*, pp. 427-447.
- Braun, V. G. N. & M., 2003. *The 'fair deal?' Unpacking accounts of reciprocity in heterosexualities* 6. London: s.n.
- Buckingham, 2000. *The Making of Citizens*. London: Routledge.
- Chandler, 1998. *Semiotics for Beginners*, s.l.: s.n.
- Chandler, 1998. *Σημειωτική για αρχάριους*, s.l.: s.n.
- Christos Frangonikolopoulos, L. P., n.d. Greek correspondents and EU: Organic critiques and proposed remedies to address EU's communication deficit. pp. 1-18.
- Clarke&Braun, 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2).
- Cottle, S., 2009. Journalism and Globalization. . Στο: *THE HANDBOOK OF JOURNALISM STUDIES*. New York: Routledge, pp. 342-356.
- Cutbirth, 2011. *Satire as Journalism: The Daily Show and American Politics at the Turn of the Twenty-First Century*. s.l.:Columbia University.
- Deuze, 2003. *The web and its journalisms: considering the consequences of different types of newsmedia online*. s.l.:s.n.
- Dijk, V., 1991. *Racism and the press*. London: Routledge.
- Dijk, V., 1991. *Racism and the press*. London: Routledge.
- Dijk, V., 2000. New(s) Racism: A discourse analytical approach. Στο: *Ethnic minorities and the media*. USA: Open University Press, pp. 33-49.
- Duncan, 1982. *Humor in management: prospects for administrative research..* s.l.:Academy of Management Rev.
- Eda Gemi, I. U. A. T., 2013. MIGRANTS AND MEDIA NEWSMAKING PRACTICES. Στο: *Definition of Migration News*. London: Routledge,, p. .
- Edwards, 1997. *Political Cartoons in the 1988 Presidential Campaign: Image, Metaphor, and narrative..* New York: Garland Publishing.

- Entman, 1993. Framing: Toward clarification of a fractured paradigm.. *Journal of Communication*, 43(4), pp. 51-58.
- eur-lex, 2009. *Ο χώρος και η συνεργασία Σένγκεν*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:l33020>
[Πρόσβαση 29 03 2020].
- euronews, 2013. *youtube*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=vNZmkjAwyiY>
- Feldman, 2007. *The news about comedy: Young audiences, The Daily Show, and evolving notions of journalism*. USA: University of Pennsylvania.
- Freedman, 2009. *New media old news*. Los Angeles: SAGE .
- Freedman, 2009. *New media old news*. Los Angeles: SAGE.
- Gabrielatos, B., 2008. Fleeing, Sneaking, Flooding: A Corpus Analysis of Discursive Constructions of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press, 1996-2005. *Journal of English Linguistics*, 1(36), pp. 5-38.
- Georgakas, D., 1992. The Greeks in America. Στο: *JOURNAL OF THE HELLENIC DIASPORA*. s.l.:s.n., pp. 1-49.
- Gerbner, 1986. Living with Television: The Dynamics of Cultivation Process. Στο: Bryant, επιμ. *Perspectives of Media Effects*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Gilboa, E., 2007. *Media and International Conflict: A Multidisciplinary Approach*. s.l.:Journal of Dispute Resolution .
- Goldenberg, D. M., 2017. *Black and Slave: the Origins and History of the Curse of Ham*. s.l.:University of Pennsylvania.
- Hammer, 2007. Scapegoat Theory. Στο: Baumeister, επιμ. *Encyclopedia of Social Psychology*. Los Angeles: SAGE.
- Hanitzsch, S., 2009. Journalism Ethics. Στο: *Handbook of Journalism Studies*. s.l.:Sage, pp. 295-309.
- Heerden, V., 1994. Newspaper cartoons as a reflection of political change during the first democratic elections in South Africa.. Στο: *Communicare - Journal for Communication Sciences of Southern America*. s.l.:University of Johannesburg, pp. 103-104.
- Herma&Chomsky, 2002. *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. s.l.:Pantheon.
- Husband, 1999. *Ethnik minorities and the media*, Philadelphia: Simon Cottle.
- Hussain, 2007. The media's role in a clash of misconceptions: The case of Danish Muhammad cartoons. *The Harvard Journal of Press/Politics*, pp. 112-130.

- Kent, 2006. Images in Ethics Codes in an Era of Violence and Tragedy. *Journal of Mass Media Ethica*, pp. 245-264.
- Kiprianos, 2003. Greek Policy towards Immigration and Immigrants. *Social Policy & Administration*, 37(2), pp. 148-164.
- Klapper, 1960. *The Effects of Mass Communication*. New York: Free Press.
- Kolodzy, 2015. *Η Δημοσιογραφία της σύγκλισης*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Kolodzy, J., 2015. *Δημοσιογραφία της σύγκλισης*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- Kolodzy, J., 2015. *Η Δημοσιογραφία της σύγκλισης*. Αθήνα: Κλειδάριθμος.
- L.Thurow, 1996. *The future of capitalism: How today's economic forces shape tomorrow's world*. New York: W. Morrow.
- Lacey, N., 2009. *Image and Representation. Key Concepts in Media Studies*. 2η επιμ. New York: Red Globe Press.
- Lægaard, 2007. The Cartoon Controversy as a case of Multicultural Recognition. *Contemporary Politics*, p. 147–64.
- Lalioti, 2005. Photographing the “Other”: Immigration and New Images of the Greek Ethnic “Self”. *Visual Anthropology*, Issue 18, pp. 439-456.
- Lentin, A. & T., 2012. The crisis of ‘multiculturalism’ in Europe: Mediated minarets. *European Journal of Cultural Studies*, pp. 123-138.
- Lester, 1996. Images that injure: Pictorial stereotypes in the media. Στο: Martindale, επιμ. *Newspaper stereotypes of African Americans*. Westport: Greenwood.
- Lindekilde, M. & Z.-B., 2009. The Muhammad cartoons controversy in comparative perspective. *Ethnicities*, 4 Αύγουστος. pp. 291-313.
- Lindekilde, 2009. *The Muhammad cartoons controversy in comparative perspective*. s.l.:Ethnicities.
- Lindekilde, L. M. & Z.-B., 2009. The Muhammad cartoons controversy in comparative perspective. *Ethnicities*, pp. 291-313.
- Lippman, W., 1922. *Public Opinion*. California : Harcourt.
- Livingstone, 2001. Για το ανεπίλυτο πρόβλημα των επιδράσεων των μέσων. Στο: J. Curran, επιμ. *MME και Κοινωνία*. Αθήνα: Πατάκη, p. 427.
- Livingstone, 2001. Για το ανεπίλυτο πρόβλημα των επιδράσεων των μέσων . Στο: Curran, επιμ. *MME και Κοινωνία*. Αθήνα: Πατάκη.

Martin, B.-E., 2004. Albanian emigration and the Greek labour market: economic symbiosis and social ambiguity. *South-east europe review for labour and social affairs*, Τόμος 1, pp. 51-64.

McGhee, G., 2019. *Datajournalism*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

http://datajournalism.okfn.gr/%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B4%CE%AF%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82%CF%84%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B1_4.html

McGhee, G., n.d. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

http://datajournalism.okfn.gr/%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%B4%CE%AF%CE%B4%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CF%82%CF%84%CE%B1%CE%B4%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%B1_4.html

McMahon, C.-W. &., 2011. News media encoding of racial reconciliation: Developing a peace journalism model for the analysis of 'cold' conflict.. *Media, Culture & Society*, , 33(7), pp. 989-1007.

Mega, 2016. *youtube*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=4Fn5pxvKPWQ>

Mills-Brown, L., n.d. *ENCYCLOPÆDIA BRITANNICA*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.britannica.com/topic/soft-news#accordion-article-history>
[Πρόσβαση 25 Μάρτιος 2020].

Modood, H. B. O. C., 2006. Free Speech, Liberalism, and Integration: A Reply to Bleich and Carens. Στο: *The Danish Cartoon Affair: Free Speech, Racism, Islamism, and Integration*. s.l.:s.n., pp. 44-46.

Ozguness, N., 2010. Constraints and Remedies for Journalists Reporting National Conflict: the case of Greece and Turkey. Στο: *Journalism Studies*. s.l.:s.n., p. 405–426.

P. Rosenthal, 2. Δ., 2003. Faux News was Good News. *Chicago Sun-Times*, 20 Δεκεμβρίου.

Prasad, 2008. Content Analysis. A method in Social Science Research. In. Στο: L. D. a. V. Bhaskaran, επιμ. *Research methods for Social Work*. New Delhi: Rawat .

Robson, 2010. *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου. Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg.

Rosen, D., 1999. *The idea of Public Journalism*. New York: Guilford Press.

Ross, 2006. Open source?. Στο: *Local Journalism and Local Media*. London: Routledge.

Ross, 2006. Open source?. Στο: *Local Journalism and Local Media*.. s.l.:Routledge, pp. 232-244.

- Rothbart, 1981. Memory Processes and Social Beliefs. Στο: Hamilton, επιμ. *Cognitive Processes in Stereotyping and Intergroup Behavior*. s.l.:Hillsdale, NJ: Erlbaum..
- S.Ecomides, 2005. The Europeanisation of Greek. Στο: *West European Politics*, s.l.:Routledge, pp. 471-491.
- Sani, A. A. & A., 2012. The role of humour in the construction of Satire in Nigerian political cartoons. Στο: *Online journal of communication and media technologies*. s.l.:s.n., pp. 148-153.
- Taylor, P., (1992). «Political Coverage in the 1990s: Teaching the Old News New Tricks». Στο: Jay Rosen & Paul Taylor «*The New News v. The Old News: The Press and Politics in*». New York: Centure Fund Press, pp. 37-45.
- Tsaliki, L., 2008. 'How does the word Albanian make you feel?' A case study in the representation of the Albanian ethnic minority within the Greek media. London: LSE.
- Turow, J., 2016. *Media Today: Mass Communication in a Converging World*. London: Routledge.
- Tzankova&Schiphorst, 2012. Constructing meaning: Verbalizing the unspeakable in Turkish political cartoons.. Στο: F. Bramlett, επιμ. *Linguistics and the Study of Comics*. s.l.:Palgrave Macmillan, pp. 119-141.
- Walker, R., 2003. *Political Cartoons: Now you see them! Canadian Parliamentary*. 1η επιμ. s.l.:Review.
- Ward, S. J. A., 2008. Global Journalism Ethic: Widening the conceptual base. Στο: *Global Media Journal*. s.l.:Canadian, pp. 137-149.
- Wolton, 2005. *Σκέψεις για την επικοινωνία*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Wright, 1976. *A history of caricature and grotesque in literature and art*.. New York: Georg Olms.
- Zaller, 1992. *The nature and origins of mass opinion*. New York: Cambridge University Press.
- Zolberg, S. A., 1989. *Escape from Violence: Conflict and the Refugee Crisis in the Developing World*.. New York: Oxford University Press.
- A.Ζαούσης, Κ., 1993. *Οι εφημερίδες*. Αθήνα: Γνώση .
- A.Μπάτζιου, 2009. *Η εικόνα της ετερότητας στα ΜΜΕ: μια συγκριτική μελέτη της οπτικής απεικόνισης των μεταναστών στον τύπο δυο νέων χωρών υποδοχής (Ελλάδα & Ισπανία)*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- ANT1, 2020. *youtube*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=e8bYGuusBm8>
[Πρόσβαση 5 3 2020].

Αλεξάκης, 2014. Παγκόσμια οικονομική κρίση και Ελλάδα της πολιτισμικής και πολιτικής παρακμής.. Στο: Ζ. Κούση, επιμ. *Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πεδίο.

Αναστασίου, Τ., 2020. *Η Αυγή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.avgi.gr/article/10811/10766186>
[Πρόσβαση 12 4 2020].

ANT1, 2014. *youtube*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=8FxiaNO-mOw>

Βαμβακάς, 1997. Αλβανοί μετανάστες στον ημερήσιο τύπο: αναπαραστάσεις της λαθραίας ύπαρξης. *Δοκιμές*, Issue 5, pp. 7-40.

Βαμβακάς, 2018. *Lifo*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.lifo.gr/articles/opinions/212520/i-ritoriki-tis-ap-anthropias>
[Πρόσβαση 31 3 2020].

Βαμβακάς, n.d. *Lifo*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.lifo.gr/articles/opinions/212520/i-ritoriki-tis-ap-anthropias>

Βαμβακάς, Β., 2020. *Lifo*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.lifo.gr/articles/opinions/272242/oi-metanastes-prosfyges-os-ergaleia>
[Πρόσβαση 12 4 2020].

Βαμβούκας, 2007. *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Βέγλης, Α., 2005. *Νέες μορφές ενημέρωσης*. Αθήνα: Σιδέρη.

Βέγλης, Α., 2016. *news247*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.news247.gr/media/ta-social-media-allazoun-ti-dimosiografia-oi-eykairies-kai-ta-provlimata.6461920.html>

Βεντούρα, Λ., 2006. Ευρώπη και μεταναστεύσεις κατά τον 20ο αιώνα. Στο: Δ. Π. Χ. Μπακάβος, επιμ. *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: s.n., p. 112.

ΒΕΡΒΕΡΙΔΗΣ, Β., 2020. Τούρκοι αστυνομικοί κάνουν ανοικτές επιθέσεις εναντίον των Ελλήνων στις Καστανιές. *ΕΘΝΟΣ*, 5 3.

Βρετός, Σ., 2013. Εθνοτικά και Κοινωνικά Μειοψηφικά Σύνολαμέσα από τα Μ.Μ.Ε.. Στο: Παπαγιαννίδης, επιμ. *Κοινωνία και Επικοινωνία/Δημοσιογραφία*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες.

Βρύζας, Κ., 1986. *Ο ΕΝΤΥΠΩΣΙΑΣΜΟΣ ΣΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ*, Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών.

Γ.Γκολφινόπουλος, 2007. *ΕΛΛΗΝΑΣ ΠΟΤΕ*. Αθήνα: ΙΣΝΑΦΙ.

- Γ.Πλειός, Χ., 2010. *ΤΑ «ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ» ΣΤΗ ΔΙΝΗ ΤΩΝ ΜΜΕ*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Γ.Πλειός, Χ., 2010. *ΤΑ «ΕΘΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ» ΣΤΗ ΔΙΝΗ ΤΩΝ ΜΜΕ*. Στο: Αθήνα: Σιδέρης.
- Γ.Πολίτης, 1998. *Τα Νέα*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tanea.gr/1998/02/04/greece/apokefalise-soyflia-mano-kontogiannopoylo/>
[Πρόσβαση 30 5 2020].
- Γαζάκης, 2014. *Ρατσισμός και Διακρίσεις στην Ελλάδα Σήμερα*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χαιρινχ Μπέλ.
- Γκρής, Η., 2012. *Λογοκρισία Λογοκλοπή*. Αθήνα: Μορφωτικό ίδρυμα της ΕΣΗΕΑ.
- Γκρίμ, Α., 2005. *Ο Μαγικός Αυλός*. Αθήνα: ΜΟΝΤΕΡΝΟΙ ΚΑΙΡΟΙ.
- Δ.Λυπούρης, 2006. *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: ΡΗΤΟΡΙΚΗ*. σ.λ.:ΖΗΤΡΟΣ.
- Δαγτόγλου, 1989. *Τύπος και Σύνταγμα*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές εκδόσεις.
- Δαμιανίδη, Ά., 2020. Το όπλο του Ερντογάν. *Η εφημερίδα των συντακτών*, 10 3.
- Δεμερντζόγλου, Γ., 2020. *Ελεύθερος Τύπος*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: [https://eleftherostypos.gr/geloioigrafies/531299-i-geloioografia-tis-imeras-apo-ton-gianni-dermentzogloy-triti-03-martioy-2020/](https://eleftherostypos.gr/geloioigrafies/531299-i-geloiografia-tis-imeras-apo-ton-gianni-dermentzogloy-triti-03-martioy-2020/)
[Πρόσβαση 12 4 2020].
- Δεμερντζόγλου, Γ., 2020. *Ελεύθερος Τύπος*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://eleftherostypos.gr/geloioigrafies/532210-i-geloioografia-tis-imeras-apo-ton-gianni-dermentzogloy-pempti-05-martioy-2020/>
[Πρόσβαση 12 4 2020].
- Δήμητρακοπούλου, Ε. Σ. κ. Δ., 2012. Ζητήματα επικοινωνίας. Στο: *Διαδίκτυο και Δημοσιογραφία: Παραδοσιακές και εναλλακτικές μορφές*. Αθήνα: Καστανιώτη, p. 30.
- Δουμάνης, Θ., 2012. *Lifo*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.lifo.gr/now/media/16385>
- Ε.Δεληγιάννη, 2004. *Ηθική των ΜΜΕ*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης..
- Ε.Δεληγιάννη, 2004. *Ηθική των ΜΜΕ*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Έκο, Ο., 1994. *Θεωρία Σημειωτικής*. Αθήνα: Γνώση.
- Ζιώγας, Γ., 2008. *Όψεις λογοκρισίας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κ.Μάγερ, 1959. *Ιστορία του Ελληνικού Τύπου: Αθηναϊκαί Εφημερίδες 1901-1959*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Κρήτης.
- Καρτάλη, 2011. *Πολιτική και γελοιογραφία στην Ελλάδα του 19ου αιώνα: μια σχέση παράλληλη*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών..

- Καρύδης, 1996. *Η Εγκληματικότητα των Μεταναστών την Ελλάδα. Ζητήματα Θεωρίας και αντεγκληματικής Πολιτικής*. Αθήνα: Πολιτεία.
- Καρύδης, 2016. Μετανάστες και Κοινωνικοί Πανικοί στην Ελλάδα. Στο: Γασπαρινάτου, επιμ. *Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε Εποχή Κρίσης*,. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Κασίμης, Ζ. &, 2014. Ελληνική οικονομία και μετανάστες: Χτες... σήμερα... αύριο. Στο: Μ. Μ. & Φ. Γκόρτσος, επιμ. *Ανταγωνιστικότητα για Ανάπτυξη: Προτάσεις Πολιτικής*. σ.λ.:Ελληνική Ένωση Τραπεζών.
- Καστρίτη, 2012. *Πενάκια... «εφ' όπλου!»: Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του 1940 στις γελοιογραφίες της εποχής*. Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία της Ελλάδος.
- Καστρίτη, 2012. *Πενάκια... «εφ' όπλου!»: Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος του 1940 στις γελοιογραφίες της εποχής*.. Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρία της Ελλάδος.
- Καταρέλος, Γ., 2007. *Το ψυχολογικό προφίλ του μετανάστη*. Άθηνα: Ινστιτούτο μεταναστευτικής πολιτικής .
- Κολλιάς, 2014. *Ανάλυση περιεχομένου. Εξέταση, τεχνικές και εφαρμογές της μεθόδου στη μελέτη της επικοινωνίας*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κολοβός, Γ., 2003. *Το κουτί της Πανδώρας, παράνομη μετανάστευση και νομιμοποίηση στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πολιτεία.
- Κουμπαρέλης, 2009. *Μία συνοπτική παρουσίαση του ημερήσιου τύπου στην Ελλάδα για ανάγκες του μαθήματος Οικονομία ΜΜΕ*, σ.λ.: σ.π.
- Κωνσταντινίδου, 2001. *Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος: Η εγκληματικότητα των Αλβανών μεταναστών στον Αθηναϊκό Τύπο*. Αθήνα: Σάκκουλα.
- Κωνσταντινίδου, Χ., 2012. Η εικόνα του παιδιού ως “ιδανικού θύματος” στις ελληνικές εφημερίδες: Η περίπτωση του δεύτερου πολέμου στο Ιράκ το 2003 . Στο: *Παιδική ηλικία και τα μαζικά μέσα επικοινωνίας*. Αθήνα : Ηρόδοτος .
- Κωνσταντινίδου, Χ., 2014. Κρίση και μετανάστευση στον ελληνικό Τύπο. Στο: Σ. κ. Μ.Κούση, επιμ. *Κοινωνικές όψεις της κρίσης στην Ελλάδα*. Αθήνα: Πεδίο.
- Λαμπροπούλου, Έ., 1999. *Η κατασκευή της κοινωνικής πραγματικότητας και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα .
- Λέκκα&Πανουτσοπουλος, 2016. *ΔΙΑΧΥΣΗ ΣΥΝΟΡΩΝ, ΧΑΡΑΞΗ ΣΩΜΑΤΩΝ, ΣΗΜΕΙΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ*. Αθήνα: Futura.
- Λεονάρδος, 2013. Τα μέσα στο επίκεντρο της κρίσης. Στο: Γ. Πλειός, επιμ. *Η κρίση και τα ΜΜΕ*. Αθήνα: Παπαζήσης, p. 33.
- Λόης Λαμπριανίδης, Α. Λ., 2005. *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*. Αθήνα: Πολιτεία.

- Μ. Ψυλλά, Ν. Λ. Δ. Π., 2011. *Η «Κρίση» στον Τύπο. Μια θεματική και γλωσσολογική ανάλυση*. Αθήνα: Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών.
- Μ.Ψυλλά, 2010. *Μεθοδολογία της ανάλυσης ενός γεγονότος από τον έντυπο λόγο*. Αθήνα: Τυπώθητο.
- Μ.Ψυλλά, Ν. Λ. Δ. Π., 2011. *Η «Κρίση» στον Τύπο. Μια θεματική και γλωσσολογική ανάλυση*. Αθήνα: Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών.
- Μακρής, Η., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1067538/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-hlia-makrh-040320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].
- Μακρής, Η., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1068058/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-hlia-makrh-070320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].
- Μαραγκός, 2020. *ΕΘΝΟΣ*. [Ηλεκτρονικό]
[Πρόσβαση 22 3 2020].
- Μαραγκός, 2020. *ΕΘΝΟΣ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.ethnos.gr/gallery/ellada/91848_skitso-tis-kyriakis-1/3
[Πρόσβαση 22 3 2020].
- Μαρούκης, Τ., 2010. *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Μαυρογένης, 2008. *Πολιτική Επικοινωνία και ΜΜΕ στην εποχή της παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Σταμούλη.
- Μήλιος, Γ., 2010. *Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20Ο*. Στο: Σ. Σ. Α. Μ. ΜΩΥΣΙΔΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ, επιμ. *Η ΕΛΛΑΔΑ ΣΤΟΝ 19ο ΚΑΙ 20ο ΑΙΩΝΑ*. Αθήνα: Τόπος.
- Μητρόπουλος, Κ., 2020. *ΤΑ ΝΕΑ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tanea.gr/2020/03/03/skitsa/to-skitso-tou-kosta-mitropoulou-312/>
[Πρόσβαση 22 3 2020].
- Μητρόπουλος, Κ., 2020. *ΤΑ ΝΕΑ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.tanea.gr/2020/03/04/skitsa/to-skitso-tou-kosta-mitropoulou-313>
[Πρόσβαση 22 3 2020].
- Μιχάλης Κοκκώνης, Γ. Π., 2010. *Ψηφιακά μέσα*. Αθήνα: Κριτική.
- Μοσχοπούλου, 2005. *Η εγκληματικότητα των μεταναστών: η απεικόνιση του φαινομένου στον απογευματινό τύπο 1990-1999*. Αθήνα : Σακκουλάς.
- Μοσχοπούλου, Α., 2005. *Η ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ: ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΤΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ ΣΤΟΝ ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΟ ΤΥΠΟ 1990-1999*. Αθήνα: Πολιτεία.

- Μουσούρου, 1991. *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαμπινιώτης, Γ., 1998. *Λεξικό*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπένετ, 1999. *Ειδήσεις. Η πολιτική των ψευδαισθήσεων*. Αθήνα: Δρομέας.
- Ν.Δεμερτζής, 2002. *Πολιτική Επικοινωνία: Διακινδύνευση, Δημοσιότητα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ν.Σμυρναίος, 2013. *ephemeron*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://ephemeron.eu/943>
- Νικήτας, Σ., 2017. *CNN Greece*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.cnn.gr/news/kosmos/story/99064/xameni-poli-toy-m-alexandroy-vrethike-sto-irak-meta-apo-2-000-xronia-xari-se-fotografies-tis-cia>
[Πρόσβαση 23 3 2020].
- Ουγγρίνης, Φ., 2020. *Athens Voice*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.athensvoice.gr/politics/625855_giati-i-toyrkia-anoigei-ta-synorai-kai-ti-allazei-gia-tin-ellada
[Πρόσβαση 5 30 2020].
- Π.Καλφέλη, 2018. *Ετερότητα και Ειρηνευτική Δημοσιογραφία*. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.
- Παμπούκης, Κ., 1998. *Ειδικά ζητήματα από την έκδοση ακάλυπτης επιταγής*. σ.Ι.:Μακεδονική Ένωση Εμπορικού Δικαίου.
- Παπαδανιήλ, Α., 2006. *Ελληνική πολιτική γελοιογραφία. Η σοβαρή πλευρά μιας «αστείας» τέχνης*. Αθήνα: Syllipsis.
- Παπαδημητρίου, 2008. Η Καθημερινή. Στο: Δ. & Κουτσοπανάγου, επιμ. *Εγκυκλοπαίδεια του Ελληνικού Τύπου 1784- 1974*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών, p. .
- Παπαδημητρίου, Ζ. Δ., 2000. *Ευρωπαϊκός ρατσισμός*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Παπαδημητρίου, Ζ. Δ., 2000. *Ευρωπαϊκός ρατσισμός*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Παπαδόπουλος, 2004. Ρατσισμός, ξενοφοβία και ΜΜΕ.. Στο: *ΜΜΕ και Ρατσισμός*. Αθήνα: Χαραμής.
- Παπαθανασίου, Σ., n.d. Τα σύγχρονα μέσα και η πολιτική επικοινωνία. pp. 12-14.
- Παπαθανασόπουλος, Σ., 1997. *Η δύναμη της τηλεόραση*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Παπαθανασόπουλος, Σ., 1997. *Η δύναμη της Τηλεόρασης*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Παπαταξιάρχης, 2006. *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στην σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.

Παύλου, 2001. Οι «λαθρέμποροι του φόβου»: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης . Στο: Π. & Μ. Π. Μαρβάκης, επιμ. *Μετανάστες στην Ελλάδα* . Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.

Πετράκου, 2001. *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πετρουλάκης, Α., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1067750/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-andrea-petroylakh-050320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Πετρουλάκης, Α., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1068007/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-andrea-petroylakh-080320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Πικρός, Π., 2010. *ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ: Ο ΤΑΦΟΣ ΤΩΝ ΖΩΝΤΑΝΩΝ ΠΤΩΜΑΤΩΝ*. Αθήνα: ΣΤΑΜΟΥΛΗ.

Πλειός, Γ., 2011. *Η κοινωνία της ενημέρωσης*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Πλειός, Γ., 2013. *Η κρίση και τα ΜΜΕ*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Πολίτης, Π., 2001. *Μέσα μαζικής ενημέρωσης: το επικοινωνιακό πλαίσιο και η γλώσσα τους*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_b_10/thema_pdf.pdf

Ρ. Γρώπα, Α., 2009. *Η μετανάστευση στην Ενωμένη Ευρώπη*. Αθήνα: Κριτική.

Ρ.Γρώπα, Ά., 2009. *Μετανάστευση στην Ενωμένη Ευρώπη*. Αθήνα: Κριτική.

Ρουμπίνη Γρώπα, Ά. Τ., 2009. Η περίπτωση της Ελλάδας. Στο: *Η μετανάστευση στην Ενωμένη Ευρώπη*. Αθήνα: Κριτική, pp. 194-199.

Σακαλάκη, 2008. Η ανάλυση περιεχομένου. Στο: Παπαστάμος, επιμ. *Εισαγωγή στην κοινωνική ψυχολογία. Επιστημολογικοί προβληματισμοί και μεθοδολογικές κατευθύνσεις*. Αθήνα: Πεδίο.

Σαμαράς, Α. Ν., 2007. Εθνοκεντρισμός και Ευρωκεντρισμός στις Αναπαραστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ζητήματα Πολιτικής Επικοινωνίας. Στο: Σ. Παπαθανασόπουλος, επιμ. *Ανάλεκτα* . Αθήνα: Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων.

Σαπρανίδης, 2001. *Ιστορία της ελληνικής γελοιογραφίας 3000 χρόνια αμφισβήτηση*. Αθήνα: Ποταμός.

Σαπρανίδης, Δ., 2005. *Ιστορία της ελληνικής γελοιογραφίας..* Αθήνα: Ποταμός.

Σιούντα, Β., 2014. *Η διαμόρφωση του πεδίου της διαδικτυακής δημοσιογραφίας, s.l.: ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ*.

ΣΚΑΙ, 2020. *youtube*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=0OCqr1LycdY>

[Πρόσβαση 2 3 2020].

Σταθοπούλου, Θ., 2009. Μετανάστες και Μετανάστευση. Στο: Ι. Τσιγκάνου, επιμ. *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: Εθνικό κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Τοπάλη, Π., 2012. «“Πρόσφυγες” στις δυτικές κοινωνίες και στην Ελλάδα: Αναπαραστάσεις, σώμα και η διαχείριση της οδύνης» . Στο: Σ. Τρουμπέτα, επιμ. *Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα: Διαβάσεις και μελέτες συνόρων* . Αθήνα: Παπαζήσης.

Τριανταφυλλίδου, 2012. *Μισαλλοδοξία και Ρατσισμός σε έξαρση στην Πολιτική Ζωή της Ελλάδος*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/22618/ACCEPT_PLURALIS%20M_PB_WP4_GREECE_Gr.pdf?sequence=3

Τριανταφυλλίδου, Α., 2005. *Ελληνική Μεταναστευτική Πολιτική: Προβλήματα και κατευθύνσεις*. ΕΛΙΑΜΕΠ επιμ. Αθήνα: s.n.

Τσάκωνα, Β., 2013. *Η κοινωνιογλωσσολογία του χιούμορ. Θεωρία, λειτουργία και διδασκαλία*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Τσουκαλάς, 2013. *Ελλάδα της λήθης και της αλήθειας*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Φ.Ζιγκμουντ, 2009. *ΤΟ ΕΥΦΥΛΟΓΗΜΑ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟ ΑΣΥΝΕΙΔΗΤΟ*. Αθήνα: ΠΛΕΘΡΟΝ.

Φλεριανού, Α., 2008. *Η γελοιογραφία στην Ευρώπη των 27*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/entypoGeliografies_gr_1.pdf

[Πρόσβαση 30 5 2020].

Φραγκιουδάκης, Μ., 2017. *News*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.news247.gr/koinonia/mesa-ston-kataylismo-tis-morias-kalos-irthate-sti-fylaki.6528355.html>

Φραγκίσκου, Α., 2009. Εμείς, οι Άλλοι και τα ΜΜΕ: Μετανάστευση και Τύπος. Στο: Ι. Τσιγκάνου, επιμ. *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, pp. 165-188.

Φραγκονικολόπουλος, 2012. Οι Εξωτερικές και διεθνείς ειδήσεις στον Μετα-Εθνικό κόσμο . Στο: *Ζητήματα Επικοινωνίας*. Αθήνα: Καστανιώτη, pp. 47-59.

Φραγκονικολόπουλος, 2013. Οικονομική κρίση και εθνικός εαυτός. Στο: *Η κρίση και τα ΜΜΕ*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Φραγκονικολόπουλος, Χ., 2008. Η επίδραση των παγκόσμιων δικτύων ενημέρωσης στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις. Στο: *Ζητήματα Επικοινωνίας*. Αθήνα: Καστανιώτη.

Φραγκονικολόπουλος, Χ., 2013. Οικονομική κρίση και 'εθνικός εαυτός'. Στο: *Η κρίση και τα ΜΜΕ*. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ.

Φρεζής, Ρ., 1999. *Ο Εβραϊκός Τυπος στην Ελλάδα*. σ.λ.:Ισραηλίτικη Κοινότητα Βόλου.

Φρεζής, Ρ., 1999. *Ο Εβραϊκός Τύπος στην Ελλάδα*. σ.λ.:Ισραηλίτικη κοινότητα Βόλου.

Χ. Φραγκονικολόπουλος, Ν. Π., 2008. Η επίδραση των παγκόσμιων δικτύων ενημέρωσης στην εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις. Στο: *Ζητήματα Επικοινωνίας*. Αθήνα: Καστανιώτη, ρ. .

Χ.Φραγκονικολόπουλος, 2013. Οικονομική κρίση και 'εθνικός εαυτός'. Στο: *Η κρίση και τα ΜΜΕ*.. Αθήνα: ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ.

Χαιρετάκη, 2013. Η κρίση των ΜΜΕ και τα ΜΜΕ της κρίσης. Στο: Γ. Πλειος, επιμ. *Η κρίση και τα ΜΜΕ*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χαλαβαζής, Ι., 2017. *Huffingtonpost*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: https://www.huffingtonpost.gr/iosif-halavazis/-_4742_b_9519892.html
[Πρόσβαση 28 3 2020].

Χατζόπουλος, Δ., 1998. *hantzopoulos*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.hantzopoulos.gr/caricature.php?mid=4&year=1998>
[Πρόσβαση 26 Μάρτιος 2020].

Χατζόπουλος, Δ., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1067536/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-dhmhtrh-xantzopoyloy-040320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Χατζόπουλος, Δ., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1067749/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-dhmhtrh-xantzopoyloy-050320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Χατζόπουλος, Δ., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1067924/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-dhmhtrh-xantzopoyloy-060320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Χατζόπουλος, Δ., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1068055/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-dhmhtrh-xantzopoyloy-070320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Χατζόπουλος, Δ., 2020. *Η Καθημερινή*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.kathimerini.gr/1068006/sketch/epikairothta/politikh/skitso-toy-dhmhtrh-xantzopoyloy-080320>
[Πρόσβαση 22 3 2020].

Χερουβείμ, Β., 2020. *Η ΑΥΓΗ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.avgi.gr/article/10811/10792642>
[Πρόσβαση 24 3 2020].

Χερουβείμ, Β., 2020. *Η ΑΥΓΗ*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <https://www.avgi.gr/article/10811/10788497>
[Πρόσβαση 27 3 2020].

Χιώνης, Δ., 2015. Σάτιρα και Επιρροή. *Ψυχο-γραφήματα*, 26 Ιανουαρίου.

Χρονάκη, Δ., 2018. Κεφάλαιο 9. Στο: *ΣΔΣ52 Δημοσιογραφική Δεοντολογία και Ηθική*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.

Δέσποινα Κοτρόγια